

CASA COALELOR
BIBLIOTECA PEDAGOGICA

497.

BIUROUL VI ISTORIC
DE LA MARELE STAT MAJOR

76525

Biblioteca MIHAIL POPESCU
1923

BATALIA DE LA CALUGARENI

1595

DE

Căpitanul AL. ANASTASIU

EXTRAS DIN „ROMÂNIA MILITARĂ“

BUCURESCI

Instit. de Arte Grafice CAROL GÖBL S-sor I. St. Rasidescu

16, STRADA DÔMNEI, 16

1906.

769851

1956

Biblioteca Centrală Universitară
BUCUREȘTI
Cota 75 525
Inventar 158 697

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ

1956

BUCUREȘTI

B.C.U. Bucuresti

C158697

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI

BIUROUL VI ISTORIC
DE LA MARELE STAT MAJOR

CUVINT INAINTE

Biblioteca MIHAIL POPESCU
1923

Dacă s'a recunoscut pe deplin, că în deslegarea diferitelor și complicatelor probleme de război, cunoștința trecutului militar, în genere, este de cea mai mare însemnătate; apoi studiul faptelor săvârșite de oștirile năștrii, în scurgerea timpurilor, presintă un interes cu totul deosebit, de o și mai mare importanță, când ne gândim la gloria eroilor românismului și la învățămintele pe cari le-am putea trage din mărețele lor fapte, cari, de vor fi analizate amănunțit din punct de vedere ostășesc, vom vedea, că multe din ele pot fi puse pe aceeași treptă cu ale celor mai mari căpitani ai lumii.

Dar, pe de altă parte, gloria națională este, fără îndoială de un interes mult mai mare de cât gloria lumii întregi, și marele Kogălniceanu cu drept și înțelept cuvint a zis: *«Inima mi se bate când aud rostind numele lui Alexandru cel Bun, lui Ștefan cel mare, lui Mihail Vitezu; și nu mă rușinez a spune, că acești bărbați, pentru mine, sunt mai mult de cât Alexandru cel Mare, de cât Anibal, de cât Cesar. Aceștia sunt eroii lumii, pe când cei d'intăi sunt eroii patriei mele. Pentru mine bătălia de la Războeni are mai mare interes de cât lupta de la Termopile, și izbândile de la Rahova și Călugăreni, înă par mai strălucite de cât acelea de la Maraton și Salamina, pentru că sunt câștigate de Români».*

Dreapt aceea, studiul faptelor săvârșite de oștirile năștrii

în scurgerea secolelor, a preocupat pe mulți din elita cugătorilor némului nostru, și unii din ei—după mijlócele pe cari le-aũ avut la îndemână—aũ lãsat chiar urme neperitóre în literatura nóstrã militarã.

Așa «*Istoria Românilor sub Mihaiũ Vodã Vitézul*» și «*Ion Vodã cel cumplit*» sunt monumente, cari vor vorbi în vécuri generațiunilor viitóre despre N. Bãlcescu și despre B. P. Hasdeũ; iar renumele acestor erudiți profunđi și reflec-tați istorici, se va lãți cu atât mai mult, cu cât încercãrile de reconstituire ale istoriei militare naționale întreprinse de dênșii, vor prinde rãdãcini puternice și se vor întinde mai departe.

Dar studiul istoriei, în general și al istoriei nóstre mili-tare, în special, nu este din acele opere care ar putea fi lãsatã în sarcina unui singur om; o asemenea atât de vastã lucrare nu póte fi nici mãcar încercatã în așa condițiunĩ; desgroparea și reconstituirea istoriei nóstre militare trebuie întreprinsã de mai mulți specialiști în ale óstei de o-datã; iar munca acestora, pentru a fi rodnicã, e nevoe, nu nu-mai sã fie mereũ unitã și în strinsã armonie, dar încã și de aprópe ajutatã prin colaborarea luminașilor noștri isto-ricianĩ. Trebuie, în fine, sã ne deprindem cu ideia, cã acéstã mãrétã operã nu va putea fi terminatã în ðilele nóstre, ci transmisã, spre întregire, generațiunilor viitóre și cã, prin urmare, se impune de la început, un plan de lucru bine chibzuit.

Aceste condițiunĩ aũ lipsit tuturor acelora, cari aũ încercat a scrie istoria nóstrã militarã, de aceea lucrãrile nu s'aũ putut întinde de cât prea pușin; iar concretisarea faptelor, în majoritatea casurilor, nu s'aũ putut face. Era fatal, ca în așa condițiunĩ, începuturile acestor studii sã cadã în desue-

tudine. Cât e vorba despre încercările răslețe întreprinse de unii oficeri din propria inițiativă, din aceleași cauze, încă mai accentuate nu aș putut isbuti la nimic.

Marele stat major apreciând înrădăcinarea nefastă a acestei stări de lucruri, a hotărât în 1904 să înființeze și un biuroș istoric, hotărâre care fiind aprobată de minister acest biuroș a căpătat ființă cu începutul anului 1905.

Unele scrieri asupra armatei, apărute în cursul anului trecut, conțin desiderate cu privire la această însemnată îmbunătățire; de sigur autorii acelor scrieri nu fuseseră bine informați, căci ceea ce dănsii doriau, se găsea deja ființând.

Primele lucrări întreprinse de biuroșul nostru istoric, aș fost bibliografiile scrierilor importante asupra diferitelor epoce, în cari s'a săvârșit dezvoltarea oștirilor noastre și faptelor lor răsboinice.

Din lucrările acestea, sub formă de monografii, se vor traduce și comenta în colónele revistei «*România Militară*» tot ceea ce nu va fi fost tradus până în present, iar acele, cari sunt deja traduse, vor fi date într'un indicator.

Ast-fel, acei dintre camarazi, cari vor voi a se ocupa cu reconstituirea faptelor noastre de arme, vor putea găsi în colónele revistei «*România Militară*», tot materialul necesar.

Dacă timpul și împrejurările vor îngădui, «*România Militară*» va fi, cu privire la partea militară a istoriei noastre naționale, o continuare a «*Magasinului istoric pentru Dacia*» întocmit de A. Treb. Laurean și N. Bălcescu, a «*Tesaurului de monumente istorice*» al lui A. Papiu Ilarian și a «*Arhivei istorice a României*» întocmite de B. P. Hasdeu.

Când această primă lucrare va fi în mare parte realizată trebuie să convenim, că va fi făcut cel puțin jumătate din ceea ce se urmărește.

Acéastă nouă întreprindere însă fi-va mai norocósă de cât cele precedente ?

Avem dreptul a spera, de óre-ce studiul istoriei nóstre militare, pe acéastă nouă basă stabilită acum de Marele stat major, face parte chiar din atribuțiunile acestei inalte instituțiunii ostășesci și precum în cele-l'alte armate orí-ce atribuțiune stabilită pe cale oficială, trebuie să-și perpetueze lucrările ei, nu credem că la noi, în viitor, se va proceda alt-fel.

Întreprinderea va fi, negreșit, fórte grea, acum la început, cu atât mai mult, că diferitele documente existente sunt rêslețite, trunchiate, sau necomplete ; ba câte o-dată confuze, vagi și chiar contradictorii. Multe, forte multe, póte zac în întuneric.

Acéastă vastă muncă de desgropare, colecționare și de verificare va dura de sigur ani, decí de ani, în care timp, nimic nu póte însă să ne împiedice de a studia și a face lumină asupra documentelor deja cunoscute.

Conform acestui plan stabilit, vom da publicității bătăliile mai însemnate ale oștirilor românesci, căutând a pune pe basa documentelor, în plină dar dréptă lumină, vitejia strămoșilor și iscusința lor militară.

Incepem acum cu bătălia de la C. Iugăreni, în care Mihaiú Vodă Vitézul a adus din nou în cumpěna creștinătății gloria militară, de care se bucurau musulmanii pe acele vremuri, și după acésta va urma bătălia de la Șelimbru (Scheltemberg), în care același eroú român, învingěnd pe Andreiú Batori, reușese să alipească un moment coróna Ardélului pe lângă aceea a Țării românesci.

Lt.-Colonel MARIN NICULESCU.

BATALIA DE LA CALUGARENI

1595

I. Introducere ¹⁾.

În anul 1595 Țera românească (Muntenia), ajutată de Transilvania (Ardeal) și de Moldova, fu împinsă de împrejurări a susține contra Turcilor un război foarte crâncen, care dură patru luni și se sfârși în defavorul Porții.

Acest război cuprinde trei episoade însemnate și anume:

1. *Preliminările. Ciocnirile dintre Români și Turci la finele anului 1594 și începutul lui 1595. Marea expedițiune a Turcilor în Țera românească: Trecerea Dunării la Giurgiu, și opunerea Românilor la această trecere. Înaintarea Turcilor către București, întâlnirea și ciocnirea lor cu Români la Călugăreni. Retragerea Românilor la munți; urmărirea lor de Turci.*

2. *Unirea lui Mihai Viteazul cu Sigismund al Transilvaniei. Ofensiva contra Turcilor. Asediul Târgoviștei.*

3. *Retragerea Turcilor spre Dunăre, urmărirea și zdrobirea lor la Giurgiu.*

Bătălia de la Călugăreni este ast-fel întâiul episod al cam-

¹⁾ În anul 1901 am publicat în revista «*România Militară*», numărul pe Martie, textul unei conferințe, cu titlul «Bătălia de la Călugăreni». Studiul de față este determinat de acea conferință. El completează lipsurile ei, îndreptă erorile, desvoltă capitulele constitutive și presintă părți cu totul noue fie prin titlul și conținutul lor, fie prin concluziunile enunțate.

paniei din 1595 și este partea care ne interesează mai mult din această campanie, de ore-ce operațiunile contra Turcilor, în această perioadă, au fost conduse numai de către Mihaiu Vitezul și au fost susținute mai numai cu propriile sale forțe, adecă aprópe numai de Români.

În restul campaniei, Mihaiu și óstea sa au operat împreună cu Principele și óstea Ardélului.

II. Causese carí au dat nascere bătăliei de la Călugăreni.

Résboiul din 1595 este precedat și provocat de o mișcare a Românilor din Muntenia, în 1594, în contra Turcilor.

Pentru a face față acestei mișcări amenințătoare, Pórta trimite în grabă câte-va din trupele, ce avea disponibile prin cetățile de la Dunăre, și apoi altele din interior și cere și ajutorul Tătarilor. Tóte aceste forțe însă fiind sdrobite de Români și ostilitatea acestora producându-se în nisce împrejurări cu totul defavorabile pentru operațiunile și interesele turcesci de pe teatrul de résboiú din Ungaria, Pórta hotăresce a întreprinde o mare expedițiune în țările de la Dunăre, pentru a le supune și a putea continua, în urmă, résboiul cu Austria.

Dar, causele résboiului din 1595 și carí au dat nascere bătăliei de la Călugăreni, în ceea ce ne privesce pe noi Români, nu le putem deslipi de înse-și causele, carí au dat nascere mișcării din 1594.

A cunosce, care era situațiunea politică, starea economică, morală și financiară a Țării românesce la 1594, a cunosce raporturile ei cu Turcia și cu țările vecine, pe acel timp, și apoi a vedea împrejurările și motivele, carí au împins pe Români să se ridice cu résboiú în contra Turcilor, însémnă

a ne lămuri rostul întreg al campaniei și a ne înlesni justa apreciere a faptelor ce ea cuprinde.

Ast-fel fiind, o scurtă ochire istorică asupra evenimentelor politice, cari au precedat bătălia de la Călugăreni și cari au produs-o, este pe cât de interesantă, pe atât de necesară.

În Iulie 1594, Mihaiu, fiul lui Pătrașcu cel bun, este numit de Pórtă, Domn al Țării românesce, în locul lui Alexandru III, dis cel rău.

Mihaiu a căpătat tronul prin bani împrumutați la Constantinopole, cu recomandațiunii din Ardeal și prin stăruința lui Iane Cantacuzino, Capuchehaea țărilor române la Constantinopole ¹⁾.

Pe atunci Muntenia, ca și Moldova, fiind tributară Porții și domniî numindu-se de Turci, după influențe și bacșișuri, se găsia sub tóte raporturile, și mai cu sémă economicesce, într'o stare deplorabilă.

Nimic nu era organizat în țera acésta, de cât doar despoarea avutului ei de către străinî (Turci, Greci, Evrei), în chipul cel mai umilitor.

Situațiunea noului domnitor era ast-fel fórte critică.

Predecesorii lui Mihaiu, mai ales cei din urmă, se isbiră și ei de marî greutăți bănesci, dar acum lucrurile se agravase și mai mult.

Printr'un fel de învoiélă, devenită regulă, datoriile domnitorilor predecesori se consideraū ca datorii ale tronului

¹⁾ Fiul lui Șaitan-Oglu și frate cu Teodora, mama lui Mihaiu Vitézul.

și cădea în sarcina noului domn ¹⁾, deosebit de ale sale proprii și de tributul țării ²⁾.

Și cum în Muntenia, în mai puțin de trei ani, se schimbă două domnitori ³⁾, și țera avusese să plătească trei cumpărături de domnie, destul de scumpe ⁴⁾, sub Mihaiu (al treilea cumpărător) cestiunea datoriilor tronului devenise o calamitate pentru țără ⁵⁾, și o povară chinuitoare pentru domn.

¹⁾ Vezi Istoria lui Mihaiu Vodă Vitezul de d-l Ion Sârbu, București. 1904, p. 278, citațiunea doveșilor în această privință.

²⁾ «O tonă de aur, 20.000 oi, 2.000 cai, 10.000 măsuri mari de grâu, tot atâta orz, mult unt apoi și miere» (Isvodul logofetului Teodose, tradus în limba polonă de Andreiu Taranovschi și întregit de Walther) Tesaur de monumente. Ilarian, vol. I.

«Haraciul nu se trimitea singur, ci întovărășit de daruri multe pentru sultan, vizir și totă lumea influentă de la Constantinople» (d-l N. Iorga, «Scurta istorie a lui Mihaiu Vitezul». Editura Soccec, București, 1900, pagina 9).

³⁾ Ștefan Bogdan, dis Surdul, fiul lui Ion Vodă cel Cumplit și Alexandru III, fiul lui Bogdan Lăpușneanu.

⁴⁾ Dintr'o însemnare a lui Petru Armeanul (Ormeny), care mai târziu a servit pe Mihaiu ca general și diplomat, se vede, că pentru cumpărarea tronului, Mihaiu împrumutase la Constantinople, de la Turci și Evrei, suma de 400.000 taleri (N. Iorga, op. cit. pag. 6). Un talar avea 12 drachme, iar o drachmă 5 aspri, și valora, în monedă actuală, 70 bani (astă-zi drachma turcescă valorează 1 franc). Un talar făcea, după banii de azi, 8 fr. 40 b., deci Mihaiu împrumutase 3.360.000 fr. Din această sumă a dat 200.000 galbeni lui Sinan Pașa, mare vizir, iar restul, celor-l'alți viziri din divan și pașilor cu influență.

⁵⁾ «Turcii și ianicerii (soldați turci) luaă pentru datoriile nu numai avutul Românilor, lăsându-i fără nimic, dar chiar muerile și copii lor». (Cronica în versuri a Vistierului Stavrinov, cap. 1. Tesaur de monumente pentru Dacia, vol. IV, Papiu Ilarian).

Mihaiu era obligat să plătească datoriile. Inșă nici el, nici țera, nu aveau cu ce.

Pentru a eși din acéști critică situațiune, trebuia : său să-și închidă ochiș și inima, lăsând țera în prada Turcilor și cămătarilor străini, pentru a o slei, atât cât miseria în care se găsia mai putea permite, său să renunțe la domnie; său, în fine, să se încumeteze a nu mai plăti tributul și datoriile.

Alegerea uneia din aceste trei soluțiuni depindea, în primul rând, de firea înșăși a domnitorului.

A-și întorce ochiș și inima de la nevoile și durerile țerii, era o faptă pe care Mihaiu nu o putea săvârși.

«Șcôla cea mare în care s'a format Mihaiu», ȃice istoricul Aron Florian ¹⁾, «ău fost nenorocirile patriei sale; între «acestea și-a petrecut vârsta copilăriei și tineretei sale, în «vțăând greutățile cu cari era împilată țera și suferirile cele «nedrepte cu cari se apăsaă Români, atât din partea Tur- «cilor cât și din partea Prinților lor; între acestea se des- «volară sentimentele cele nobile ale inimei sale de a fi «mântuitor și sloboȃitor al națiunii sale».

Aceste rânduri sunt adeverate de relațiunile cronicarilor asupra antecedentelor lui Mihaiu, cari ne spun că ȃensul, după ce a ocupat pe rând funcțiuni de Ispravnic, de Ban al Mehedințului, de Agă și, în fine, de Mare Postelnic, ajunge la 1590 la cea mai înaltă demnitate de boerie pământénă, *Ban al Craiovei*; și că, în tóte aceste demnități, câștigase fórte mult inima poporului, fiind îngăduitor, blând și drept, și luând tot-de-una apărarea drepturilor și intereselor poporului în contra impilatorilor.

¹⁾ Mihaiu II, Bravul, biografia și caracteristica lui. București 1858, Capitulu I.

Departa dar de a se face unéltă conscientă a Turcilor și creditorilor sêi, pentru sărăcirea țării, Mihaiū, din contră, prin firea sa, era contra acestor cămătari și impiatori.

A renunța la tron, acum când vanitatea domniei se isbia de greutate și așa de mari pentru guvernare, nu convenia, de asemenea, firii și caracterului lui Mihaiū.

Ión Bisseliu, unul din cronicarii contimporană al lui Mihaiū, și foarte puțin favorabil acestuia, numesce pe «Mihaiū «Vodă, Domnul Țării romănesci, bărbatul de arme, îmblân-«đitorul și învingătorul inamicilor, dar tot-de-odată om de «o ambițiune nemărginită și de o inimă neînfrântă întru a «vina scopuri înalte ¹⁾».

Deși răutăciósă, această schiță, scrisă de un istoric, care a cunoscut personal pe Mihaiū, ne arată că, în adevăr, Mihaiū n'ar fi preferat să părăsească tronul și să se retragă la o vieță liniscită, în aceste timpuri grele, întru cât se simția destoinic a croi țării sale o sórtă mai bună.

Nu rămânea decă lui Mihaiū de cât refuzul la plata tributului și datoriiilor.

Dar acest refuz era o ridicare în potrive Turcilor și această ridicare însemna mânia Porții, însemna a expune Țera romănescă unei invasiuni turcesci și urmărilor ei nenoro-cite, mai ales când Turcii ar fi eșit biruitoři.

În contra Turcilor se mai ridicase și în alte timpuri mulți din Domniș țării romăne, precum: Mircea cel Mare, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Ión Vodă cel Cumplit și alții, dar atunci împrejurările erau cu totul altele de cât cele de acum.

¹⁾ I. Bisselius, «Mădua istorică a faptelor celor mai însemnate de pe timpurile noastre». Septemiul 1-iū, apocoma IV. Fragmente traduse în Tesaur de monumente, volumul I, pagina 113.

Regatul Poloniei, imperiul Austriei și mai ales regatul Ungariei, cari exercitase atâtea vécuri egemonia în orient și pe a căror alianțe Domniile române, altă dată, puteau spera în răsboiele lor cu Turcii, acum se țineau și aceste state în rezervă față de puterea Turcilor și ceea ce atunci Românii puteau solicita acestor puteri pe față, ca o intimidare dușmanului creștinilor, acum trebuia cel mult uneltit pe sub ascuns și se obținea cu greu; căci, sprijinirea ce li s'ar fi cerut, sub orî ce formă, constituia pentru aceste puteri însăși, un pericol pe care ele se feriau a-l provoca.

Deci, situațiunea acum era foarte critică pentru țările române și dificultățile de a întreprinde un răsboi contra Turcilor, erau de negrăit. Nu numai că nu se puteau face ușor alianțe cu vecinii, dar nu se mai putea dispune nici de propria putere a țării din timpurile trecute, adecă de o *armată românească*, așa de numerosă și bună, cum aveau vechii Voevođi.

Deci, a se ridica în contra Turcilor în aceste timpuri critice, era un act de semeție, la care cine-va nu se putea avântura ușor.

Totuși, Mihaiu, de acord cu sentimentele boerilor ¹⁾ și poporului său, preferă răsboiul cu Turcii.

Coboritor din Mircea cel Mare și vlăstar al Drăculescilor, din care se născuse și Vlad Ţepeș, Mihaiu pare a fi zărit prin negura primejdiilor o rađă de speranță, din cele mai sigure, căci el se aruncă în vultórea evenimentelor, nu

¹⁾ «Și se strînse toți boerii mari și mici din tótă țera și se sfătuiră cum vor face să izbăvească Dumneđeu țera din mânele păgănilor și dacă vedđură că într'alt chip nu se vor putea izbăvi, de aici diseră: Numai cu bărbăție să ridice sabia asupra vrășmașilor» (Magasin istoric, vol. III. O cronică anonimă, pag. 227).

numai cu curagiul ómenilor predestinați a fi fala națiunii lor, dar și cu conștiința succesului și a rezultatului mare ce va avea pentru fericirea patriei sale, un răsboiú contra Turcilor.

Pe cât de brav, pe atât de pătrundător, el străvede în planul unei alianțe, cel puțin cu Transilvania și Moldova, posibilitatea de a înfrunta puterea Turcilor și se pune pe lucru pentru isbândirea acestui plan ¹⁾, hotărît fiind a se opune vitejesce, chiar și singur, de nu se va putea alt-fel, torentului cotropitor al patriei sale, torent, care isbise creștinătatea și înfiorase de gróză tótă Europa ²⁾.

O sumă de împrejurări contimporane acestei hotăriri contribuiesc a o încheга și înlesnesc a o realiza cât mai curând.

Infrângerile suferite de Austria pe teatrul din Ungaria, și actele de vandalism, pe cari musulmanii le comiteau la granița austriacă, erau cauze cari țineau nestins răsboiul

¹⁾ «În Iulie, doui soli munteni sosiau la curțile din Ardeal și Moldova: Stroe Stolnicul Buzescu fusese trimis la Aron, iar fratele său Radu clucerul la craiul ardelean. Acesta din urmă se întâlni în Ardeal cu solii Papei și al Austriei, Komuleus și Marino, cari se întórseră lângă Sigismund, spre a grábi lucrurile. Stroe și Principele Ardealului, jurarâ să fie uniți și confederați cu împératul și creștinătatea. Mihaiú strînsese 10.000 ómeni de țérâ și cerea să i se mãi dea încă pe atâția dintre cazacii salariați imperiali și orí câte trupe de ajutor ar fi cu putință, tóte pe socotéla lui, căci, dicea el, va vedea Mária sa împératul cât folos vom face creștinătății» (d-l Iorga, opul menționat, pag. 24).

²⁾ «Nu întârție decí românul de a întórce armele asupra Turcilor, care era capul a tot réul. Tot cu acéstă ocasiune promite creștinilor din Europa puterea armelor, contra inamicului celui ereditar și în adevér promisiunile nu-í erau mãi mari ca faptele» (Ioannes Bisselius, fragmentul menționat, T. M. p. D. volumul IV).

angajat deja de câte-va decenii, între Turcia și imperiul Austriei.

Pe de altă parte, cum pericolul otoman amenința pe toate statele creștine din Europa, o coalițiune generală a creștinilor în contra semiluneii, devenise o necesitate istorică.

Consfăturile provocate de împăratul Rudolf, la Praga, hotărăsc o ligă generală a statelor creștine, și emisari papali și soli imperiali sunt trimiși pentru acesta la toate curțile europene.

Evenimentele însă, cari se produceau în statele apusului ¹⁾, nu permiteau acestora să se ocupe de pericolul din orient; ast-fel că Papa Clement VIII, sufletul ligei statelor catolice în contra Turcilor, nu poate îndrepta cuvintul său, de cât asupra popórelor creștine din Orient. Unele din acestea, deși ortodoxe (schismatice cu scaunul din Roma), erau de a dreptul interesate în cauză contra Turcilor și deci propaganda asupra lor putea să aibă mai mulți sortii de izbândă.

Ast-fel, din scrisorile și documentele vechi se vede, că deosebit de Unguri și Poloni, domnul Moldovei ²⁾ și dom-

¹⁾ Spania sub Filip II era în răsboi cu Țările de jos și cu Anglia (Regina Elisabeta). În Franția, luptele religioase și partidul Guizilor făceau pe Henric IV să se ocupe de pericolul interior înaintea celui de peste hotare. Statele Italiei și în special vestita Veneție, se îndeleptniceau a potoli pe Turci cu daruri frumoase și fel de fel de curteniri (După Domnul Xenopol, Istoria Românilor, Epoca lui Mihaiu Vitezul, vol. VI, Iași, editura Șaraga, pag. 13).

²⁾ Scrisoarea lui Clement VIII, din 8 Noembre, trimisă domnului Moldovei prin Komuleus, acreditat pe lângă curțile din Ardeal, Moldova, Muntenia și pe lângă Ruși, Cazaci, etc., are ca titlu «Dilecto Filio Nobili Viro Aaroni Moldaviae Principi» iar cea către domnul Munteniei (nesciindu-i numele, din cauza deselor schimbări ce se fă-

nul Munteniei ¹⁾ au fost invitați și ei să intre în liga contra Turcilor ²⁾ și tot ast-fel au fost invitați Rușii și Cazacii.

Apoi tot din documentele vechi se constată, că liga creștinilor nu era numai o ficțiune, ci că în secret și cu mare repeđiciune se făceau pregătiri mari pentru un război înfricoșat, un război de complectă exterminare a împărăției turcesci.

Mihaiu scia acésta ³⁾. El mai scia, de la Constantinopole,

cuse aci) are ca titlu «Dilecto Filio Nobili Principi Valachiae», adecă nu-l numesce personal. Asemenea scrisorile împératului, trimise prin solul seú Marinis Raguzeus, sunt adresate nominal principelui Ardealului și domnului Moldovei; scrisóra însă pentru Muntenia (3 Martie 1594) este către Ștefan Bogdan, ceea ce dovedesce, că în acel timp, curtea din Praga n'avea cunoscința de schimbarea de domn, făcută în persóna lui Mihaiu (Originalele scrisorilor sunt în arhiva ces. reg. din Viena. Reproduse în Documentele Hurmuzachi. Volum III, pag. 174 și 175).

¹⁾ Scrisorile adresate către domnul Munteniei n'au fost înmânate lui Mihaiu, de óre ce situațiunea țării sale în imediată apropiere de Turci, actele sale în aparență curtenitoare față de Pórtă, care abia îl numise domn, făcură pe Komuleus și pe Marino să nu mai vină în Muntenia. Chiar instrucțiunile Papei recomandă lui Komuleus să fie fórte prudent cu domnul Munteniei și de va găsi necesar, să evite a-i împărtăși un secret așa de mare.

²⁾ Se numia Liga sfantă și era a patruspredecea óră, de la originea imperiului otoman, când puterile creștine se uniau în contra semiluneii.

³⁾ Afirmațiunea, că Mihaiu n'avea cunoscința de alcătuirea unei lige creștine contra Turcilor, numai pe motivul că trimisul Papei n'a adus lui Mihaiu scrisóra ce avea pentru domnul Munteniei, nu póte fi considerată ca îndeajuns justificată. Planul acestei coalițiuni creștine, fusese conceput de consiliul din Praga, încă din anul 1592 și Mihaiu, care înainte de a ocupa tronul, a stat mult timp la curtea din Ardeal, a putut să cunóscă destul de bine tratările, ce se urziau

starea morală și materială a Turcilor, în justa ei realitate. Scia, că războiul cu Austria era gata să reîncepă și că acțiunea și forțele Turcilor erau îndreptate în Ungaria ¹⁾. În fine intervenirele reciproce de alianțe între el, Sigismund al Transilvaniei și Aron, domnul Moldovei, asigurau o bună sporire de forțe pentru o acțiune comună contra Porții.

Tóte aceste împrejurări, — ce se desfășurau în același timp

de emisarii Papei și împăratului, pe lângă Sigismund. De asemenea la Constantinople, fiind pus în legătură cu solul Angliei și cu ambasadorii statelor catolice pe lângă Pórtă, fapt menționat de cronicari, Mihaiu a avut destulă ocaziune, să aibă cunoștința despre alcătuirea ligei.

¹⁾ Domnul Xenopol, în Istoria Românilor, susținând, că ridicarea lui Mihaiu contra Turcilor este produsul liberei sale hotărâri, ȳice: «De aceea el nici nu cată măcar la starea lucrurilor din războiul unghuresc» (Opul citat, pag. 20).

Credem a nu înțelegce acésta în sensul, că Mihaiu n'a fost influențat, în nici un chip, de războiul din Ungaria.

Referindu-se la rândurile de mai sus, d-l Xenopol ȳice că: «departe ca Germanii să fi obținut succese în contra Otomanilor, ceea ce ar fi putut încuragia rěsvrătirea lui Mihaiu, vedem că ei sunt pretutendeni bătui de Turci, tocmai pe timpul când Mihaiu făcea pasul hotăritor, prin măcelul Turcilor din Muntenia (Noembre 1594)» (idem pag. 20).

Este exact faptul, că imperialii erau bătui de Turci, dar dacă sórta operațiunilor Germanilor, nu era de natură a-l îndemna pe Mihaiu la un războiu cu Turcii, faptul că aceștia erau ocupați în Ungaria, oferia lui Mihaiu cea mai bună ocaziune de a-i isbi, căci forțele, ce Pórtă ar fi putut trimite de o cam dată în Muntenia, nu puteau fi de cât slabe, sub tóte raporturile.

De aceea credem a fi conform adevărului, când susținem că războiul Austriei cu Turcii și cunoștința existenței unei lige creștine, a influențat pe Mihaiu, dar numai pentru a-i da sentimentul și convingerea, că acum era momentul cel mai favorabil al unei acțiuni ofensive contra Turcilor.

76.9852

când ceta cămătarilor străini și agenților turci, oferia la *visterie*, la împărțirea banilor strînși din dijme și biruri, spectaculul cel mai umilitor,—întreținea la curtea din București o atmosferă de nemulțumire contra Turcilor, care dintr'un moment într'altul amenința să isbucnească cu furie în acte de legitimă ostilitate.

Primind scirea, că ómenii trimiși lui Sinan Pașa, cu 400 care cu munițiuni și provisiuni, au fost uciși de Turci, pentru că sosise în tabăra lor mai târziu de cât se prevedea în ordinul Porții; și pe de altă parte, insolenta cămătarilor ajungând la culme,—aceștia îndrăsnind a insulta și amenința tronul,—Mihaiu se plânge Porții și-i cere cu stăruință a lua urgente măsuri, ca starea deplorabilă din Muntenia să înceteze.

Drept răspuns însă, Pórta însciințează pe Mihaiu, că a urcat tributul țării încă cu 30.000 galbeni pe an; iar o bandă de ianiceri, trimiși cu această ocasiune, încep a prăda țera în chipul cel mai barbar.

În culmea mâhnirii și desperării, Mihaiu se hotări atunci să câștige cu forța, ceea ce nu putea obține cu vorbă bună.

Pe de o parte înțelegându-se cu Aron, domnul Moldovei, iar pe de alta, cu boierii țării, Mihaiu dă în ziua de 13 Noembre 1594 ¹⁾, semnalul de răsboiu contra Porții, printr'un măcel îngrozitor al Turcilor ²⁾ din capitală.

Apoi, cum dice Bisseliu, «bine sciind că fructul cel mai

¹⁾ Se proiectase și în Moldova o asemenea mișcare și fusese vorba, ca momentele pronunțării ei să coincidă. Intrigile însă de la curtea din Iași și trădarea Cazacilor, pun pe Aron domnul Moldovei în imposibilitate a se ține de angajament.

²⁾ Peste 2.000 Turci fură uciși. În această încăerare Stroe Buzescul a fost rănit (Aron Florian op. menționat).

deplin al învingerii nu se capătă cu petreceri leneșe, ci cu repede a ei întrebuițare» ¹⁾, Mihaiu înflăcărând poporul și chemându-l sub arme, îl împinge cu iuțelă la răsboiul asupra dușmanului.

La 25 Noembre, Mihaiu atacă Giurgiul. La 20 Decembre Horvat și Bekes ²⁾, atacă și ard cetatea de Floci. Un detașament plecat la 11 Ianuarie (1595) spre Hârșova, o atacă și o cuprinde. Mihaiu atacă Silistra, apoi Șiștovul, Rahova etc.

Intăiul pas se făcuse. Dar de acum răsboiul devenind deschis cu Turcii, Mihaiu trebuia a se pregăti foarte serios în contra pericolului, ce pornise asupra țerei sale.

Svonul înfrângerilor turcesci, de mai sus, ajungând la Constantinopole și cum acéstă împrejurare aducea mară neajunsurii mersului operațiunilor din Ungaria, Turcii hotărăsc să ocupe imediat Muntenia, cu o parte din trupele ce aveau disponibile (majoritatea din cetățile de la Dunăre). Aceste trupe, pe la finele lui Decembre, se găsea concentrată la Rusciuc.

Mihaiu, în Ianuarie, pleacă cu oștea asupra lor, însă informat la satul Pietrele, că un puternic corp de Tătari, sub comanda Hanului, venind din Ungaria, înaintează spre București (din spre Turnu-Măgurele) el se întorce și prin un ocol, vine la Hulubesci ³⁾, stabilindu-se ast-fel între cei doi

¹⁾ Tesaur de monumente. Volumul I, Joannes Bisselius, fragmentul menționat.

²⁾ Căpitani de oște trimeși de Sigismund, împreună cu 2.000 de omeni, cari pe la 18 Octombrie 1594 trec frontiera pe la pasul Bran și la 5 Noembre vin la București.

³⁾ Hulubescii astă-dzi nu mai există. În Marele Dicționar geografic al

adversari. Pe când un detașament observa pe Turci, în direcțiunea Giurgiului, un alt detașament mai puternic, sub frații Buzesci (Stroe, Preda și Radu) și comisul Radu Calomfirescu, atacă pe Tătari, iar Mihaiu se ține între ambele detașamente, gata a se duce acolo unde intervenirea sa va fi de nevoie. Tătarii sunt bătuti la Putineiu ¹⁾, și Stănesci ²⁾ (aci peri nepotul Hanului), iar o parte din ei scăpând, se unesc cu Turcii, cari ajunseseră la Șerpătesci ³⁾. Mihaiu atacă tabăra lor și-i bate. Hanul se retrage spre est, iar Turcii sunt ajunși de Români la Rusciuc, unde se angagiază o

României, găsim asupra acestui sat, câte-va rînduri, din cari extragem următoarele: «Hulubesci, trup de moșie nelocuit în județul Vlașca, plasa «Câlniștea, comuna Strîmba de jos. Este situată între Câlniștea și gura «Néjlovului (în josul Măguriî Uzunul). Pe acest trup de moșie a fost «odinióră un sat ale cărui urme se mai vîd încă și astă-đi pe cóssta «Băltiî cu Bivolî și care s'a strămutat cu încetul în Strâmba de jos».

¹⁾ Sunt două sate cu acest nume, unul în Teleorman și altul în Vlașca. Putineiul din Vlașca aflat la 18 km. de Giurgiu și 8 km. de Stănesci, se găsește pe drumul Gabrului și situațiunea sa indică, că aci s'a dat lupta între frații Buzesci și Tătari.

²⁾ Astă-đi comună rurală în județul Vlașca, plasa Marginea. Este situat la 11 km. spre nord de Giurgiu. «Drumul ce trece prin comună «este șoséua Giurgiu-Pitesci, numită în vechime drumul Ciocănescilor. «Aci este un loc istoric din timpul lui Mihaiu Vitezul, unde unul din «Căpitaniî sêi Stroe Buzescu, s'a bătut în duel cu nepotul Hanului, «după ce armatele s'aũ bătut întâiu la Putinei» (Marele Dicționar geografic. Litera S, satul Stănesci).

³⁾ «In urmă, după bătălia de la Stănesci, Mihaiu atacă pe Turci și «Tătari la Padina 1594. La Șerpătesci, care aparține comunei Frătesci «s'aũ găsit oseminte de ómeni și monede de argint cu inscripțiuni latine din timpul lui Sigismund Batori (Marele Dicționar geografic al României. Satul Șerpătesci).

luptă crâncenă de stradă, care ținu până noaptea târziu, când Turcii fură isgoniți peste Dunăre, cu pierderi mari.

După acesta Mihaiu trimete pe Horvat și Becheș în ajutorul lui Aron, la gurile Dunării. Aceștia cuceresc Isac ea și devastează Dobrogea.

În a doua jumătate a lui Noembre, Sigismund trimete alte câte-va ajutoare, schimbând pe șefii de până acum ¹⁾, prin Albert Kiraly, unul din cei mai capabili generali ardeleni.

Mihaiu trimete pe Kiraly însoțit de Banul Manta, asupra cetății Brăila, pe care aceștia o dărimă, făcând bogate prăzi.

În resumat, la sfârșitul anului 1594 și începutul lui 1595 au loc o serie de ciocniri, a căror rezultat fu risipirea trupelor turcesci de pe malul Dunării.

Liberarea Dunării preocupase mult pe Mihaiu și pentru acesta el a lucrat cu totă energia și repedețiunea necesară, dându-și bine seamă de mărșul adevăr, rostit cu două-sute-optzeci de ani mai târziu și de M. S. Regele Carol I, că : «sorta României a fost și rămâne strins legată cu libertatea Dunării».

Dunărea, care a scutit țerile române de multe primejdi, care a făcut pe cuceritorii Turci să li se pară mai ușor a merge la Viena de cât la București, este cea d'intăi pa-

¹⁾ «Din cauza modului barbar cum operase în Dobrogea, Horvat și Beches Istfan, căpitan ungu, avură imputăciune cu Michaiu, iar Michaiu nu-î putu suferi ci îi trimese lui Sigismund eraiul. Și Batori Sigismund craiul îi trimese alt căpitan pe Kiral Albert. Iar Michaiu Vodă îl trimese cu Banul Manta la cetatea Brăilei și acolo întocmind ostile încep a bate cetatea tare și o sparseră până în pământ și mulți Turci periră» (Cronica anonimă. Magazin istoric, volumul IV, pagina 227).

văză sub puterea căreia Mihaiu se ține în fața Turcilor. Numai stăpân pe Dunăre, Mihaiu se crede sigur în tronul său la Bucuresci și liber a se pregăti pentru evenimente mai grele.

În adevăr, succesele obținute până acum nu aveau să rămână mult timp nerăsbunute de Turci. Densii erau ocupați acum cu războiul din Ungaria; acest războiu însă putea fi și chiar trebuia întrerupt, pentru că:

1. Țările române formau o zonă de aprovizionare excelentă pentru armata turcă din Ungaria și aprovizionările din Muntenia încetând, trupele turcesci suferiau foarte mult. Și nu erau numai Muntenia în cauză, ci și Moldova și Ardealul aliatele sale. Turcii, cari exploatau pentru războiu toate aceste trei țări tributare, se vedură de odată lipsiți de rechisitele lor.

2. Operațiunile trupelor turcesci în Ungaria deveneau grele cu un adversar în costă, un adversar îndemânat¹⁾, care distrusese deja câte-va armate turcesci și tăărăsc și sciuse să scape tuturor intrigilor și curselor urzite pentru a-l prinde.

În adevăr la ²/₁₂ Aprilie 1595, într'un mare Divan, ținut la Constantinopole, se hotărăse încetarea de o cam dată a războiului din Ungaria și trimiterea unei armate numeroase în Muntenia și Ardeal. Marele Vizir Ferhat Pașa se însărcinează cu strângerea și comanda acestei armate.

Pe când pericolul de mai sus se pregătia de cea-laltă parte a Dunării, dincăce Mihaiu se pregătia de asemenea. El ceru lui Sigismund ajutorul promis și trimise în acest

¹⁾ Ibrahim Pașa scrie lui Sinan în Ungaria: «Ai grije de inamic și în deosebire de acel rău Mihaiu Voevod, de ore-ce este foarte șiret și îndemânat etc.» (Copia scrisorii în Documente Hurmuzache nr. CCCXLI, pag. 433).

scop solii și în Moldova, la Ștefan Răsvan, care luase tronul lui Aron Vodă.

Principele Transilvaniei, în acest timp, încheia tratate, pe de o parte cu împărerul Rudolf, iar pe de alta cu domniul Moldovei și Munteniei, pe cari îi pune sub dependența sa.

Solii trimiși lui Mihaiu cu invitarea de a subsemna tratatul¹⁾ prinseră bine momentul, căci cu actul încheiat de plenipotențiarilor ambelor părți, încă de la 30 Maiu 1595, ei sosiau la Bucuresci tocmai în luna Noembre, adică atunci când nevoia ajutoarelor cerute de Mihaiu, devenise foarte simțită.

Obligațiunile dependenței erau umilitore pentru Domnul Munteniei, dar acum gândul lui Mihaiu era de a face față Turcilor, nu de a se ocupa de formalități; de aceea lăsând protestele, ce avea de făcut, pentru timpuri mai favorabile el semnă tratatul (5 Noembre 1594).

În timpul acesta Ferhat Pașa, marele vizir, cu armata, ce strîngea, se apropia de Dunăre; iar Tătarii, aliații Turcilor, se pregătiau a năvăli în Moldova.

¹⁾ Mihaiu prindend de veste, că Sigismund se sfătuia cu nobilii Ardealului și câți-va boeri munteni, necredincioși lui Mihaiu «ca să scadă pe acesta de țera muntenescă, adică să-l facă mai mic și ascultător de porunca lui», trimise în Ardeal pe Mitropolitul Eftimie, pe Lache Episcopul de Buzău, Teofil Episcopul de Râmnic, pe Mitrea Vornicul, Isaf Logofetul, Dimitrie Vornicul, Radu Buzescu și alți mulți boeri din țară, spre a cere lui Sigismund ajutoare pentru răsboi și a stabili condițiunile unui tratat de alianță «fără nici o scădere de țera sa, ci Mihaiu să-și o țină deplină și să se ajute unii pe alții, cum le-a fost jurămîntul d'întai» (O cronică veche a Munteniei. Mag. istoric, pag. 227 și următoarele). Delegații români însă din nepricepere, sau rea credință, cum ăic unii istorici, au încheiat cu Ardealul un tratat de supunere, în loc de alianță.

În Iunie 1595, Ferhat ajunge la Rusciuc, unde găsi adunat materialul necesar pentru facerea podului peste Dunăre.

În prima jumătate din Iulie se începu lucrul, însă, pe când Ferhat se ocupa cu acesta, disgrațiatul Sinan-Pașa, fost în trei rânduri mare vizir, reuși prin intrigă să doborâ pe înlocuitorul său Ferhat și să fie numit el mare vizir și comandant al armatei trimise asupra țărilor române. Ferhat abia ajunge cu viață în Constantinople, iar aci este trimis în surghiun și decapitat.

«Dece zile după executarea lui Ferhat¹⁾, Sinan-Pașa plăcă «din Constantinople cu stégul cel sfânt (17 August²⁾,

¹⁾ *Hammer*, Histoire de l'empire ottoman, volumul VII, cart. XLI, pag. 303.

²⁾ Data de 17 August din istoricul *Hammer*, citat mai sus, corespunde în stilul nostru cu 5 August, nu cu 7 August.

Acosta pare curios, dacă se are în vedere, că atunci stilul vechiu era numai cu zece zile în urma celui nou, nu cu două-spre-zece. Câteva cifre sigure ne vor arăta însă, că avem dreptate. Ast-fel: autorii vechi catolici, dau ca dată a bătăliei de la Călugăreni 25 August stil nou. Și, se scie precis, că ea a avut loc la 13 August. În adevăr, Walter *) după ce indică ziua de 13 August, stil vechiu, ca dată a bătăliei, dice că la 14 August, Mihaiu se retrage de la Argeș la Văcăresci, iar în ziua următoare «care era sârbătorea Sf. Marie, el ia drumul spre Târgoviștea.

Cum Sfânta Maria tot-de-una cade la 15 August, indicațiunea e precisă, dă complectă certitudine și zilei de 13 August, ca dată a bătăliei. Orî, între 13 și 25 August, diferența este de 12 zile, nu de zece. În însemnarea datelor, deci, după stilul nostru, trebuie să ținem seamă de acesta.

Pentru a ușura lucrurile, noi vom întrebuița cât mai mult datele după stilul vechiu.

*) Fragment din «Scurta și adevărata descriere a faptelor lui Mihaiu Domnul Țerei românesce etc., culésă cu credința în curtea lui din

«11 Silhidie); el dirige marșul prin defileul Tcealikavak, prin «Șumla și Herzargrad (Razgrad) spre podul Terkoei (Giurgiu). Șapte galere încărcate cu munițiuni de artilerie remontase Marea neagră și Dunărea până la Rusciuc».

Sosind lângă Rusciuc, Sinan-Pașa intrunesc forțele aduse de el cu cele concentrate aci de Ferhat, și ia măsuri a le trece imediat peste Dunăre, în Țera românească.

Mihaiu informat de toate mișcările Turcilor, trimite din nou solii în Ardeal, ca să spună, că Turcii invadează Țera românească și să ceară cu insistență a trimite ajutoare cât mai numeroase.

Sigismund porni în Muntenia trupele, ce avea gata, porunci să se strângă oște nouă, ceru împăratului Rudolf ajutoarele, ce acesta se obligase a-i trimite, și când se creșu gata de război, punându-se în fruntea armatei sale, trecu în Țera românească. După cum vom vedea însă, Sigismund se unesc cu Mihaiu după retragerea acestuia la munți, adecă după bătălia de la Călugăreni.

Acăsta era situațiunea în Iulie 1595, când Mihaiu, vedând că pericolul s'a apropiat foarte mult, și ajutoare din Ardeal nu mai sosesc, plecă din Bucuresci cu oștea sa și tăbărând la Măgurele, întruni aci, în consiliu, pe sfetnicii săi și pe capi de oște, pentru a hotări, ce este de făcut.

3. Forțele adversarilor: efective totale, efective pe arme; organizare; armamentul pe arme; comandament.

Forțele Turcilor.

Efectiv total.—Asupra efectivului armatei, cu care Sinan-Pașa invadează țera românească în 1595, istoricii vechi, și Târgoviște de Baldasare Walther, cel tînăr, din Silesia, Gorliciu. Tiparul lui Ión Ramba. Traducerea în Tes. d. Mon. de Ilarianu, vol. I. p. 1.

după dânsii și cei noui, dau indicațiuni diferite: Palamid, în poemul său, scris la 1607 ¹⁾ țice, că Sinan-Pașa, avea 100.000 ómení. După Istwanfi cifra trecea peste 100.000; după Filstici era de 200.000; Walter 180.000 ²⁾. Iacob Frâncu susține, că numai Ferhat Pașa avea la Rusciuc 150.000 și deci cu forțele aduse și strinse în urmă de Sinan, efectivul total trecea peste 200.000 ³⁾.

Unele relațiuni turcesci, după cari s'aú condus și câți-va analiști italieni, țic 70.000. După alte isvóre însă, tot turcesci, de care s'a servit și Iacob de Thou și alții, forțele de expedițiune ale lui Sinan erau numai de 55.000 ⁴⁾.

Este dificil a precisa, care era cea mai exactă dintre aceste date. Se pare, că cifra de 100.000 ⁵⁾ indicată de Istvanfi și Palamid și la care conchide Miron Costin (după Anonimul de la Hevenesí) Șincai, Florian, etc., precum și Domnií Xenopol și Iorga, ar fi cea mai apropiată de adevér.

Se bănuiesce de unií, că și această cifră ar fi prea mare.

Operațiuni cu mari efective, țic dênșii, nu se întreprin-

¹⁾ Manuscrisul acestuí poem se află în museul britanic și pórta Nr. 5573. Textul în limba grécă, dialect cretan, este publicat de Domnul Emile Legrand în Bibliothèque grecque vulgaire. Tome deuxième Paris 1881. Maisonneure et C-nie Libraires editeurs. Datele în această lucrare le-am luat după traducerea Domnului O. Tafrali.

²⁾ Acastă cifră o dá și D-l Tocilescu.

³⁾ Autori citați și de Bălcescu în Istoria Românilor sub Mihaiú Vodă Vitézul. Publicată de Odobescu. Tipografia societății Academice, Bucuresci 1878; pagina 105.

⁴⁾ Iacobi Augusti Thuani, Historiarum sui temporis. Edițiunea Frankfurt, 1614. Cartea CXIV (anul 1595).

⁵⁾ Acest număr e mărturisit chiar de Turci către Bailul Venețian. «L'esercito turchesco anche egli al lungo del fonte era in numero di forse centomille combattenti etc.» Istoria Mih. Vit. Dr. I. Sárbu, nota 4 pag. 297.

deaŭ pe vremea aceea la nici una din armatele europene. Serviciul militar fiind o meserie, ostaşii se angagiau, nu se recrutaŭ, costaŭ scump şi se strîngeaŭ cu greŭ. Din acéstă cauză, precum şi a calamităţilor mercenatului, efectivele oştirilor erau mici. Chiar armate de decîi de miî de ómenî, erau rare. In deobşte rĕsbóiele se fáceaŭ cu oştirî de 7—8,000 ómenî şi une-orî mai mici. Pórta, apoî nu avea, ca trupe regulate, de cât pe ianicerî (pedestime) şi pe spahii (călărime). Orî, totalul acestor forţe nu se ridica peste 120.000, în Europa.

Trebue ţinut în sémă însă, că Turcii mai aveaŭ şi trupe neregulate. Şi aceste trupe, deşi fără o mare valóre sub raportul tactic, erau în schimb fórte numeróse.

Noî credem, că, dacă cronicarii creştinî susţin că Sinan, Paşa avea cu sine, când a trecut în Țĕra románescă la 1595, peste 80.000 sau peste 100.000 ómenî şi chiar mai mult, iar de altă parte, dacă relaţiunile turcescî đic că Sinan-Paşa, dispunea număi de 55.000 ¹⁾, cauza póte provine de acolo, că relaţiunile turcescî nu cuprindeaŭ în cifra de 55.000 de ómenî şi trupele neregulate, carî nu se strîngeaŭ şi nu se plătiaŭ de Pórtă, ci de Paşii şi Beî.

Dar faptul, că istoricii daŭ o cifră aşa de mare efectivului armatei lui Sinan, pentru o operaţiune în aparenţă de mică importanţă, şi într'o vreme când în Europa se opera cu efective mici, deşi pare óre-cum curios, îl credem totuşi fórte explicabil.

In adevĕr, deosebit de consideraţiunea, că armatele turcescî se deosebiaŭ de cele creştine prin organisarea şi prin

¹⁾ Acéstă cifră o dá, dupĕ cum s'a spus, Iacob August de Thou în *Historiarum sui temporis*. Ediţiunea din Frankfurt, 1614—1621 (5 volume). Veđi vol. III Papiu Ilarian.

aceea, că erau tot-de-una foarte numeroase în război, trebuie ținut seama, că dacă acum Sinan Pașa nu avea de operat contra unei armate mari adversare, în schimb el avea de întreprins o expediție pentru a supune trei țări (Muntenia, Moldova și Ardealul), cari se aliase contra Porții, și avea intențiunea a trece cu forțele, ce-î vor rămânea, după învingerea acestor țări, în Ungaria, pentru a continua războiul început cu armatele imperiale.

Nu era vorba deci acum numai de o ofensivă în Muntenia, ci de a întreprinde o serie de operațiuni, cari toate reclamau forțe numeroase, pentru a putea fi bine îndeplinite, și în acest caz cifra de 100.000 ómeni, și chiar mai mult, din cari 55.000 vor fi fost numai trupe regulate, nu era o forță prea mare, ci foarte potrivită scopului, ce Sinan-Pașa avea de atins.

Efective pe arme. — Nicî unul din analiști evenimentelor istorice de cari ne ocupăm, nu ne dă cifrele, pe arme, a armatei turcesci în bătălia de la Călugăreni. Bălcescu arată, că deosebit de cei 100.000 combatanți, Sinan mai avea și 1.000 lucrători, ¹⁾ iar d-l Xenopol dă, ca forță a artileriei lui Sinan, cifra de 80 tunuri. ²⁾

Câte-va date însă asupra efectivului pe arme al întregii armate turcesci, găsim, deosebit de alte isvóre, și în scrierile de mai jos.

Ast-fel, Soranzo, în *l' Ottomano*, carte tipărită la Milan în 1599, și care cuprinde puterea armată a Turcilor sub Mahomet al III, (adeacă tocmai pe timpul bătăliei de la Călugăreni), spune, că efectivul călărimii timariote, care în acel

¹⁾ Opul citat, pagina 105.

²⁾ Opul citat, pagina 39.

timp se putea numi *nervul imperiului otoman*, era de 60.000 ómenî ¹⁾.

Hammer în *Histoire de l'empire ottoman* ²⁾, ȃice, cã Soliman (1512 — 1520) ridicã efectivul de ianiceri la 20.000.

Acest efectiv al pedestrimii este în creștere sub urmașii lui Soliman și considerãnd, cã sub Mahomet al IV-lea (1649) era de peste 40.000 (Hammer), credem, cã pe la 1595, va fi fost aproximativ 30--35.000 ómenî.

Totalul forțelor regulate ale Turcilor, sub Soliman, era de 48.316, cu 300 tunuri și vre-o 300 corãbii ³⁾.

Sub urmașii lui Soliman, efectivul armatei este sporit aproape anual și în curênd trece peste 100.000.

Aceste cifre nu represintã însã tóte forțele Turcilor, ci numai pe acele înființate și plătite direct de Pórtã. Deosebit de acêsta, fie-care Pașalat avea oștirile sale proprii și îndatorirea d'a rêsponde, la cas de nevoe, cu un anumit numër de soldați.

Acest numër era corespunȃtor venitului și de la simplu Timariot (ostaș împroprietãrit) și Zaim, pãnã la Beiu și Pașã, fie-care datora Porței, în cas de rêsboiũ, pe lângã serviciul sêu personal și un numër de luptãtori, în raport cu venitul, ce-ĩ aducea proprietatea sa, proprietate asupra cãreia Sultanul era considerat, ca stãpãn principal.

Atãt forțele întreținute de Pórtã, cât și cele întreținute de Pași și Bei, se împãrțiau în mod general în trupe regulate și trupe neregulate; cele d'intăi deosebindu-se de cele

¹⁾ L'Ottomano di Lazaro Soranzo. Milano. MDXCIX § XV. pag. 18.

²⁾ Volumul 1-iũ cartea III pag. 120 și urmãtóarele.

³⁾ Hammer, Op. citat. Vol. VI-lea cartea XXXIV, pag. 261 și urmãtóarele.

din urmă prin proveniență, instrucțiune, echipament, armament și obligațiunii militare.

Ast-fel, în lupte, numai trupele regulate ale Turcilor, erau acelea, ce manevrau, iar trupele neregulate erau de ajutor, pentru serviciul secundare și une-orî chiar numai ca umplutură, pentru a înspăimînta pe adversar sub raportul numeric și populațiunea țării invadate prin jafurile și barbariile, ce comiteau.

Efectivul trupelor neregulate de uscat, se ridica la 250.000 ¹⁾.

Ținînd sémă de proporțiunile date în istorie, ²⁾ pentru fie-care armă în parte, după cum am vădut mai sus, putem cifra, cu aproximațiune, efectivul total al armatei ast-fel:

Pedestrima	130 000	} trupe regulate și neregulate.
Călărima	230.000	
Artilerie și lucrători	40.000	

Ceea ce dă în total, cifra de 400.000, ca forță a armatei de uscat a Turcilor, sub Mahomet al III-lea, adevă pe vremea bătăliei de la Călugăreni.

Considerînd acum, că efectivul total al oștirii lui Sinan Pașa era de 100.000, după datele de mai sus și atât de exact pe cât sistemul comparativ ne pôte permite, repartițiunea pe arme a acestui efectiv credem a fi fost următoarea :

Pedestrima	25.000	} Dintre cari 55.000 trupe re- gulate.
Călărima	65.000	
Artilerie și lucrători	10.000	
Total	100.000	

¹⁾ *Hammer*, Opuł menționat. Vol. VI. Cartea XXXIV, pag. 261.

²⁾ Aceste proporțiuni subsistă mult timp în armată turcescă ; ast-fel le găsim și pentru anii 1680—1683 date de contele de Marsigli în *Stato Militare dell'Imperio Ottomano*, operă tipărită la Haga în 1732 și lucrată după registrele Porței.

Organisare. — Alcătuirea armatei turcesci la 1595, se sprijinea pe bazele stabilite la 1328 de Orhan II, primul fondator al imperiului otoman.

Armata turcescă atinge culmea ei de înflorire sub împărații Soliman I și II și declină sub urmașii acestora, până la 1826, când ea este complet transformată.

Pentru anul 1595 organizarea armatei turcesci prezintă următoarele caractere:

1. Forțele sunt de uscat și de mare; ele cuprind trupe regulate și neregulate;

2. Armata regulată are trupe de pază, cu serviciu permanent și trupe de câmp, instruite, apoi trimise la vetrele lor și chemate sub arme numai în cas de război.

3. Armata neregulată cuprinde trupe de pază, ca auxiliare sau ajutătoare trupelor regulate, cu serviciul permanent în cas de nevoie, și trupe de război, cu serviciul temporal, adică numai pentru război;

4. Ceea-ce deosebesce trupele regulate de cele neregulate, în afară de calitatea lor, este naționalitatea soldatului. Trupele regulate se compun din Mahometani și fii de creștini, trecuți din copilărie la islamism; cele neregulate, pe lângă Tătari, cuprind în majoritate: Armeni, Greci, Bulgari, Unguri, Sârbi, Italieni și alți străini.

Dintre creștini, sunt luați, eventual, acei cari nu dispun de mijloace pentru a plăti taxa serviciului militar ¹⁾, taxă de care Mahometanii din imperiu și provinciile cucerite, erau dispensați. Cea mai mare parte însă sunt angagiați cu plată, ca lucrători sau ca devastatori cu dijmă asupra prădăciunilor făcute în țără inamică.

¹⁾ Vezi trupele de Seimeni pag. 34. Muselinii și Lagumgii pag. 37 și 38

5. Sub raportul soldei, Turcii au două feluri de ostași ; timarioți și lefegii.

Timaria, de la cuvîntul grec timi (cinste) sau de la turcescul timar (procură), este o pensiuine, o recompensă sau mai bine zis o concesiune de proprietate asupra pămînturilor aparținînd statului. Marele vizir Aladin (sub Orhan II) pentru a interesa pe soldați în răsboi și a le desvolta gustul cuceririlor și sentimentul apărării bunurilor cîștigate, a dispus, ca pămînturile luate în răsboi de la inamic, și devenite proprietatea imperiului, să se împartă proporțional soldaților vrednici, sub numele de timar, de unde soldații s'au numit timarioți.

Vlefe, însemnă lăfă sau plată zilnică și de aci soldați vlefeii sau olofagii, adică acei, ce se hrănesc zilnic din lăfa ce primesc, de la 1—6 și 7 aspri pe zi. (Cinci aspri=0 drachmă).

La această dată, din punct de vedere organic, pedestrirea turcă cuprindea pe Ianiceri, pe Segbanî (Seimeni), precum și pedestrirea Iaya, adică în total trei feluri de trupe pedestre ¹⁾, și anume:

- 62 ode, djemat sau buluc, (companii) de Ianiceri.
- 63 » » » » » » Segbanî.
- 100 » » » » » » Iaya.

Oda, cea din urmă divisiune importantă a corpului de Ianiceri, de la cuvîntul *odă* (cameră, odae), unde soldații stăteau și mâncau împreună, era propriu zis o unitate administrativă.

Unitățile echivalente companiilor din punct de vedere tactic, purtau alte numiri, precum: Zagargis, Samsungi, Tumatgi, Seimeniagilar, Haiseki, Devegî, Bașciauși, Solakî, Imainy, Cerias, Taolim, Kanegilar și Zombetekgis. Aceste unități nu

¹⁾ *Hammer*, Opul citat. Vol. VI, pag. 261 și următoarele.

erau toate de aceeași forță și nu erau comandate de șefi cu absolut același grad.

Intrunate câte două, trei sau mai multe, ele formau diferite unități mai mari, cu șefi a căror comandă se exercită mai mult în război.

Regimentul, compus dintr'un număr variabil de ode, este unitate administrativă.

Soldații și ofițerii sunt plătiți cu léfă sau cu pământ.

În general, trupele înființate și plătite de Pórtă, fie cu léfă, fie cu pământ, se numiau Capiculí ¹⁾, iar cele înființate și plătite de Beî și Pașî, se numiau Seratculí.

Registrele imperiului otoman mai cuprindeau încă, sub numele de pedestrime capiculí, tot personalul palatului precum pe Capegiî, Bostangiî, etc., pentru că aceștia însoțeau sau urmau pe Sultan în război. De fapt ei erau sclavi și servitori, iar nu ostași.

Ceea-ce însă se poate adăuga în socotéla infanteriei, este corpul Corigis (900 ómenî), care făcea gardă la cele trei reședințe ale Sultanului, precum și partea pedestră din trupa de curând creată (sub ultimul Amurat) cu numele de trupa Culcardașilor. Acéstă trupă era compusă din țeranî turci desrobiți, cărora li se acordase mai multe privilegii și li se crease o pozițiune foarte considerată (Soranzo, cap. XXIII).

¹⁾ Pedestrimea Capiculí (garda Porței) cuprindea la început numai acele trupe, cari trebuiau să locuiască pe lângă Stambul, pentru a-l apăra și nu-l părăsiau de cât odată cu Sultanul. Așa s'a procedat până la Soliman cel Mare, când aceste trupe primiră ordinul a se uni cu armata de câmp a lui Sinan Pașa, și de atunci numele de pedestrime Capiculí, în registrele Porței, începu a cuprinde toate felurile de trupe de pedestrime, cari depindeau direct de Pórtă, precum și alte feluri de trupe pedestre.

In ceea-ce privesce pedestrima neregulată, era cunoscută sub numele de Seratculi și cuprindea:

1. Pe Azapi, cari serviau pe apă și pe uscat. Trupele de Azapi de uscat formaū, în general, un fel de bande decon-siderate. La asediuri Azapii erau puși uneori în cap, iar Ianicerii, la nevoe, treceaū peste corpurile lor (Hammer, Vol. I. Cart. III).

2. Trupele de Seimeni, formate din țeranī de tôte națio-nalitățile, înrolați pe stindarde de câte 60 inși ¹⁾.

3. Bandele de Voinici (de la cuvintul slav voinak = răs-boinic) compuse din indiviđii, cari serviau orī cuī și luptaū pentru orī și ce. Aceștia locuiaū prin Bulgaria, Serbia, etc., și se angagiaū une-orī și de Turci (Soranzo, cap. XLI).

In acēstă din urmă categorie, intraū și bandele de Sar-chierī (devastatori).

Recapitulând cele spuse mai sus, organizarea pedestrimii o putem reprezenta ast-fel :

Pedestrima (trupe de uscat)	}	Capiculi (regulată)	}	Agemoglanī ²⁾
				Ianiceri
				Segbanī
				Iaya
				Culcardași
				Corigis
				Topcii ³⁾
		Seratculi (neregulată)	}	Azapi
				Seimeni
				Voinici
				Sarchierī

¹⁾ Stato Militare dell'Imperio Ottomano. Conte di Marsigli, 1732.—
Vedī capitulul: Pedestrima terestră Seratculi.

²⁾ Candidații de ianiceri, formați din copii de creștini luați «ca dijmă» și trecuți cu sila la mahometanism.

³⁾ A se vedea la organizarea artileriei.

Călărimea.— Călărimea era o armă foarte considerată și considerabilă la Turci. Ceii mai buni soldați de călărime ai lor erau Spahiî. Călărimea, înființată și întreținută de Pórtă, se numia în general Capiculî, iar cea întreținută de provincii se numia Topracli. Călărimea din garda palatului cuprinde patru ordine : Spahoglanî, Silihdari sau Selectarii Guraba și Vlefegii.

Spahoglanii și Silihdarii se împart în aripa (curba) dréptă și aripa stângă, după cum staî în drépta sau stînga drapelului sfânt (al Profetului), drapel care, de alt-fel, se ia foarte rar în răsboiî.

Spahoglanii campează împrejurul Sultanului și ocupă centrul armatei în ordinea de bătae ¹⁾. De obicei ei intraî în luptă numai pentru loviturile de efect.

Deosebit de călărimea regulată și neregulată a Spahiilor, Turcii mai aveaî, ca trupe de ajutor, și pe cele numite călărime Seratculi și care cuprindea pe Giungiuliî și pe Baratlii.

Baratlii se compunea din : 1) Bešlii, călăreți, cari ocupaî posturile cele mai înaintate ale cetăților și erau însărcinați a face primele incursiuni în țera inamică. 2) Delii, compuși din servitorii Pașilor și diferiți lefegii, înființați și plătiți numai pentru timp de răsboiî.

Călărimea neregulată mai cuprindea pe Acanzi sau Akindjii, călăreți fără soldă, cari purtaî, ca tradițiune, numele vechilor călăreți turcomani ; ei erau foarte numeroși. Acanzii erau óre cum deconsiderați, ca și Azapii, totuși bandele acestor două feluri de miliție se făcură în deajuns de cunoscuți în Europa. În timpul celui d'întâi asediî al Vienei, Azapii și

¹⁾ *Muradjia*—Imperiul otoman, *Paulo Giovio*, *Cose de Turchi*.—*Hammer*, Opul citat. Volumul I. Cartea III pagina 120 și următoarele.

Akindjii, sub șeful lor Michal-Oglul, înaintară prin Lintz și Ratisbona până în mijlocul Germaniei, sângerând și pustiind totul în drumul lor, prin jaf și foc ¹⁾.

În cele din urmă Acanzii populaă Dobrogea ²⁾ și de acolo plecaă în răsboiă, unde erau chemați, de obicei în provinciile vecine (și mai ales în țările române) în tovărășie cu Tătarii.

În resumat călărimea cuprindea :

Călărimea	{	Capicull	{	infințați și plătiți de Pörtă.	{	Spahoglanı Silihdarı Guraba Lefegii Spahii	{	cai de Asia și de Moldova
		Topracli	{	infințați și plătiți de pro- vincii(Pași)	{	Spahii Akindjii	{	cai de Un- garia, Polo- nia, Țera ro- mânească, Tartaria și Bugeac
		Seractulii	{	și Bei).	{	Giungiulii Baratlii Beșlii Delii	{	

Artileria.— La 1595, artileria turcă nu formează o armă aparte. Deși au șeful lor anume și un material de răsboiă numeros, trupele de artilerie nu constituesc încă pentru răsboiă, unități separate. Personalul, care în timp de pace este împărțit pe ode, la arsenale și fonderii, saă isolați prin diferite cetăți, compează bugetar printre trupele de infanterie capiculi.

La răsboiă, tunurile, munițiunile și tot materialul de artilerie, se dă infanteriei, împreună cu numărul de ómeni

¹⁾ Hammer, Idem.

²⁾ Soranzo, Op. cit. cap. XVII.

tehnică necesară serviciului și aceștia întovărășind pedestrima, luptă cu ea împreună. Trupele de artilerie cuprind pe :

1. *Topcii* (tunari) ¹⁾ întrebuințați nu numai pentru a îngriji și a lupta cu tunurile, dar și în fonderii, pentru a le face.

2. *Gebegii* (armurierii) întrebuințați în arsenale și depozite (magazii) de material.

Numărul topciilor și gebegiilor este nelimitat și variabil, primindu-se în această armă toți acei, cari au calitățile și posedă cunoștințele specialității și funcțiunii de tunar ²⁾.

Ca trupe neregulate de artilerie erau Izareli, cari în cetățile de frontieră, divisiați câte unul la o piesă mică și doi la o piesă mare, ajutau și une-orî înlocuiau pe topcii ³⁾.

Artificierii, a căror serviciu este bine afirmat în armata turcă, de asemenea n'au o organizare proprie și compează tot la pedestrima, în categoria topciilor.

În resumat artileria turcă cuprindea :

Artileria	$\left\{ \begin{array}{l} \text{trupe regulate} \\ \text{trupe neregulate} \end{array} \right.$	$\left\{ \begin{array}{l} \text{Topcii} \\ \text{Gebegii} \\ \text{Artificierii} \\ \text{Izareli} \end{array} \right.$	$\left\{ \begin{array}{l} \text{compează în} \\ \text{numărul} \\ \text{pedestrimii.} \end{array} \right.$
-----------	---	---	--

Geniu. — Lucrările de pământ au fost practicate de oștirea turcă încă de la începutul ei; totuși geniuul, până la 1595, n'avea încă o organizare specială, cu unități anume constituite. Lucrătorii, numiți Muselimii, formați din creștini tributari ⁴⁾, având uneltele necesare de săpat, cioplit, etc., și

¹⁾ *Soranzo*, Cap. XLI.

²⁾ *Marsigli*, Op. cit. (la pasagiul: «Totalul pedestrimii Capiculi este de . . . etc.»)

³⁾ *Idem*. Capit. : Pedestrima terestră Seratculii.

⁴⁾ *Idem*. Capitulu pedestrima terestră Seratculii: Muselimii.

constituiți ad-hoc în bande, precedau armatele, când era posibil cu o zi de marș, reparând drumurile, lucrând taberile și făcând diferite adăposturi. Tot ei erau întrebuințați la organizarea cetăților saș la lucrările de sapă în asediuri.

Serviciul minelor, singurul, constituie o specialitate cu o pregătire prealabilă. Lagumgii (Armeni, Greci, Bosniaci) învățați și întrebuințați la acest serviciu, pentru prima oară la asediul Candieș, ajung în scurt timp nisce minerii excelenți ¹⁾.

Armament.—La această dată Turcii aș arme albe și arme de foc. Dintre armele albe unele sunt proprii ale Turcilor, moștenite de la Tătari, altele sunt împrumutate de la Perși și Arabi; armele de foc le-aș venit de la creștinii.

Istoricii vechi spun, că Turcii la asediul Candieș «aș început a se servi de alte multe feluri de arme, pe cari până atunci nu le-aș cunoscut de loc» ²⁾.

La pedestrime.— Armele defensive, făcute din fier saș lemn și piele, erau: cască, scut, cuirasă etc.

Armele ofensive. Pentru împuns erau: lance, sulia; pentru aruncat: arcuri, având săgeți (cu plumb) de diferite măriri; pentru tăiat și împuns: hanțiar (pumnal), iatagan, sabia turcască curbă (Clich), sabia persană foarte curbă (Agien-clich), paloș (spadă), tebet (specie de secure cu coda lungă), și meg (spadă lungă, îngustă și ascuțită); pentru lovit: darda (bardă) și busduganul.

Ca arme de foc: muschetul cu cremene, foarte greu, trăgând glonțe de 6, 9, 15 și 25 drachme ³⁾ o drahmă = 3 gr. 24

¹⁾ *Marsigli.* Idem: Lagumgii.

²⁾ Idem (Armamentul Turcilor).

³⁾ Diferența de calibre provenia de acolo, că arsenalele Turcilor nu puteau furnisa glonțe suficiente pentru pedestrime. De aceea Turcii

arcebusa, pușca (după model spaniol sau unguresc) și pistolul cu glónțe grele de 4, 6 și 8 drachme (Marsigli).

Soldații turci trăgeau slab cu muscheta ¹⁾ și se făcea puțin us de acéstă armă pe la 1595.

Arcebusa o purtau mai mult și o mânuiau mai bine Ianicerii din garda Sultanului, cărora în special li se ȃicea și Archebusierii palatului.

Aceste arme erau purtate de soldați în modul următor: Ianicerii au arcebusa, alții muschetul, unii pușca, iar alții numai hangiar și pistol; aproape toți purtau sabie sau iatagan.

Tot asemenea Segbanii și Iaya și în general tótă pedestrima regulată.

Azapii aveaú arcebusa scurtă și pușcă, asemenea sabie, însă nu toți; majoritatea în răsboiú mergea cu iatagane și cuțițe, pentru a lupta corp la corp și cu arcuri, pentru lupta de departe.

Seimenii întrebuintau sabie, arcebuse și puști, tóte scóse din serviciul trupelor regulate și de puțină valóre în mânilor unor ómenii fără nici o pregătire tactică ²⁾.

Muselimii (lucrătorii) purtau numai unelte (topóre, sape, lopeți, etc.); ei nu aveaú dreptul la sabie, pușcă sau altfel de armă ³⁾.

Călărimea. — Spahii din Europa purtau pentru luptă lance,

purtau pe carele de munițiuni bare de plumb, pentru a le distribui la soldați, dintre care mulți aveaú măsura glónțelor și mulți armele lor proprii. În lipsă de glónțe de calibru, soldații turci tăiau carourii de plumb, cu un instrument (toporaș) anumit, ce purtau asupra lor, și cu aceste bucățele de pumb încărcaú armele lor. (Marsigli).

¹⁾ *Soranzo*, cap. XX și XXI.

²⁾ *Marsigli*, capit. Infanteria Seratculi.

³⁾ *Idem*.

busdugan și iatagan, uniî spadă, puținî din ei zale, câți-va scuturi, mulți apărătoare de cétă; nici unul pistóle. Asemenea Acanzii și tóte felurile de călărime Seracliî și Topracliî; la aceste din urmă trupe însă, armamentul este mai puțin complet și de calitate mai inferióră, ca la Spahoglanî și Spahii ¹⁾.

Relațiunile directe, ce găsim în istorie asupra armamentului turcesc, la anul 1595, nu sunt îndestulătoare pentru a ne face să cunoșcem în deajuns valórea tunurilor în special, și a armelor de foc în general, de cari s'au servit Turcii la Călugăreni.

Acéstă cunoștință, nu o referim, bine înțeleș, la partea pur tehnică a armelor, ci numai la proprietățile lor tactice, căci acésta ne întereesează în primul rând și fiindcă nici sub acest important raport n'avem date directe, vom face câte-va cercetări indirecte.

Din relațiunile istorice cunoscute, resultă următoarele două puncte de remarcát :

1. O bună parte din tunurile Turcilor, din cetățî, erau acele luate de la creștinî;

2. Tunurile turnate de Turci în turnătoriile lor, erau după modelul tunurilor armatelor creștine.

Pentru a ne da séma dar, sub raportul tactic, de proprietățile acestor tunuri, ne putem servi cu folos de datele ce găsim în diferite tratate de artilerie, cu privire la starea armamentului pe acel timp la armatele europene.

Cestiunea capitală, care ne întereesează pe noi, este să scim care era bătaia tunurilor și a armelor de foc în general pe vremea bătăliei de la Călugăreni.

¹⁾ *Soranzo*, cap. XI.

Favé în cartea sa: *Études sur le passé et l'avenir de l'artillerie*, tomul III-lea, publicat în 1862, reproducând textul celui mai vechiu tratat de artilerie (manuscris din prima jumătate a secolului XV-lea) cu titlul: Cartea secretului artei de artilerie și canonerie, ne oferă următoarele rânduri interesante :

«A unsprezecea și cea din urmă cestiune este cât bate de departe un tun sau altă gură de foc, încărcată cu pulbere comună și cât de departe când este încărcată cu pulbere ameliorată sau mai forte ca pulberea comună».

Apoi răspunzând la această cestiune, autorul manuscrisului dăce că: «bătaia unui tun, care cu pulbere comună este de o mie cincisute pași, cel mult, fiind încărcat cu pulbere mai forte și mai bună, bate două mii de pași, sau aproape».

Acastă bătaie a tunurilor din prima jumătate a secolului al XV-lea era bătaia maximă, căci cea eficace, chiar la finele secolului al XVI-lea, era foarte mică.

În adevăr, asupra bătaiei armelor de foc din ultima jumătate a secolului al XVI-lea (1550 — 1600), Favé ne dă un tablou (reprodus după cartea căpitanului Franchesco de Marchi, *De la architectura militare*, publicată la 1599), pentru armele de foc italiene, din care rezultă, că bătaia eficace a tunurilor era în general a zecea parte din bătaia maximă și mergea de la o sută pași în sus până la patru sute pași, pe care o avea cea mai mare culuvrină, iar muschetul portativ nu bătea eficace nici la optzeci pași.

Este evident dar, că, fie că Turcii turnau armele lor de foc după modelul Germanilor, cu cari erau în război și de la cari aveau multe tunuri în cetăți, fie că lua modelul de la Francesi, cu cari după 1525 (sub Francisc I, regele

Francjei) legase un fel de alianță; fie de la Italiani, cu cari întiețineaă strinse legături comerciale etc., proprietățile armamentului turcesc, fiind supuse la aceleași influențe, sub raportul progreselor pe cari știința le realizase până atunci, erau negreșit aceleași ca și ale modelelor de care s'aă servit Turcii, saă fôrte simșitor aceleași. Prin urmare, datele de maă sus, asupra bătăei și cele îndeobșce cunoscute asupra puținei mobilități a artileriei statelor europene, la acea epocă, se refer și asupra artileriei turcesci. Cu privire la mobilitate și referindu-ne la construcțiunea afetelor turcesci, care nu erau ca la armatele creștine cu spițe multe și turnate, ci cu spițe rari și întrerupte, din cari causă se mișcaă fôrte greă ¹⁾ putem adăuga, că artileria turcă se mișca și maă cu anevoință.

În resumat, putem stabili acum următorele conclusiuni :

1. Armele de foc turcesci, pentru pedestrime aveaă bătăie maă mică de 80 pași; întrebuintărea lor nu era generală pentru tótă óstea, ci numai pentru anumite feluri de trupă, saă corpură de trupă; și chiar în acestea, armele de foc se purtaă numai de un număr restrins de ómeni, căci nu puteaă și nu sciaă mulți să tragă cu ele.

Ast-fel la Turci, ca și la cele-l'alte armate din Europa, pe la 1595, tot armele albe ocupaă primul loc în armamentul pedestrimiă.

2. Tunurile Turcilor erau grele, aveaă bătăia eficace la 400 pași și cu tótă reputațiunea, ce căștigase artileria turcă la asediul cetăților, aceste tunuri din cauza puținei lor mobilități, a dificultăților de ochire și tragere, a lipsei de pre-

¹⁾ Turcii pretindeaă că aă dat rôtelor acea construcțiunea în scop de a nu ridica tunurile pe pozițiuni prea înalte.

cisiune și a restrînsei lor eficacității, influențau prea puțin procedurile vechi de luptă (formațiunii masate și lupta corp la corp) și produceau în bătăliile de câmp mai mult efecte morale de cât materiale.

Comandament. — În acest timp, ierarhia în armata turcă era foarte complicată, căci fie-care fel de funcțiune de comandament, educațiune, administrațiune, justiție etc. cuprindea grade cu titluri diferite și se raporta la două clase de oficeri, sau două serviciuri: unul interior sau al palatului și altul exterior, la trupă.

Oficerii din serviciul interior erau pe lângă persoana sul-tanului alcătuind o suită numerosă, plină de fast și lux.

La trupă, comandanții superiori pe feluri de arme și trupe, erau: Segban-bași, comandantul Segbanilor și Seimenilor. Kiaya-bey, șeful miliției Iaya. (Acesta, are și dreptul de ereditare a soldaților, cari mor fără copii și rude).

Kul-kiaya, comandant secund al corpului de ianiceri, regulează cu Pórta toate afacerile corpului de ianiceri.

Ianiceri Aga ¹⁾ este șeful tuturor ianicerilor. Înaintează pe inferiorii săi până la gradele inclusiv de Seimeni-bași și Kiaya-bey. Are un stat-major compus din 7 oficeri.

Agalele, din serviciul exterior (trupa) la pedestrimă, erau în număr de 12 și cuprindeau pe lângă generalii de pedestrimă, pe Topci-bași (general de artilerie), Toporabadji-bași (general de tren) și pe Tjebedjibași (general muniționar), precum asemenea și pe Mehterbași (șef cuartier general).

Comandantul pedestrimii neregulate, nu are același grad

¹⁾ Cuvîntul *Aga* de la bastonul ce-l pórta în mână, arată autoritatea ce șefii au asupra inferiorilor lor.

ca cel al pedestrimii regulate și nu face parte din cele 12 agale.

Agalele de călărime erau în număr de 6.

Beii, erau guvernatorii de provincii sau orașe, un fel de prinți investiți cu autoritate administrativă. Aveau însă și comandamentul trupelor din sangiacurile lor.

Pașii ¹⁾, erau generali cari, pe lângă comanda armatei, aveau și însărcinarea de a governa milităresc provinciile sau cetățile ocupate în război; asemenea și după război, acele părți care nu constituiau corp cu teritoriul otoman, ci numai posesiuni ocupate milităresc.

¹⁾ Cuvîntul *Pașa* de la turcescul *Pach*, înseamnă șef și are în armată două întrebuintări:

1. Ca titlu simplu de șef se pune la urma cuvîntului pe care îl determină, funcțiune, armă, unitate etc., cu terminațiunea *î*, de exemplu: *Yaya bași* (șeful yayei), *Oda-bași* (șeful odei), *Topci-bași*, *Aști-bași* etc.
2. Ca grad sau funcțiune înaltă, și atunci se pune pe lângă numele celui care este investit cu această demnitate de exemplu: *Ahmet Pașa*, *Ferhat Pașa* etc.

La început, titlul de pașă, se da numai la militari, ca echivalent gradului de general și era de trei categorii, cari se distingeau după un obicei mongol, prin portul unei, două sau trei cõde de cal (tugh): *Liva* (corespunzând generalului de brigadă) era pașă cu o singură cõdă de cal; *Ferik* (general de divizie) două cõde și *Mușir* (Mareșal) trei. (De aci expresiunea cunoscută la noi: pașă cu trei tuiuri). Portul cõdei a fost desființat de Mahomet II, însă denumirea ei a rămas mult timp în vorbire. Titlul de Pașă este viager; îl poartă toți generalii și amiralii, și dintre funcționarii civili *Vizirii*, *Beilerbei* și *Beii*; însă numai dacă le este confirmat de sultan. În armată titlul de Pașă este legat gradului și funcțiunii; în ramurile administrative însă nu. Un guvernator de exemplu poate să nu fie pașă, pe când un *Mutesafir*, care-i este subordonat, se întemplă să poarte acest titlu.

Sultaanul conferă, în mod onorific, titlul de pașă, chiar la simplii particulari și străini.

Seraschierii erau Pașii, cari aveau comanda superioară a unor armate de operațiuni, adecă erau generalisimii oștirilor turcesci.

Beilerbeii, șefii șefilor sau prinții principilor, erau guvernatorii marilor provincii ale imperiului. În Europa 6, dintre cari Beilerbeii Rumeliei, era cel mai mare. Au sub autoritatea lor pe Pași și pe Beii și dau comanda oștirilor din provincie, subalternilor lor, atât în timp de pace cât și în război, când nu merg sau nu sunt chemați personal a merge.

Denizi-beilerbeii, este beilerbeii guvernământului maritim, căruia i se mai dă și Căpitan-Pașa. El rezidă la Sтамбуl și are în sâmba sa și direcțiunea superioară a Arsenalului din Constantinopole.

Comandamentul în armata turcă se exercită despotic. Bătăia se aplică și oficerilor, iar pentru greșeli mari era pedepsa cu mărta.

Totuși, disciplina depindea mai mult de autoritatea morală pe care șefii, personal, o aveau asupra oștirii, de cât de rigiditatea pedepselor ce aplicau.

Poporul turc deprins de credințele sale religioase a puțin viața, calitate excelentă pentru nise buni soldați, nu prejudeca, în schimb, nici de cum la pericolele actelor desperate, și acesta pentru disciplină era foarte dăunător.

Speculațiunile fanatismului său și succesele războinice, impresionează pe soldatul turc și îl predispuneau la orice sacrificiu, pe când ferocitățile șefilor îl intimidau prea puțin.

Între sentimentele armatei și ale populațiunii, care își transmiteau impresiunile în mod foarte accentuat și solidar, întâiul și principalul nerv era Sultanul.

Cât timp Turcii au avut pe tronul lor sultanii întreprin-

dători și brav, disciplina armatei și moralul poporului, au fost puternic susținute și întărite.

De la Amurat I, care începe opera de cucerire în Europa și de ridicare a unui stat puternic turcesc, pe ruinele imperiului bizantin, și până la Soliman II, cel Mare, când împărăția otomană atinge apogeul ei de mărire, valoarea militară a oștirilor turcesc, se afirmă, în modul cel mai strălucit, pretutindeni unde sultanii îndreptau stégurile semilunei. Succesorii acestuia însă, Selim II, ȕis beȕivul și Amurat III, numai posed calitățile predecesorilor, și personalitatea lor transmite germenul inferiorității și slăbiciunii, atât oștirii cât și poporului turcesc. Descuragiarea și desordinea, prindând rădăcină, încep a conduce monarhia către desorganizare și decadență, iar acestea o-dată începute, se produc cu o putere așa de mare, în cât sforțările făcute în urmă, pentru a le opri și a le reacționa, nu mai pot face pe Turci, să mai ajungă în Europa, acolo unde împrejurările îi favorizează o-dată a se ridica.

Când Mihaiu Vitezul, deveni Domn al Munteniei, Turcii aveau sultan pe Amurat III.

Sub acest desfrēnat padișah, entuziasmul soldașilor slăbise foarte mult. Birurile mari sărăcise poporul, iar ostașii refușau să mērgă la rēșboiu, sub cuvint că nu li se plătesc lefurle. Casuri grave de indisciplină, aveau loc mai în fie-care ȕi.

Nemulțumirile și superstițiunile cari sȕuduiău imperiul, amărăsc vieța și pricinuesc, se ȕice, mórtea lui Amurat III (16 Ianuarie 1595).

Urmașul său Mahomet III, era un sultan crud și afemeiat. In ȕiua urcării pe tron, ucise pe toți frații săi ¹⁾ și acēstă

¹⁾ «El a ucis pe cei 11 frați ai săi, cum ȕic istoricii turci, nu 22

faptă nemulțumi, desgustă și descurajă foarte mult pe Turci. Superstițiunile mergeau mână în mână cu faptele și vițuriile sultanului. (Se prorocea că sub acest Mahomet, al 13-lea sultan al Turcilor, număr fatal, imperiul lor, ridicat tot de un Mahomet, se va prăbuși, precum și imperiul roman înființat de un August, a căzut tot sub un August și precum Constantinopolul zidit de un Constantin, a căzut tot sub un Constantin).

«Sub acest principe afemeiat, țice Collas (*Histoire de l'Empire ottoman*)¹⁾, simptomele de cădere și de ruină, au un «nou caracter de gravitate, armata este în prada insubordonanțiunii, administrațiunea în a tuturor desordinelor, «sarcinile sunt date venalității, impositele sunt ruinătoare și «produsele lor delapidate; toate instituțiunile destinate a fi «salvătorele imperiului sunt falsificate sau delăsate. Se de-«părtează de tradițiunile trecutului, fără ca nimic să pre-«gătească progresele viitorului; peste tot se întâlnesc pre-«vestirile disoluțiunii și ruinei».

Ast-fel, din punctul de vedere al autorității morale a suveranului lor, Turcii pe la anul 1595, se găseau într'o stare cât se poate de deplorabilă.

Al doilea nerv, care exercita o mare influență asupra moralului armatei și poporului turc, era personalitatea Mareluî Vizir. Conducând politica și comandând armatele, destoinicia, curagiul și isbândile marilor viziri, transmiteau Turcilor, foarte adesea ori simțiri de îmbărbătare și de speranță, în cele mai critice împrejurări.

frați și 10 concubine însărcinate, ale tatălui său, cum țice istoricii creștini». (*Cantemir*, Istoria imperiului otoman. Cartea III. Pag. 351).

¹⁾ Bibliothèque universelle. Troisième édition. Paris. Mahomet III (1592—1603).

Sinan Paşa, generalisimul (Seraschier) oştirilor turcescî, ce opera în Ungaria şi în ceea-ce ne privesce la 1595, comandantul trupelor de expediţiune în Țera românească, era sufletul şi puterea întregii monarhii otomane, pe acel timp. Deşi în vârstă de 83 ani, Sinan Paşa era cel mai inimos şi mai capabil general al Turcilor.

Ajuns la cea mai înaltă demnitate în imperiul turcesc, prin strălucitele sale calităţi, devotament şi fapte de arme, Sinan Paşa, deşi nu se născuse pe pământ otoman ¹⁾, avea se dice o ură forte înverşunată contra creştinilor.

Căpătînd viziratul pentru a patra oră, el solicită cu insistenţă comanda armatei de la Dunăre, jurînd sultanului să prefacă Țerile române în pašalic turcesc.

Ingâmfat de succesele obţinute în Tunis, Arabia, Persia, Georgia, şi Ungaria, Sinan Paşa privia expediţiunea în contra Voevodului Țerei româneşti, ca un simplu marş ocrotitor, spre Ungaria, fără nici o pedică supărătoare.

Sciind însă descuragiarea şi desordinea, cari domnia în rândurile oştirii, el ia cu sine din Constantinopole steagul cel mare verde «stégul sfînt al Profetului», măsură cu totul excepţională şi vine la Rusciuc, pentru a exalta cu el fanatismul soldaţilor.

Forţele Românilor.

Efectiv total. De ce forţă va fi dispus Mihaiu prin cetăţi, oraşe şi diferite puncte de pază, deosebit de acele de operaţiune, adevăta cifra oştirii sale, din totă Țera, nu se scie; ceea-ce se cunoşce şi ne interesează aci, este că Mihaiu la

¹⁾ «Fiu de pescar, născut la Sorento, aprópe de Neapole», *Walter*.
T. M. p. D. Ilarian V. I.

Călugăreni, după unii istorici, avea 16.000 iar după alții 18.000 și chiar 20.000 ómení ¹⁾,

Acéstă din urmă cifră pare exagerată. Efectivul de 16.000 este dat de majoritatea cronicarilor.

Efectiv pe arme. Ca indicațiune ajutătoare istoriei în acéstă privință, ne póte servi poemul poetului grec Palamide. Acesta ñice, că în ajunul bătăliei de la Călugăreni, Mihaiü făcënd numărătoarea oștirii sale, «a găsit 12.000 ómení ferecați (armați) cari erau pe cai și 6.000 pedestrășí, iarășí ómení de întrebuintat».

În ceea-ce privesce artileria, după descrierile bătăliei de la Călugăreni făcute de Walter, Istvanfi și alți scriitorí vechi, resultă că Românií *aveau vre-o 12 tunurí mici*.

Organisare. Originea milițiilor românesce pare a avea aceeași vechime ca însășí întemeierea Principatului Munteniei.

În lipsă de soldați de meserie, în majoritate străini, cari alcătuiau pe atunci armatele în cele-l'alte state din Europa și fiind situați între vecini primejdioși, Domnií români, încã de la început, nu aflară alt mijloc pentru apărarea țerii, limbei și credinței lor, de cât întocmirea unei oștiri naționale și pentru acéstă statorniciră că: Românul se nasce cu datoria de a lua arma la vreme de nevoie, alergënd sub stégurile domnesce.

Dar, dintre vechii Domnií ai Românilor, Mircea cel Mare (1386—1418) este cel mai însemnat organisator de óste românesce.

Cu tóte rezultatele bune ce dase sistemul milițiilor, timp aprópe o sută de aní, rěsbóiele devenind acum mai dese, Mircea cel Mare, vede nevoia de a dispune în tot momentul

¹⁾ *Bălcescu.* Opul citat. Text și nota de la pagina 113.

de nisce forțe, cu cari, în cas de război, până să se înarmeze și să se strângă miliția de țără, să se pótă face față primelor primejdii, sau chiar să se pótă servi numai de aceste forțe, pentru întreprinderi de războie mai mici, lăsând pe cei-l'alți să-și vadă de lucru la vetrele lor.

Pentru a satisface acest scop, Mircea dă o nouă întocmire oștirii, stabilind și bazele unei armate permanente, oșebit de miliția de țără, a cărei serviciu sub arme era temporal și adesea numai pentru război. Efectivul oștei permanente a trecut de multe ori peste cifra de 30.000 ómenii și în această cifră nu erau cuprinse și oștile Craiovei, adică ale Banatului Olteniei; iar când se chema sub stéguri și óstea de țără, efectivul total trecea de multe ori și peste cifra de 100.000 ómenii.

Pedestrimea. Cunoscută în general sub acest nume, ea cuprindea sub Mircea cel Mare și mult timp după mórtea lui, mai multe specii și corpuri de trupă cu numiri diferite ast-fel erau :

Darabani, a căror înființare datează cam de la începutul oștei românesce, fiind pomeniți în istorie și pe timpul domniei primilor Basarabi.

Efectivul Darabanilor s'a ridicat până peste 10.000 ómenii, fiind organizați în căpităni de o mie ómenii, iar acestea în unități de o sută sub un sutaș și în grupe de zece sub un cetaș.

Titlul de Daraban era ereditar, fii succedând părinților lor. Uniforma era vânătoare, ștofă și croielă națională; pe cap purtau chivără.

Darabani erau trupa de pază și de război și constituiau armata de temelie a țării.

Vânătorii pedestri, vre-o 500 ómenî și corpul arcașilor asemenea de vre-o 500 ómenî.

Trupele străine cuprindeaŭ pe : Seimenî, formând un corp de vre-o 2.000 lufegii (lefegii) 1.500 ómenî, Lipcanî (Lituanî) 1.000, Cazacî 2.000 etc.

Maî eraŭ 500 pagî (copii de casă) pentru garda interióră a palatului, asemenea vre-o 500 ómenî trupă de administrațiune sub un vătaf (intendant) etc.

Călărimea cuprindea pe : Roșii de țéră în număr de peste 5.000, Vânătorii călări 500, Saraceii 500, Scutelniceii 500 etc.

Trupe străine : Cazacî călări vre-o 2.000 ómenî, Lipcanî călări peste 1.000 etc.

Artileria, numără vre-o 500 de armași, sub un șef anume, care depindea de comandantul Darabanilor.

Uniforma tuturor acestor trupe, atară de Darabanî, era după modelul polones, căzăcesc, turcesc, unguresc etc., având multă asemănare cu uniforma corpului străin a căreî organizație o imita.

Din nefericire, acéstă organizație, în loc de a fi perfecționată de toți urmașii lui Mircea, abia este menținută sub o parte din ei, iar de la 1529 încóce, până la Mihaiŭ Vitézul, este neglijată și maî ales sub domniile lui Mihnea Turcitul, Ștefan Surdul și Alexandru cel Rěu, este părăsită aprópe cu desăvârșire.

Sub Mihaiŭ Vitézul, când un Pașă de la Dunăre, veni la Bucuresci, cu intențiune de a-l prinde, și găsi trupele de Ardelenî și lefegii strînși de Domnitor în tabără la Cotroceni, întrebă cu multă mirare și supărare pe Domn, că «de ce ține oști sub arme și ce gând are cu ele? La răspunsul lui Mihaiŭ, că le-a angajat pentru alungarea unui óre-care pretendent la tron și că le maî ține neavând cu ce le plăti,

Turcul se oferi a-î desface el a doua ȃi, pentru ca acei oșteni să plece de unde venise ¹⁾.

Mihaiu Vitézul deci n'a găsit în țără, la suirea sa pe tron, o armată regulată, ci forțele de care s'a servit în răsboiul cu Turcii la 1595, au fost strânse prin chemarea oștirii de țără, pe temeiul vechilor întocmiri și îndatoriri ostășesci.

Acésta credem a fi cauza pentru care în descrierile vechi ale bătăliei de la Călugăreni, nu mai găsim numirile speciilor de arme și corpurilor de trupe, de mai sus, ci ni se vorbesce numai de pedestrași, de călărime, de Cazaci, Secui, Unguri etc.

În bătăliile lui Mihaiu Vitézul purtate după Călugăreni, începem a găsi din nou o parte din numirile vechi, precum și unele noi ca : Beșlii, Delii (călărime) etc. ; acestea însă corespund organizării sau mai bine ȃis reorganizării armatei, pe care Mihaiu, o face după anul 1595.

Pare cert, că la Călugăreni, Mihaiu a luptat cu trupe de străini și lefegii, însă grosul îl forma óstea de țără, chemată atunci sub stégurile domnesci și anume pentru răsboiul.

Valórea óstei de țără, isvorită din forța sa morală și aptitudinea ereditară, a avut tot-de-una și și-a afirmat și cu acésta ocasiune un bun renume.

Resultatele obținute de Mihaiu și spiritul documentelor din acele vremuri, cari apreciază fórt favorabil forțele ce Domniil Țărilor românesci ar fi putut strînge, la cas de nevoe, ne-o dovedesc cu prisosință.

¹⁾ În cursul nopții însă, Mihaiu, care ghici scopul venirii acestui Pașă, atacă prin surprindere și dă foc curței vistierului Dan și caselor vecine, unde Pașă și cu ómenii lui se cuartiruse. (*Xenopol. Op. cit. pag. 26*).

Sigismund Batori, în 1594, trimițând la Roma un ambasador, cu o misiune personală, acel sol între altele a spus Pontificelui că «Principele mai avea cu sine pe Domnul muntenesc și pe cel moldovenesc, cari amândoi pot scóte în câmp ca la 30.000 călărime, afară de pedestrime etc.» ¹⁾).

Walentin Praepostwary, sol imperial, care visitase țările române, înaintând împăratului o scrisóre a lui Aron, Domnul Moldovei, favorabilă intrării acestui Domn în coalitție cu Nemții, arată suveranului sėu de cât ajutor i-ar putea fi Moldova și Țera românescă.

El se exprimă textual, că «oștirile lor ar putea prăda țera turcească până către Adrianopole și Sinan Pașa ar fi nevoie, saú a se întórce înděrăt, saú a merge în contra lor, părăsind rėsboiul unguresc» ²⁾).

De asemenea rapórtele lui Tomaso Contarini, către Dogele Venetiei, Cristofor Tefenbach către arhiducele Mateiú, Ión de Marini Pauli către împăratul Rudolf etc., cari fusese însărcinați a studia folósele intrării Moldovei și Țerii românesci în liga contra Turcilor, tóte pun un mare preț pe forțele ce Domnií acestor țeri pot ridica precum și pe valórea acestor forțe ³⁾).

În ceea-ce privesce în special armata lui Mihaiú, Soranzo, în l'Ottomano, ȃce, ca și Iacob Gender că: «slujesc de soldații acestui voivod, afară de Români — a căror vitejie o cunosc bine Turcii, din vremea viteazului lor căpitan Dracula — mulți Unguri, Transilvăneni, căți-va Arnăuți, Greci, Bulgari și Sėrbi. Are puținí pușcași, de cari se află în lipsă și Transilvănenii și mai ales Ungurii. Se bat mai voios cu

¹⁾ *Xenopol*, Op. cit. p. 18.

²⁾ *Idem*, pag. 15.

³⁾ Documente *Hurmuzache* Vol, IV, Anul 1594, § 53 și următorii.

săbiile și călări cu sulitele și cu mare îndrăsnélă arată față la vrăjmaș ¹⁾.»

Aceste rândurî concise dar categorice, ne arată destul de clar cum era óstea lui Mihaiú, la 1595.

Armamentul. Armele vechî ofensive și defensive, pe timpul când óștirea románescă era regulat organizatá, figuraú aproape complet: arcul, lancea, securea saú halebarda, sabia, paloșul, măciuca (ghióga) saú buzduganul, haina de fer (zéua) scutul, paváza etc., carî tóte sunt amintite de cronicarîi contimporanî epocelor anterióre lui Mihaiú. Óstea de țerá se maî servia și de cóse, topóre etc.

Pe la sfârșitul seculului al XIV, se introduse armele de foc; întrebuintarea acestora însă se generalisează încet și târđiú. Pe câtá vreme puscile sunt greú de mânuit, Románii fac us maî mult de arme albe.

Pedestrimea. Pe timpul lui Mihaiú, acéstă miliție n'avea armamentul uniform. Unii purtaú săbií, alții sulite, parte din ei pistóle, altá parte halebarde, asemenea ghióge, arcurî, precum și hangiare, paloșe, iatagane etc.

Dupé descrierile lui Walter, Istwamfi, Soranzo, Palamid și alții, resultá, că Mihaiú la Călugărenî dispunea și de pușcași. Cronicarîi noștri vechî sub numele de puscî, însemnaú adesea și tunurî, iar pușca propriú đisá o maî numiaú și *sinétá* cum se obicînuia a i se đice pe atunci. Puscile însă, de carî ne vorbesce Walter și cei-l'alți, că aveau Románii la Călugărenî, nu erau tunurî, ci un fel de archebuze ²⁾.

¹⁾ *Bălcescu*, Op. cit. Puterea armatá la Románi, pag. 595.

²⁾ In museul arsenalului armatei, la piesa cu Nr. 47, figurează o pușcă, ce se đice a fi din timpul lui Mihaiú Vitézul (1601).

Dupé mecanismul de aprindere, dupé monturá și mica ei greutate,

Călărima. Călăreții, cari luptau în linie, purtau săbiî, sulite și unii din ele zale.

Gonacii, cu cai ușori, cari precedau armata, căutând pe inamic și hârțuindu-l, arătându-se și făcându-se neveduți în tot momentul, aveau arcuri.

Artileria. Cele mai vechi guri de foc românesce, se numeau *balimesuri* și nu erau de cât bombardele din occident.

Mai târziu se întrebuințară tunurile. Istoricii spun, că tunurile Românilor erau mai mici ca ale Turcilor. În adevăr pe planșele istoriei lui Georgio Tomasi ¹⁾, tunurile Muntenilor și Moldovenilor se ved trase cu câte două cai, iar a celor-l'alte armate cu mai mulți.

Muntenii au dispus în tot-de-una de tunuri relativ destul de numerose. La 1550, ne spune Natalis Comit, Mircea II, întâmpină pe Radu III, pretendent la tron, cu 80.000 ostași și 36 tunuri ²⁾.

Gurile de foc de care s'a servit Mihaiu la Călugăreni, se pare a nu le fi găsit în țără, ca rămase de la predecesorii săi. Iacob de Thou, ne spune precis că la atacul Silistrei Mihaiu neavând tunuri, nu pôte lua fortăreța și este nevoit să renunțe la atacul ei. Ducându-se însă asupra Brăilei și

acastă pușcă se pare a fi cu mult mai nouă de cât data ce i se atribuie.

La arsenal se mai găsește un pistol calibru 16 mm. mecanismul la fel cu arma de mai sus, diferă numai trăgaciul. Asemenea mai este și o lamă de spadă ruptă în două. Aceste piese nu par a fi nici ele, după construcțiunea lor, din timpul lui Mihaiu Vitezul, cum sunt etichitate.

¹⁾ *Bălcescu*, Puterea armată, pag. 615.

²⁾ *Idem*, pag. 609.

Ismailului, pe care pune stăpânire, câștigă în luptele date 14 tunuri, din care două aveaū insemnele lui Ferdinand și două pe ale lui Huniade.

Herera ¹⁾ ȃice, cā la Őmilu (Ismail) Romāniū omorīrā mai mult de 2.000 de Turci și gāsirā 34 tunuri, dintre cari unele de la Huniade.

De aci înainte Mihaiū nu se mai simte jenat și atacā viguros tōte cetāțile de la Dunāre.

Dar, la Cālugārenī, nu era casul a se întrebuiņa asemenea tunuri grele și pare judicios a admite, cā tunurile romānesci întrebuiņate la Cālugārenī, despre care Walter spune, cā erau mai micī, sā fi fost *bombarde* ²⁾, dupē cum le numesce precis Palamid, în poemul sēū.

Se pōte însă sā fi dispus și de anume tunuri micī cu afet pe rōte, pe cari sā le fi primit din Ardeal ³⁾, o-datā cu primele ajūtore ce i-aū fost trimise, saū sā i le fi adus Albert Kirali. Istoria nu ne servește acest detaliū.

În resumat, putem spune, cā Mihaiū pentru asediul cetāților a dispus de aceleāși piese de artilerie ca și Turciū, de ore-ce le-a cucerit de la ei.

În ceea ce privesce bombardele, de cari Mihaiū s'a servit la Cālugārenī, este de observat cā acestea avēnd bātaia efi-

¹⁾ Citat de Bālcescu în *Puterea armatā la Romāni*.

²⁾ La museul nostru național se gāsesc cāte-va piese de acestea. Dupē dispozitivul lor, cu aceste piese se da foc, fie susținute de luptători, fie aședate pe pāmēt.

³⁾ La museul orașului Viena, secțiunea armelor din I-a și a II-a jumētate a sec. XVI, sunt 4 tunuri micī, montate într'un corp de lemn, cu osie. Ţevile sunt lungī de aproximativ un metru și calibru 6—7 cm. Dupā turnăturā și montura lor, aceste tunuri par a fi de la începutul sec. XVI.

cace forțe mică, cam vre-o 80—100 paș, pentru a se trage folos din ele, trebuiaŭ puse înaintea frontului. Condițiunea acésta le făcea inferioare mult tunurilor turcesci, nu numai ca efect dar și prin faptul că puteaŭ fi luate de adversar cu óre-care ușurință; în schimb, se purtaŭ, la nevoie, chiar de ómeni.

Comandament. Ierarhia gradelor militare în óstea românescă la 1595, mai păstra încă unele numiri de pe timpul vechei organizării; multe însă din numirile vechi de grade oficeresci dispăruse ca și felul de trupe cărora aparțineau.

Ceea ce putem spune este că gradele de postelic, vornic, sluger, stolnic, spătar etc., le găsim și în timpul lui Mihaiŭ Vitézul. ¹⁾

O funcțiune administrativă, care avea și mare comandament asupra oștirii, era aceia de Ban (Guvernator), demnitate echivalentă în óste la Români, cu aceea de Duce din alte state.

Numele a câți-va banî din timpul lui Mihaiŭ Vitézul, aŭ rămas istorice. Ast-fel, alătura cu numele bravilor vornici, frații Buzesci și a comisului Radu Calomfirescu, cari s'aŭ

¹⁾ Intr'o listă nominală a «Magnaților Valachiei», cum le ȳice ambasadorul Paoli în 1594, listă a cărei original se găsește în archiva ministerului ces. reg. de răsboiŭ din Viena, găsim arătați ca demnitari cu funcțiuni relative oștirii pe: Chesarie, Mare Vornic; Dimitrie, fost Ban al Craiovei, acum Vornic (Mareșal); Danciul, Vornic (Mareșal); Petre Spătar; Vilsan, (Walso) Vice-Spătar; Danciul, Mare Postelnic, Udriște, Radu, Stroița, Postelnici; Colas, Mare Slugger; Borsa, Slugger; Vintilă, Stolnic (contabil); Udriste, Vice-Stolnic; Dimitrie, Paharnic; Radu Ali-maș (Armaș), Șeful transporturilor de campanie; Radu Comis, șeful grajdurilor domnesci; Ioan Aga, căpitan de călărași și aprođi etc. (Documente *Hurmuzache*, p. an. 1594).

distins în luptele lui Mihaiu contra Turcilor și Ungurilor, cronicile ne citează și faptele de arme vitejesci ale Banului Manta și Banului Mihalcea, mari generali de oște ai eroului de la Călugăreni.

Cu toate că armata Țării românesce nu era alcătuită din ostași de meserie, formați și deprinși în rigorile unei discipline severe, cu toate că nu exista în aceste miliții, strinsă în pripă, un simbure de trupă națională permanentă; totuși, disciplina, de care era animată oștea de țără a lui Mihaiu, nu lăsa nimic de dorit. Severitatea, cu care Mihaiu scia că se poate ține ordinea într'o oștire, era strict observată și nici o concesiuie, care ar fi avut de rezultat destrăbălarea în rândurile soldaților, nu se făcea. Pedepse grele și imediate se aplicau celor vinovați, orî-cine ar fi fost ei. Dar ceea ce este vrednic de laudă pentru noi, casurile de indisciplină și debandadă, ce s'aũ produs și aũ fost reprimate, aũ aparținut celor-l'alți ostași străini, nu Românilor.

Oștea de țără a Românilor, a fost vitează și devotată, în toate timpurile și în toate împrejurările.

În fruntea tuturor căpitanilor și oștii românesce, la Călugăreni, se găsia însuși Voivodul țerei, Mihaiu Vitezul.

Ast-fel, pe când armata turcă de invasiune în România, era comandată de un Pașă, la Români, comanda supremă o exercita direct Domnul țării.

Acosta din punct de vedere moral, este și a fost totde-una o cestiune foarte importantă.

Figura frumoasă dar serioasă și une-orî chiar aspra, a lui Mihaiu Vitezul, exprima bunătatea inimei și energia voinței.

Cu o statură proporționată, curajos, cu privirea impunătoare, Mihaiu era una din acele ființe, cari aũ ascendent

fresc asupra mulțimi, era unul din acei Principi viteji și iubiți, cari sunt ascultați și urmați, cu încredere și dragoste, în toate pericolele și în tot momentul.

Judecând personalitatea sa militară, sub raportul operațiilor, ce ne privesc în studiul de față, putem spune că Mihaiu, în sufletul căruia ardeau cele mai puternice sentimente de soldat, era înzestrat și cu înalte calități militare de comandament, având cu prisosință ochiul, pătrunderea și totă energia unui mare general.

4. Punctele, din cari au pornit adversarii.

a) *Turcii*. Sinan a plecat din Constantinopole pe la 17 Iulie stil vechiu, iar în ziua de 5 August a sosit la Rusciuk ¹⁾. El aduce cu sine o sumă bună de trupe și dispune a se mai concentra grabnic aci și altele, întrunindu-le cu cele ce se găsea deja strînse de Ferhat Pașa ²⁾.

Indată după sosirea sa la Dunăre, Sinan ia dispozițiuni energice pentru terminarea podului ³⁾ și efectuarea trecerii.

¹⁾ Precizarea acestor date în stil vechiu, este făcută de Bălcescu. Istvanfi scrie, că Sinan de la Constantinopol la Rusciuk a făcut cincisprezece opriri.

²⁾ Depeșa de la 19 August. Document Hurmuzache 484. La 1 August Bailul scia că Ferhat are lângă Dunăre 40.000 ómeni și că într'alt loc sunt alte 40.000 «și că totă óstea creștea mereu în număr». *Istoria lui Mihaiu Vitezul*, Dr. I. Sárbu, nota 4, pagina 297.

³⁾ Asupra podului început de Ferhat Pașa și continuat de Sinan. Bălcescu (la pagina 100) ne spune următoarele:

«In locul unde se făcea podul era în mijlocul riului un ostrov lat, «sădit tot cu sălcii, unde podul ajunsese în cincisprezece zile. Ostrovul fu ocupat mai întâi și se aședară acolo corturi. Celălalt canal al riului, ce se întindea până la cetățuia Sf. Georgie, era foarte larg, în cât trebuia cel puțin 500 vase pentru a face podul. Iar lângă

Podul fiind terminat, Sinan aduce grosul forțelor în apropierea lui, făcând dese încercări de trecere. El atrage astfel atențiunea Românilor în această parte, pe când alte detașamente turcesci fac treceri secundare mai jos de Rusciuc (la o depărtare de două zile din jos de Giurgiu, țice Walter), și înaintând spre Giurgiu, vin să cadă în costă și în spatele lui Mihaiu. Mișcarea de flanc este susținută cu un atac de front al forțelor de lângă Rusciuc, cari trimet trupe cu bărci și plute spre malul român.

Mihaiu, temându-se a nu fi tăiat, părăsesce Giurgiu, retrăgându-se la timp din fața lui Sinan, care atunci, scrie Walter, «apărat ca de o îngrădire de cetățuia din insulă și de

«cetățue locul era cam ridicat și nisce Sangiaci-bey fură orânduți spre a-l tăia ca să pôtă prinde capul podului».

În alt loc (pagina 110) țice asemenea: «Sinan Pașa se puse cu multă silință să termine podul, a căruî clădire costa 60.000 talere».

Iar mai departe (tot pagina 110) spune: «Bătrânul Vizir presida la facerea podului, a căruî cap era ocrotit ca de o palancă, de cetățuia din insulă, iar laturile prin galere».

Iacob de Thou, vorbind despre podul lui Sinan țice: «mulți maștri lucrară la acel pod, făcându-se spese de mai bine de 70.000 ióchime».

Cu tóte indicațiunile de mai sus, astă-đi totuși e greú a se precisa de unde pornia, pe unde trecea și unde se termina acel pod, căci schimbarea neconținută a formeî și pozițiunii insulelor din albia Dunărei, în fața Giurgiului, ca și în tot cursul ei, de atunci și până acum, nu permit a se precisa acele puncte.

D-l profesor universitar Gr. Tocilescu, distinsul nostru arheolog și istoric, într'o comunicare făcută în 1902 la Academia Română, servindu-se de textul lui Walter, emite părerea, că podul lui Sinan nu ar fi legat direct cetatea Rusciucul cu Giurgiu, ci capul de sud al podului era sprijinit pe malul turcesc, ceva mai la est de Rusciuc, în dreptul Giurgiului, pe unde construirea a putut fi mai lesniciosă și drumul mai scurt.

vasele cu ómení înarmați, aședate de ambele lature ale lui, atinge malul Țării românesce, îl ocupă și purcede înainte cu cei-l'altí Pași, cu óstea și cu munițiunea sa etc.».

Trecerea începută prin încercări seriose la 9 August, cum arată Bălcescu, a fost terminată la 11 August.

Imediat după trecerea Dunării, Sinan, ocupând Giurgiul, pune să se restaureze cetatea și să se facă nouí întăriri. Apoi, lăsând aci o garnisonă tare pentru a păzi podul, el se îndrăptă cu grosul forțelor spre Bucuresci.

În resumat observăm, că armata turcescă, în vederea învasiunii sale în Muntenia, s'a concentrat împrejur de Rusciuc și că pornind de aci, după trecerea Dunării la Giurgiu, a luat drumul spre Bucuresci. Vom considera deci ca punct de plecare al armatei turcesce, cetatea Rusciuc.

b) Români. În fața amenințării seriose la Dunăre, Mihaiü, vedënd că ajutóarele cerute lui Sigismund Batori nu mai sosesc, porni din Bucuresci cu óstea ce avea, «aședă castrele la Măgurení ¹⁾, distanța de două miliar ²⁾ de Bucuresci și aci se consultă cu capií armatei asupra modului, cu care să se pórte mai înțelept și fericit pentru țeră» (Walter).

Sfatul ostășesc, spune Bălcescu, (pag. 109), chibzui că: «spre a închide dușmanului calea, să se împartă armata în

¹⁾ Măgurele, comună rurală, plasa Sabar, județul Ilfov, este situată pe deal, lângă riul Sabar, la sud și la 10 km. de Bucuresci. După documentele vechi, Măgurele a fost moșia de zestre a Dómnei Stanca, soția lui Mihaiü Vitézul, și a trecut în urmă la Domnița Ilinca (ficalui Nicolae Pătrașcu și nepóta lui Mihaiü Vitézul), care a lăsat și ea acéstă moșie fiului său Șerban V. Cantacuzino. (Din Marele dicționar geografic al României).

²⁾ Un miliar 10.000 pași (7—8 km.).

câte-va trupuri, cari să se așeze în locurile cele mai importante, de alungul hotarelor, dar să fie apropiate și să stea gata a se uni cu Domnul, care cu cei 8.000 de ostași ce avea pe lângă el, să se așeze în centrul operațiunilor, într'un loc bun, de unde să pótă da ajutor ori în ce parte va cere trebuința și să nu pótă fi cu inlesnire isbit și respins de dușmani».

În acest scop Mihaiu, plecând de la Măgurele, aduce grosul óstei aprópe de Copăcenî ¹⁾ (sat pe stânga Argeșului ²⁾, stabilindu-și aci tabără (pe malul drept al Argeșului și ocupând ast-fel podul de pe acest rîu, pe unde trecea drumul de la Bucuresci la Giurgiu ³⁾).

De aci putea să facă față și să intervină în diferite părți, fiind în centrul operațiunilor probabile, după cum stabilia planul.

Trecerea Turcilor peste Dunăre, cu grosul forțelor, descoperindu-se că se va face în dreptul Giurgiului, Mihaiu crede judicios a se opune energic la facerea podului cu trupele ce va avea în acea parte, și pentru a realiza acésta vine personal la Giurgiu.

Timp de aprópe o lună el zădărnicesce lucrul Turcilor

¹⁾ Trimise și la Sigismund să vină din Ardeal, iar densus veni și se aședă aprópe de Copăcenî (Vistierul Stavrinós). A se vedea în acésta privință cele ce vom spune la capit. VII.

²⁾ Astăđi, în partea acésta sunt mai multe sate cu numele de Copăcenî și se gădesc situate atât pe drépta cât și pe stânga Argeșului. Dintre tóte, cel mai vechiú este satul așa numit Copăcenii-de-jos, pe stânga Argeșului.

³⁾ Înainte de 1840, drumul de poștă spre Giurgiu trecea Argeșul pe pod fix, pe la Copăcenii-de-jos. (Marele dicționar geografic al României).

și numai când Sinan voi a întorce apărarea și era aproape a reuși, Mihaiu vădu, că nu mai pôte prelungi rezistența și se retrase la Copăcenî. De aci, vine la Călugărenî.

Pentru ôstea lui Mihaiu deci, punctul principal de plecare este Bucurescî, unde și-a făcut concentrarea, iar acela de unde a pornit la bătălie, este tabăra de lângă satul Copăcenî ¹⁾.

5. Marșurile executate de cei doi adversari până la întâlnirea lor.

(Direcțiunile urmate, numărul colónelor. Obiectivul și organizarea fie-cării colóne). Crochiu Nr. 1.

a) *Români.* Înaintea bătăliei de la Călugărenî, ôstea lui Mihaiu a executat următoarele marșuri:

1. De la Bucurescî la Măgurele, distanța de peste 10 km.
2. De la Măgurele la Copăcenî, » » 20—25 km.

Ambele aceste marșuri au fost în afară de orî-ce pericol din partea inamicului, căci acesta se găsia peste Dunăre și mișcarea s'a putut face, fără minuțioase măsuri de siguranță.

De alt-fel, obiceiul de a preceda grosul trupelor cu un corp de pază, îl găsim pomenit de scriitorii contimpurani a lui Mihaiu, dar pentru casurile de mai sus, nefind temere de inamic, probabil că Mihaiu a găsit de prisos a mai face un corp premergător și de aceea nici istoria nu menționează.

3. Marșul de la Giurgiu la Copăcenî, executat în retragere de trupele locale, cu cari Mihaiu se opusese la trecerea Dunării de către Turci.

¹⁾ «Din tabăra sa din Măgureni, Domnul trecuse la Copăcenî și aci se afla ultima lui tabără înainte luptei» N. Iorga, op. cit., pag. 39.

Aceste trupe, puțin însemnate ca efectiv, au urmat probabil drumul vechiu: Giurgiu-Copăcenii, prin Călugărenii, lung de vre-o 45 km., pe care l'au făcut într'o singură zi.

Pe unde trecea anume acest drum, vom cerceta mai departe, când vom descrie marșurile executate de Turci. În ceea-ce privesce lungimea mare a acestei etape, străbătută într'o singură zi de marș, dacă trupele au fost pedestre, în total sau în parte, vedem că ele au executat un marș forțat.

Bălcescu ne spune, că Mihaiu în ziua de 11 August se retrage de la Giurgiu, iar pentru ziua de 12 August atât Bălcescu cât și Walter și alți cronicari, ne arată pe Mihaiu în tabăra de la Călugărenii, făcând preparațiunii pentru evenimentele, ce urmau să aibă loc în ziua de 13 August.

Pare ast-fel învederat, că marșul de la Giurgiu la Copăcenii s'a făcut într'o singură zi.

b) *Turcii*. «Marele Vizir», dice Bălcescu, ¹⁾ «după ce trecu Dunărea cu totă oștea, dete comanda avant-gardei armatei lui Satirgi Mehemet Pașa și la arier-gardă orânduie pe Hasan Pașa, Beilerbeiu Rumeliei, iar pe Beii Salonicului și Nicopolei îi însărcină cu paza și apărarea podului. Cele deșegalere, ce se urcaseră pe Dunăre până la Rusciuc, fură descărcate de tot felul de arme și munițiuni și primiră poruncă de a rămânea pe loc spre a păzi podul.

«Apoi, în 11 August, Sinan porni cu totă armata sa spre Bucuresci.

«În cea dintâi noapte, Turcii conăciră într'un sat ruinat în dreptul Camurii ²⁾ și a doua zi 12/22 August sosiră în capul

¹⁾ Op. cit. pag. 113.

²⁾ Acastă localitate nu mai există iar numele «Camuri» este cu totul necunoscut. Probabil va fi fost cam în apropiere de Șerpătesci.

vadului Călugărenilor, trecând riul Salcea ¹⁾ pe trei poduri.

«Călărima ușoră, care manevra la vegheri, înaintă până la intrarea strîmtorii și sta acolo odihnindu-și și pascându-și caii, când un nor mare de pulbere îi vîdi apropierea Românilor. Ea fu îndată isbită cu putere și fugi înspăimîntată până în tabără. Spahii înaintară spre a sprijini năvălirea călărimii române, până să apuce Vizirul să-și pună armata în orânduială.

«Sinan se uita plin de mirare la pușinul număr al creștinilor, cari cutează să aștepte și încă să isbească o armată așa de numerosă. Cu toate acestea, nedesprețuind pe vrășmașii săi și temându-se de vre-o cursă, el îngriji de tot ceea-ce i-ar putea fi de folos. Pentru aceea porunci Beilerbeului Rumeliei a înainta spre stînga cu oștile sale și cu 7 tunuri și a merge drept către ai noștri, în vreme ce el însuși în capul spahiilor urmînd după artilerie, puse, în lipsă de pod, de a arunca scînduri pe mocirla de lângă pădure, ce avea dinaintea sa, spre a o putea trece. De altă parte Segban-Bași cu 12 000 ianiceri se aședă în pădure, cuprîndînd posturile cele mai importante și urcînd 12 tunuri mari într'un deal înalt, le îndreptă spre armata noastră.

«Intr'acéstă întocmire puternică și îngrozitoare înaintînd Turcii, ai noștri începură a se trage înapoi, mai la strîmtore, dar cu multă rînduială și luptîndu-se neîncetat. Pedestrimea însă, strînsă în urmă prea de aproape de Turci, fu respinsă în pădure și dete înapoi, în lungul strîmtorii, mai iute și cu ore-care neorânduieală, dar fără a încerca o pierdere simțitoare.

«Era pe atunci pe la 3 sau 4 césuri după amiédă și Turcii

¹⁾ Pe harta lui Fried riul Călnistea e numit Saldza.

mulțumiți, că au împins înapoi năvălirea creștinilor, nu îndrăsniră a înainta mai mult în acea strîmtore necunoscută, unde i putea aștepta vre-o cursă».

Dintre descrierile cunoscute asupra operațiunilor Turcilor în ziua de 11 și 12 August, cea de mai sus, este cea mai detaliată. Pentru ziua de 11 August după cum vedem, Bălcescu arată întocmirea colonei turcesci în vederea marșului și îndrumarea ei spre București, ¹⁾ asemenea locul unde au conăcit Turcii în prima sêră; iar pentru ziua de 12 August el narează un fel de luptă de călărime și a vegherilor d'inainte, urmată de o complectă desfășurare a grosului forțelor turcesci, făcută din ordinul și în prezența lui Sinan Pașa.

Acastă operațiune narată de Bălcescu și pe care n'am mai găsit-o scrisă alt unde-va, nu o putem admite cu te-meiu și pe de-a întregul, fiind-că ni se pare că nu corespunde nici cu ordinea, nici cu rostul evenimentelor narate.

O altă relațiune, cu detalii asupra celor petrecute în a-junul bătăliei de la Călugăreni, este raportul lui Marco Venier, Bailul Venețian din Constantinopole, către Dogele Veneției. Acest raport spune că : un căpitan al lui Mihaiu, care se numia «l'Abbate» (probabil Popa) ²⁾ i-a cerut 200 de călăreți cu cari a plecat spre Turci și «mergînd pe cîsta unui deal, se arată cu îndemănare dușmanilor, prefăcîndu-se surprins ca și cum întîlnirea a fost pe neașteptate și apoi începu a se retrage, ceea-ce vîdînd Turcii luară armele și strigînd se apucară a-l urmări cu tîtă armata în neregulă, din tîte părțile, căutînd să nu-l scape; dar urmă-

¹⁾ Acastă întocmire cu veghea d'inainte și veghea d'înapoi, o credem a fi o notă forțată pentru dispozitivele de marș de pe acel timp.

²⁾ Vedi nota 1 pag. 302 și textul și nota 2 pag. 314, d-l dr. I. Sîrbu Op. citat.

rindu-l fără socotélă, trecură dincolo de boscheturi și se pomeniră la marginea unei mlaștine perpetue» ¹⁾).

Relațiunea acestui cas, ca și întréga descriere a bătăliei, ce urmează în raportul lui Venier, este luată din gura doctorului Moccato, care se găsia de față cu Ferhat-Pașa la Constantinopole, când împrejurările fură povestite de către mai mulți Turci, sosiți de pe câmpul luptei.

Este de observat, că din cele-l'alte isvóre istorice, de pe timpul acela, nu găsim nici un fel de indicațiunî asupra operațiunilor de mai sus, de carî vorbesce Bălcescu și Marco Venier.

Fie, că n'aú dat importanță tuturor cestiunilor de detaliú din relațiunile de carî s'aú servit, fie, că în cestiunî de ordin militar n'aú putut desluși unele detalii și de aceea le-aú omis, vechii cronicari și istorici nu ne înlesnesc de cât prea puține amênunte asupra operațiunilor executate de Turci în zilele de 11 și 12 August.

Ținênd însă sémă de cele ce cunóscem din descrierile de mai sus, ale lui Bălcescu și Marco Venier, noi credem că faptele s'aú petrecut ast-fel:

Sinan Pașa, după ce a trecut Dunărea, avênd tot interesul a merge la Bucurescî, cât mai neintârđiat, ca să pună stăpânire pe capitala Țérii românescî, mai înainte de sosirea lui Sigismund din Ardeal în ajutorul lui Mihaiú, hotăresce a se pune imediat în mișcare și ia măsurî urgente pentru îndrumarea forțelor sale către Bucurescî.

Pentru a ne da sémă însă de modul cum aú putut fi îndrumate forțele Turcilor, trebuie să vedem mai întâi, care era saú care putea fi calea, pe care Sinan Pașa o putea lua de

¹⁾ Documente Hurmuzache pag. 481.

la Giurgiu, pentru a încolona pe dânsa numeroasa sa armată.

Determinarea cu cât mai mult temeiū a drumului urmat de óstea lui Sinan spre Bucurescī, presintă pentru noi o importanță fórte mare, căci cunoscința acestuī drum nu numai că ne va înlesni putința de a înțelege și deslega rostul îndrumării óstei lui Sinan spre Bucurescī, dar ne va lămuri și asupra orientării bătăliei de la Călugăreni.

În porțiunea de teren ce obținem, la sudul și nordul Călnescii și Neajlovului, dacă unim satele actuale, Uzunul și Co-mana, de o parte cu Giurgiu iar de alta cu Bucurescī, drumurile ce legaū pe la 1595 aceste două mari orașe, se pare a fi fost numai cele laterale porțiunei de teren de mai sus și anume:

1. *Un drum pe la est*, acela care contornând pădurile de la sudul Neajlovului, venea prin satul Petrile, apoi trecea Neajlovul și da la Copăcenī, unde trecea Argeșul, iar de aci peste Sabar ducea la Bucurescī.

Prin acéstă parte, cu vre-o sută și ceva de ani în urma Lătăliei de la Călugăreni, trecea drumul poștei pentru cursa Bucurescī-Giurgiu și îndărăt.

Acésta se póte vedea pe hărțile Țerei românescī de la 1700 încóce, tipărite înainte și după ce s'a făcut șoséua cea nouă prin Adunații-Copăcenī, Călugăreni, Crucea-de-Piétră, Daia, Giurgiu.

Ast-fel, pe harta Țerei românescī și Moldovei de F. Fried, tipărită la Viena în editura Artaria, drumul poștei Bucurescī-Giurgiu trece printre Jilava și Sintescī la Copăcenī, unde este însemnată *stație*, apoi prin Mogoșescī și Grădiscea vine la Folostóca, unde este însemnat *han*, apoi merge la Petrile

stație de poștă și han, și de aci, prin Bănésa și Frasin, duce la Giurgiu ¹⁾).

Iar, pe harta Țerei românești lucrată de Institutul geografic militar în Viena la 1867, drumul Bucuresci-Giurgiu are însemnate stațiunile de poștă la: 1) Adunații-Copăcenii; 2) Călugărenii; 3) Padina; 4) Giurgiu.

Pe la 1595, drumul acesta prin Copăcenii și Pietrile, suntem conduși a crede, că era o cale cu totul secundară și nu putea fi întrebuințat pentru transporturi mari între Bucuresci și Giurgiu, din cauza pădurilor, cari nu erau rărite între satele Pietrile și Copăcenii, nici la sud nici la nord de Neajlov, și având în vedere, că drum mare prin această parte s'a făcut numai după tăierea pădurilor, după cum se spune categoric acesta și în Marele dicționar geografic al României, conchidem, că pentru marșul unei armate mari, un asemenea drum nu putea fi luat.

E drept, că la începutul anului 1595, Mihaiu vine de la Bucuresci la Giurgiu până la satul Pietrile, dar Voivodul român nu trăgea cu sine o oștire de 100.000 de ómenii, ci numai de vre-o 5—6.000, ceea-ce schimbă foarte mult condițiunile, și el făcuse acest drum în Ianuarie pe zăpadă și îngheț, când toate comunicațiunile sunt bune, de sunt suficiente bătute.

Pe acest drum, prin urmare, la 1595 nu s'ar fi putut tri-

¹⁾ Pe unele hărți, drumul de la Bucuresci la Giurgiu prin partea de est, se vede însemnat, că se făcea și printre Argeș și Dâmbovița până spre confluenta Argeșului cu Neajlovul, de unde apoi trecea la Pietrile. Ast-fel: Tabula Walachiae Cis- et Transalutanae, din 1741 (Viena, Oesterreich. Kriegsarchiv. B. III a No. 191); Karthen von der Wallachei, Banat, Siebenbürgen und Moldau, din 1769 (Idem, B. III a 191.) etc.

mete de către Turci de cât un detaşament, o mică colónă saú trupe uşóre, dar grosul forţelor nu putea fi îndreptat pe aci.

2. *Drumul pe la vest* şi anume acela, care de la Giurgiu prin satul Stănesci (saú satul Frătesci de exista pe atunci) venia la Şerpătesci şi de aci urca la Stoenesci, unde trecea Călniscea şi da la Hulubesci, iar de aci se desfăcea în două braţe, unul mai scurt, dar mai greu, trecea Neajlovul la Călugăreni, pe unde mergea la Copăcenii, iar al doilea mai de ocol dar mai bun, trecea Neajlovul mai sus, pe acolo unde sunt astă-đi satele Singurenii şi Stănesci, de unde mergea la Bucuresci saú prin Dărăscii, (pod umblător) saú mai cert prin Copăcenii (pod fix).

Urmarea acestui drum de către Turci la 1595, Marele dicţionar geografic al României, la capitolul «Drumuri istorice» în judeţul Vlaşca, o exprimă ast-fel :

«La 1416, când Sultanul Mahomet se luptă contra lui Mircea, ca şi la 1595, când Sinan venia contra lui Mihaiu, Turcii nu treceaú către interiorul ţerii de cât pe la Stănesci, de acolo la Stoenesci, apoi la Hulubesci şi îndată ce treceaú Călniscea, urmau pe la Dărăscii ori pe la Copăcenii, de ajungeaú la Bucuresci.

«Până la 1840 drumul Giurgiu-Bucuresci era prin locurile nepăduróse şi anume pe la Dărăscii, trecea Argeşul ca să iasă la Hulubesci, ori la Singurenii, ca să trecă Neajlovul, de acolo urma câmpul Călniscea şi dealurile Giurgiului, de eşia ori la Frătescii ori la Stănesci, pe unde cobora în lunca Giurgiului.

«La 1850 s'aú mai rărit pădurile şi drumul venia la Vidra, de aci trecea Argeşul la Folostóca, apoi prin pădurea Co-

mana eșia la Pietrile; de aci pe la Bănésa ¹⁾ cobora la Frasin și venia pe luncă la Giurgiu».

Și adevărul în această privință se pare că ni-l dovedesc bine câte-va exemple istorice.

Ast-fel, vorbind despre operațiunile lui Mihaiu Vitezul de la începutul anului 1595, după cum am arătat la capitolul I-ă (pag. 12 și 13), istoricii spun că Mihaiu, plecând în Ianuarie din Bucuresci spre Giurgiu contra Turcilor, ajunge până la satul Pietrile (ceea ce indică, că a urmat drumul de la est), iar aci aflând că hanul Tătarilor vine din Ungaria, prin valea Dunării, spre Bucuresci, se întorce și prin un ocol se duce la Hulubesci.

Trimete contra Tătarilor pe frații Buzesci, cari obțin strălucite victorii la Putinei și Stănesci, apoi venind și Mihaiu spre sud, atacă pe Turci, sporiți cu trupele tătăresci, scăpate cu vieță de la Stănesci și îi bate și îi pune pe fugă la Șerpătesci.

Dacă localitățile menționate de istorie în descrierea evenimentelor de mai sus, există și astă-ă și le putem găsi însemnate pe hărți pozițiunea lor, și dacă pentru localitățile ce nu mai există astă-ă, găsim urme și îndreptări, ast-fel ca să putem determina, pe harta acestui teatru de operațiune, pozițiunea lor, de sigur situațiunea acestor localități ne pôte înlesni a trage o conclusiune destul de demonstrativă în cestiunea ce căutăm a ne lămuri.

Localitățile Stănesci și Putineiu, după cum am arătat și prin notele 2 și 3 de la pag. 18, sunt sate cari există și

¹⁾ Acest sat e vechiu și l'am găsit însemnat pe harta Țerei românesci de Jac. Adam. Viena 1781, edit. Sultzter.

Asemenea și pe harta Țerei românesci, Moldovei și Basarabiei de Schraembl după observațiunile lui I. F. Schmied, Viena, 1788.

astăzi și le găsim însemnate și pe unele hărți mai vechi, cum și pe cele noi, pe șoseaua dintre Giurgiu și Turnu-Măgurele, care în vechime se numia drumul Gabrului.

Localitatea Șerpătesci a fost în vechime un sat, astăzi însă nu mai există. Pe harta Institutului nostru geografic găsim însemnat numai un fel de contur al vetrei satului, în care s'a scris cuvintele «Padina șerpătescă», iar Dicționarul geografic al României ne indică importanța istorică a locului și ne confirmă existența acestei localități la 1595, prin menționarea întâlnirii acolo a lui Mihaiu cu Turcii și Tătarii, precum și prin faptul că monetele, ce spune, că s'a găsit cu ocaziunea unor săpături făcute în subsol, sunt cu inscripțiuni latine și din timpul lui Sigismund Batori ¹⁾.

Acest sat n'a dispărut de mult și credem, că numai construcțiunea șoselei actuale dintre Giurgiu și Bucuresci pe la Daia, Buturugari, Călugăreni etc. și părăsirea comunicațiunii Giurgiu-Stoenesci, a făcut pe locuitorii Șerpătescilor să se tragă la Frătesci, părăsind vatra satului lor.

În adevăr, pe harta lui Huhedorf din 1788, Șerpătescii exista însemnat ca sat, cu numele de Serbătesci; asemenea și pe harta lui Dirwalt din 1824; dar pe harta germană din 1856, cea d'intăi, care începe a fi mai exactă și completă, nu mai găsim însemnat satul Șerpătesci.

Din cele ce preced vedem, că pe acest sat, cu toate că nu mai există astăzi, îl putem totuși însemna exact pe harta operațiunilor militare a războiului din 1595, căci pozițiunea sa o găsim indicată pe multe din hărțile mai vechi de 1856.

După cum se arată în crochiul Nr. 1, Șerpătescii vin la nord-vest de Giurgiu, cam la o treime din depărtarea Giur-

¹⁾ Vezi nota 3 pag 18.

giu-Stoenesci (Câlniscea) și în partea vestică a rombului de teren Giurgiu-Uzun-Comana-Bucuresci, ca și satele Stănesci și Putineiu.

Satul Hulubesci nu mai există astăzi și nici nu-l găsim însemnat pe vre-o hartă veche.

Din indicațiunea istorică menționată mai sus, că de la satul Pietrile, Mihaiu se întorce și prin un ocol vine la Hulubesci, putem deduce, că pozițiunea acestui sat nu era în partea despre Pietrile. Asupra locului, unde am putea crede că era situat, nu avem de cât un singur indiciu, de alt-fel destul de important. Ast-fel, în partea de est a satului actual Strâmba și anume între acest sat și Neajlov există astăzi un trup de moșie cu numele Hulubesci. Marele dicționar geografic al României, cum am arătat în nota de la pag. 12, stabilește, că satul Hulubesci ar fi fost lângă marginea vestică a locului Balta cu bivoli, unde se observă încă urmele unei vechi vetre de sat, care s'a strămutat cu încetul în Strâmba de jos.

Acastă stabilire a locului satului Hulubesci, noi o luăm de bună și se poate prea bine, ca satul de astăzi Strâmba de jos să fie vechiul sat Hulubesci de la 1595.

Probabil, Hulubescii vor fi dispărut înainte de anul 1700 de ore-ce pe hartă «Indice topografico» reproducă în 1718 după harta lui Marco Antonio, care va fi fost făcută înainte de 1700, satul Strâmba se găsește deja însemnat cu acest nume.

Ast-fel determinate pozițiunile satelor Hulubesci, Șerpătesci și Stănesci, observăm că câte trele se găsiu la vestul rombului de teren Giurgiu-Uzun-Comana-Bucuresci, succedându-se de la nord spre sud ast-fel: Hulubesci, Șerpătesci, Stănesci, Giurgiu.

Și atunci ne întrebăm: pozițiunea și succesiunea acestor sate nu ne jalonează óre urma drumului Bucurescî-Giurgiu?

În adevăr, dacã mergînd de la Hulubescî spre Dunãre, trupele lui Mihaiũ lãgã fapte de arme de numele satelor Stãnescî și Șerpãtescî, de sigur cã drumul, ce aũ urmat aceste trupe spre Giurgiu, trecea prin numitele sate; alt-fel nu vedem cum s'ar putea admite.

O altã dovadã, ce ne-o dã istoria, cã pe aci pe la vest era calea de comunicațiune veche între Giurgiu și Bucurescî, o gãsım în descrierea urmãtorului amãnunt din partea privitoare la nisce lupte date de boierii partizanî ai lui Mircea II contra lui Petru Schiopul (fiul Domniței Chiajna), Domnî ai Munteniei cu câțî-va anî înaintea lui Mihaiũ Vi-tézul.

«Partisanii lui Petru furã respinși și constrînși a se salva la Giurgiu curênd însã Turcii vin în ajutor și încunjurã pe rebeli (adecã pe partisanii lui Mircea II) în satul Șerpãtescî, unde clucerul Badea și alți boierî pierdurã vieța».

Dar, înainte de a accepta pãrerea, cã Sinan și-a îndrumat oștirea prin acéstã parte, sã cercetãm și casul dacã în pozițiunea de teren, ce ne intereseazã, mai putea fi un alt drum pe care l'ar fi putut urma o armatã, pentru a merge de la Giurgiu la Bucurescî; saũ, pentru a fi mai categoricî, cum am vorbit despre un braț de drum, care de la Copãcenî venind la Giurgiu, trecea prin Cãlugãrenî, Crucea de piãtrã, Padina, Daița etc. (pe unde trece astã-đî calea naționalã Bucurescî-Giurgiu), sã vedem dacã la 1595 acest drum exista, saũ în tot casul, dacã putea sã existe pe aci în acel timp un drum utilizabil pentru o armatã mare.

Din nefericire, hãrțile de pe acel timp, ce am putut gãsi,

precum: atlasul lui Ortelius din 1584; harta Traciei de Kafstads 1594; harta Principatului Țerei românești Moldovei și Transilvaniei de Gerardus și Walk din 1595 și altele tot așa de vechi sau mai noi, până pe la 1800 ¹⁾ cuprind prea puține detalii de localități și drumuri pentru întreaga țară; așa în cât n'am putea trage concluziuni după ele, din faptul neexistenței de drumuri în partea dinspre București și Giurgiu. Ceea ce putem deduce însă din aceste hărți este, că între Argeș și Dunăre, porțiunea de teren de pe ambele maluri ale Neajlovului și Călnisei și în special aceea cuprinsă între locurile pe unde vin drumurile, cel de la est prin Pietrile și acel de la vest prin Șerpătesci, era cam până la linia ce ar uni aceste sate acoperită de pădure.

Drum prin această pădure, care să meargă din Călugăreni direct spre sud la Giurgiu, n'a existat până la 1800, și presupunem această basă și pe faptul că până la data de mai sus, nici culturi, nici satele Crucea-de-Pietră, Buturugarii vechi și noi, nu existau și nici pădurea nu se explota.

E drept că pe acolo ar fi fost drumul cel mai scurt de la Călugăreni și respectiv de la București, la Giurgiu; dar pe acele timpuri, când călătorii nu erau în siguranță nici prin părțile deschise și populate ale țării, ar fi fost desigur foarte primejdios un drum care, între Copăcenii și Giurgiu, ar fi trebuit să meargă mereu prin pădure cel puțin pe 3 părți din lungimea lui.

Acăsta ne explică pentru ce drumul poștei, după tăierea pădurilor dintre Grădiscea și Pietrele, după cum este însemnat și pe hărți, se făcea pe la Comana, iar nu pe la

¹⁾ Danubius Fluvius Europae per I. Sandrart 1682; Le cours du Danube par Samson 1693; Tabula geographica Wallachiae et Moldaviae, 1769; Genika Harta para tu Riga, 1797 etc.

Călugăreni, deși pe aci ar fi fost mai scurt. Și tot pe această considerațiune putem fi conduși a crede și faptul, că înainte de a se fi tăiat pădurile de la Comana și de la sud de Călugăreni, drumul poștei făcea ocolul prin Singureni-Stoenesci, fie că venia de la Bucuresci prin Dărăscii, fie că venia prin Copăcenii.

Că n'a fost drum mare între Bucuresci și Giurgiu prin Călugăreni și de aci direct spre sud prin pădure, de cât de pe la 1800 încóce, dovedesce și aceea, că nici pe una din hărțile Țerii românesce, până la această dată, nu se vede nici cea mai mică indicațiune de drum. Se scie că pe hărțile vechi, când se însemnaș și liniile de comunicațiune, drumurile mari nu erau scăpate din vedere și adesea-or șe figuraș chiar și cele secundare, saș în tot casul pentru aceste din urmă se însemnaș cel puțin numele localitășilor, pe unde treceaș acele drumuri. Ori, dacã cercetãș hărțile dintre 1700—1800, vedem că, în porțiunea dintre Bucuresci și Giurgiu, sunt însemnate numele a multor localitășii din acelea prin cari am șis că treceaș drumurile, cel de la est și cel de la vest; pe nici una însă nu gãsım însemnat satul Călugărenii.

Acășta ne dovedesce, că nu numaș drum mare nu era pe la Călugărenii și de aci în jos prin pădure la Giurgiu, dar că nici un drum secundar nu va fi fost.

Rașional credem că drumului acestuia nu i se pôte da altã vechime, de cât aceea a începerii explótãrii pădurilor dintre Uzun și Comana și a înfiinșãrii satelor Buturugari, când trebuințele economice l'aș deschis comunicașunii, adecã dupș 1800.

Marele dicșionar geografic ne dã în acășta privinșã urmãtóra indicașiune: «pe la 1856 drumul a fost din Bucu-

rescî la Dărăscî, apoi a II-a stațiune de poștă la Călugăreni a III-a la Padina, a IV-a la Daia, de unde cobora la Giurgiu, a V-a poștă».

Ceea-ce confirmă însemnarea de pe harta germană din 1867.

În fine, relațiunile ce am putut culege de la Ministerul lucrărilor publice, ¹⁾ din Dosarul privitor la șoseaua actuală Bucurescî-Giurgiu, sunt următoarele :

Prima construcțiune de șosea în județul Vlașca, între Bucurescî și Giurgiu, a început la 1859. Acastă șosea s'a făcut pe porțiuni. Mai întâi s'a construit partea dintre Bucurescî și Jilava, apoi Padina-Giurgiu și în urmă partea dintre ele, după ce s'a defrișat pădurile puse în explôtare, la nord și sud de Călugăreni.

Pare evident dar, că la 1595, Sinan Pașa nu putea să vină de la Giurgiu spre Bucurescî prin Daia, Padina, Crucea de piétră, Călugăreni, din motivul, că atunci pe aci erau pădurî imense și nu exista nici un fel de trecere, sau cel puțin nu exista un drum în condițiuni ast-fel ca să fi putut fi urmat de o armată mare.

O altă cestiune, tot așa de importantă și în legătură cu studiul și conclusiunile de mai sus, este aceea a podului de peste Neajlov, despre care ne vorbesc descrierile vechi asupra bătăliei de la Călugăreni.

Unde se găsea óre acest pod istoric ?

Determinarea cât mai exactă a locului unde era podul ne este fórte necesară, căci locul și direcțiunea lui ne va putea orienta și asupra direcțiunii drumului ce trecea peste el ²⁾.

¹⁾ Comunicate prin bunăvoința d-lui inginer Ureche.

²⁾ Relativ la drumul, ce se despărția din acel al Hulubescilor și se

Cestiunea, pe scurt, este a se sci, dacă podul acesta era în partea de la sudul Călugărenilor, cam pe acolo unde sunt ađi podurile dintre Călăgăreni și Crucea de Piétră, sau el era în partea de vest, pe unde este podul între Călugăreni și satul actual Strâmba.

Istwanfi, cu privire la locul de strîmtóre pe unde a trecut Sinan Pașa și unde i s'a opus Mihaiú, ăice: «Aceste locuri din cauza rîpelor prăpăstiose și a unui rîu mlăștinos și báltos pe o întindere largă, din cauza sălciilor sădite în solul umed și din cauza multor stușiuri, sunt fôrte greu, ba chiar aprópe de nestrăbătut, și nu se străbat de cât de o singură cale așternută cu poduri de lemn și acelea nu neîntrerupte».

Walter ne spune că: «și în locul ce se chiémă Călugăreni, tare prin delurile, silbele și rîul Neajlov, după ce Sinan trece pe trei poduri se opresce etc. etc.».

Observăm din aceste citațiuni: un loc mlăștinos și báltos, acoperit cu sălcii și stușiuri și pe unde Sinan a trebuit să trecă pe mai multe poduri ca să ajungă în sat la Călugăreni, pare a nu fi fost în dreptul satului actual Crucea-de-

indrepta prin Călugăreni, precum și asupra podului de peste Neajlov, s'aú făcut noi cercetări la fața locului de către *Lt.-Colonel M. Niculescu*.

Din studiul topografic al terenului s'a dedus, că acest drum n'a putut merge de la Hulubesci, prin mlaștină, la Călugăreni, ci din Stoenesci pleca peste deal, prin satul Uzun de ađi, și cobora cam în dreptul și ceva mai sus de unde se găsesc podurile și digurile de ađi.

Aceste cercetări se vor publica în lucrările istorice prezentate la Expozițiunea generală română; ele însă n'aú putut fi gata, când s'a pus sub tipar studiul de față.

Din cauza schimbării de direcțiune a drumului, orientarea luptei va fi schimbată. *N. R.*

Piétră, ci mai la vest în dreptul satului Hulubesci (sau satului de ađi Strâmba).

Tóte cele-l'alte descrieri vechi, nu ne dau indicațiunii mai precise și mai amănunțite asupra cestiunii ce ne interesează.

Dintre istoricii noui, Bălcescu ne dá cea mai detaliată descriere asupra drumului, podului și strâmtórii. Este de observat însă, că acest inimos și priceput scriitor, n'a cunoscut personal terenul, n'a studiat pe el bătălia de la Călugăreni (amenda o face singur) și nu cunoșcem nici isvórele tuturor detaliilor sale; ast-fel că, fără aceste temeieri, nu putem utiliza tóte indicațiunile sale, ceea-ce ne-ar fi fost de folos și mai mult la formularea conclusiunilor nóstre.

O cronică veche anonimă a Munteniei, reproducă în te-saurul de Mon. p. Dacia (vol. IV, pag. 227), descriind bătălia de la Călugăreni, ne vorbesce de un pod peste Neajlov, de satul Călugăreni și de vadul Călugărenilor.

Denumirea acésta de vadul Călugărenilor, care nu este străină nici altor cronicări și care astă-đi o mai păstrează încă, ca tradițiune, locul de trecere peste Neajlov, între Călugăreni și Crucea-de-Piétră, nu-și găsesce justificarea de a fi fost atât de cunoscută, de cât în faptul că n'a fost numai o trecere prin Neajlov, accesorie de lângă trecerea pe un pod alăturat, ci că o-dată, și anume înainte de construirea unui pod prin acéstă parte, trecerea Neajlovului pe la sudul Călugărenilor se făcea numai prin vad.

Ori, acéstă dréptă deducțiune, ne conduce a cerceta când s'a făcut primul pod la sud de Călugăreni, pentru a sci astfel până când trecerea Neajlovului pe aci s'a făcut prin vad, de când a început a se face pe pod și în consecință, dacă podul acesta nu se dovedesce a fi existat pe la 1595, atunci

el nu este podul istoric de la Călugăreni și trebuie să-l căutăm tot în preajma acestui sat, dar în alt loc de cât acela unde este podul actual dintre Călugăreni și Crucea-de-Piétră.

La 1682, când Șerban Cantacuzino a făcut pod peste Neajlov, la sud de Călugăreni, a ridicat spre amintire și o cruce de piétră, la capul podului de pe malul drept al Neajlovului. Crucea acesta există și astă-đi restaurată și adăpostită într'un fel de pavilion saű gheretă de lemn.

Inscripțiunile de pe acest monument, sunt fórte puțin părtașe ideei că pe aci ar fi fost înainte de 1682 un alt pod mai vechiű. Ele nu spun că podul ar fi fost reconstruit, ci din potrivă, fórte categoric, că a fost construit, și încă cu multă greutate.

Inscripțiunile apoi nu fac nici o alusiune la însemnăteaa istorică a locului, ce ocupă podul, și această tăcere e semnificativă.

E posibil óre, ca Șerban Cantacuzino, o rudă de aprópe a lui Mihaiű Vitézul, să fi tăcut intenționat?

Cu totă prudența și atențiunea, ce va fi voit să aibă față de Turci, credem că nimic nu l'ar fi oprit a spune, că podul construit de dănsul, e pe locul vechiului pod istoric de la Călugăreni.

Raționamentul cel mai logic însă al acestei lipse, credem a nu fi altul de cât că, înainte de 1682, nu mai fusese acolo altă dată un pod.

Lipsa tocmai a unui pod în această parte și trebuințele ce-l reclamaű de a lega împrejurimile (pe drumul cel mai scurt) cu mănăstirea Comana (zidită la 1588 de Șerban Basarab Voivod ¹⁾), aű condus de sigur, pe Șerban Cantacu-

¹⁾ Veđi Marele dicționar geografic al Romăniei, litera C. Mănăstirea Comana.

zino a face acel pod pe la Crucea de piétră, sat ce-și trage numele de la monumentul în cestiune.

Ast-fel fiind, suntem conduși a crede, că la anul 1595, vadul Călugărenilor și podul istoric, nu indicaū același loc de trecere peste Neajlov. Și dacă le găsim menționate pe amândouă, în descrierile vechi ale bătăliei de la Călugăreni, faptul credem că nu se datoresce unei confusiuni, căci dacă stăm să tălmăcim bine acele descrieri, ne putem explica rostul menționării lor, și fără condițiunea de a însemna același loc de trecere. Acest rost consistă în aceea, că vadul era pentru trecerea unui drum, care de la Călugăreni da, pe la sud, pe drépta Călniștei și ducea peste deal (Uzunuului) la Stoenesci ¹⁾, iar podul era pentru drumul, care din Călugăreni, pe la vest, mergea la Stoenesci, prin Hulubesci.

Basat pe toate considerațiunile, ce precedează, cercetând hartele vechi și ținând sémă de indicațiunile descrierilor vechi, am întocmit pentru studiul de față un crochiū (Nr. 1) căutând a reprezenta, cât mai aprópe de adevér, teatrul operațiunilor din răsboiul de la 1595, partea dintre Giurgiu și Bucuresci, cu privire la Călugăreni.

Pe acest crochiū, drumurile vechi le-am însemnat așa după cum direcțiunea lor ni s'a părut mai bine confirmată, asemenea și pădurile, localitățile, riurile și podurile. In ce privește în special podul istoric, l'am însemnat în partea de vest a Călugărenilor, acolo unde am găsit însemnat acest pod și pe o hartă veche: «Indice topografico del Principato

¹⁾ Acest drum, credem că va fi fost urmat de căpitanul «l'Abate», despre operațiunile căruia ne vorbesce raportul lui Marco Venier, în pasagiul citat în capitolul de mai sus, căci aparițiunea lui de sub cósta unui deal, în drumul Turcilor, numai pe aci se adeveresce.

di Valachia» (hartă redusă în 1718 după opera lui Marco Antonio, inginer al republicei Veneția). Menționăm tot odată, că pe acea hartă nu se vede indicat nici un pod la sud de Călugăreni (Crucea-de-Piétră).

Am pus ast-fel podul aproximativ cam tot acolo, unde se găsește actualul pod între Călugăreni și satul Strâmba.

Urme vechi de pod se văd și astă-ăzi pe lângă podul actual Călugăreni-Strâmba; iar urme vechi de sat, între Uzun și Strâmba, precum și a unui óre-care castel, jalonează pe aci direcțiunea unei mișcări istorice.

Maí este încă, în dreptul Uzunului și în apropierea locului unde am însemnat pe crochiul nostru satul Hulubesci, o măgură mare, care înséamnă, după tradițiunea păstrată de locuitori, locul unde s'aú îngropat cei căđuți în bătălia de la Călugăreni.

Pare ast-fel logic și întemeiat a admite, că în acéstă parte adecă spre Strâmba,—unde găsim urmele unei viețe istorice, unde locuitorii păstrează și transmit din generațiune în generațiune amintirea bătăliei lui Mihaiú Vitézul cu Sinan Pașa—a putut fi podul memorabil al bătăliei de la Călugăreni și decí în partea acésta a trebuit să debușeze și drumul urmat de Turci la 1595.

Acéstă conclusiune este negreșit de o óre-care importantă. Ea este în opozițiune cu vechea orientare a bătăliei de la Călugăreni, care resultă din descrierile și crochiurile imaginate de alți scriitori istorici, asupra acțiunii acestei bătălii.

De altfel, acele crochiuri sunt neacceptabile și din punctul de vedere al tacticei și armamentului de atunci. Ele nu țin sémă, că tunurile nu aveau nici 400 pași bătaie eficace, iar puscile sub 80 pași și ne represintă pozițiunile adver-

sarilor și tunurilor lor, în locuri și la depărtări, ce nu convin acestor bătăi.

Dar schimbarea orientării vechi sud-nord, din fericire, nu reclamă a ne imagina desfășurarea bătăliei de la Călugăreni, alt-fel de cum cronicile vechi ne-o arată.

Din potrivă, acceptarea noiei orientări, adecă vest-nord-est, ne scóte din impasul în care ne găsim, când raportăm acele cronicile la orientarea veche, și vedem că tóte acele indicațiuni, cu privire la teren, carí ni se păreau contradictorii, greșite orí imposibile, în realitate tóte sunt adevărate, depline și înțelese.

Așa dar, Sinan Pașa, ca să mérgă de la Giurgiu la București, dispunea de drumul mare prin Stănesci-Șerpătesci-Stoenesci, pe care îl putea urma în mai bune condițiuni de cât drumul pe la est.

Admițând acest drum, ca fiind acela pe care l'a urmat Sinan Pașa la 1595, să vedem acum cum și a organizat el colóna saú colónele de marș în vederea mișcării spre București, saú mai scurt, cum și-a fracționat Sinan Pașa armata pe drumul de la Giurgiu la București.

Că o fracționare a avut loc, unele isvóre istorice o confirmă, este însă necesar a lămuri când și cum s'a făcut.

Ast-fel, de acord cu acei cronicari, carí spun că, înainte de Călugăreni, o parte din forțele Turcilor aú fost trimese spre Ungaria, descrierea lui Marco Venier (scrisórea către Dogele Veneției, trimésă din Constantinopole la 15 Septembrie 1595), spune, că acea armată a fost pusă sub comanda lui Hasan Pașa și că plecase spre Ungaria, cu câte-va zile înaintea bătăliei de la Călugăreni.

Greșéla însă ce face Venier, o vedem numai de cât din

rândurile următoare, ce scrie mai departe, tot el, asupra bătăliei :

«Dar acela, care a scăpat pe Turci de o ruină completă, «fu evenimentul neprevăzut al lui Hasan, beilerbeiuul Greciei, «care cu câte-va zile înainte plecase cu ajutoare în Ungaria, «dar de data acesta, când se credea a fi departe cu mai «multe zile, apăru tocmai când apusese soarele, cu ómenii săi odihniți, în număr de 10.000 de combatanți etc.».

Dacă ținem socotélă de direcțiunea cu totul laterală celei spre Bucuresci, pe care ar fi luat-o armata turcescă trimesă de la Giurgiu spre Ungaria (ar fi trebuit să urmeze orî valea Dunării, pe drumul Untului, orî drumul Gabrului, orî al Ciocănescilor, pentru a da în drumul Olacului, ȃis și al Craiovei sau în drumul Pitescilor), vedem că acest Hasan Pașa, a cărei presentă la sfârșitul bătăliei de la Călugăreni o menționează mai mulți, n'ar fi avut posibilitatea să se abată la Călugăreni, dacă ar fi fost trimis spre Ungaria și încă cu câte-va zile mai înainte bătăliei, căci orî cât de încet ar fi mers, s'ar fi depărtat de Călugăreni chiar din prima zi de marș.

Cum pe de altă parte se ȃice, că pe lângă Hasan Pașa se găsea și un óre-care Mihnea, pretendent la tron, nu putem admite nici ipotesa, că Hasan a plecat cu câte-va zile înainte de bătălia de la Călugăreni spre Ungaria, pe drumul Giurgiu-Bucuresci; căci, pe de o parte, ar trebui să admitem trecerea lui peste Dunăre anterior trecerii lui Sinan, și pe urmă, dacă mergea cu Mihnea la Bucuresci să-l instaleze pe tron în locul lui Mihaiu, cum ar fi putut face și această instalare și să se ducă și în Ungaria? Dar chiar trimeterea lui spre Ungaria, urmând de la Giurgiu, drumul spre nord, prin Stănesci, Singurenii, Copăcenii, Bucuresci, se putea face,

fără ca Hasan să se fi isbit în drum cu Mihaiu? Și dacă ar fi fost așa de ușor de făcut toate acestea, atunci ce rost mai avea expedițiunea lui Sinan contra lui Mihaiu?

Marco Venier este în eróre și părerea acésta ne-o înlesnesce tot el cu o scrisóre anterioră, către Dogele, acea cu data de 19 August. În adevăr, prin acea scrisóre ¹⁾ spunea că «puțin după plecarea lui Ferhat din tabăra de la Rusciuk, sosind acolo vestea cum că Strigoniul a cădút și Raabul e amenințat rău, Turcii își împărțiră óstea, din care o parte cu Pașa de Caramania și alți două, au plecat în ajutorul Ungariei (adecă a Turcilor din Ungaria).

Deci trimeterea de forțe spre Ungaria, dacă a avut loc, s'a făcut încă de la Rusciuk și a fost trimis cu ele un alt Pașă, nu Hasan.

Noi credem că, de fapt, acésta trimetere de forțe spre Ungaria a fost numai proiectată și s'a revocat. Istoria, de alt-fel, ni-l arată și pe Pașa de Caramania luând parte la Călugăreni.

Istwanfi, în cestiunea acésta, ȃice, că Sinan și-a împărțit oștirea în două: jumătate din ea a pus-o sub comanda lui Ali, Pașă de Trebizunda, pe care l'a însărcinat a organiza o fortăreță la Bucuresci (credem a înțelege Giurgiu), iar Sinan cu cea-l'altă jumătate, compusă din cei mai buni ostași, ce avea, pornesce pe urmele lui Mihaiu.

Judecând după obiceiurile militare ale acelor timpuri, atât împărțirea óstei, de care ne vorbesce Istwanfi, cât și plecarea lui Hasan din Giurgiu înaintea lui Sinan, care rezultă din descrierea lui Marco Venier, noi credem că îndrumarea

¹⁾ Docum. III, 1, pag. 484 citat de d-nul dr. I. Sârbu. Op menț., pag. 203.

armatei lui Sinan Paşa şi marşul ei până la Câlniştea, se va fi făcut ast-fel:

1. Un corp premîergător, format din călărimea uşoră, urmat la mică depărtare de trupe de pedestrimă neregulată;

2. Armata regulată, compusă din trupele de spahii, cari mergeau în cap, apoi cele de ianiceri şi tunurile. Efectivul total al întregii colóne vre-o 80.000 ómenî, sub comanda lui Sinan. Acéstă mare colónă, avea de urmat drumul Stănesci-Şerpătesci-Stoenesci-Singurenî-Copăcenî-Bucuresci.

Plecarea primelor trupe a putut avea loc chiar în după amieză zilei de 11 August şi a continuat în ziua de 12 şi chiar de 13 August.

Ținînd sémă de timpul necesar pentru îndrumarea unui efectiv așa de mare, credem, că în séra de 12 August nu vor fi ajuns la Câlniştea de cât cel mult trei părți din efectivul întregii colóne, şi că restul a sosit în cursul zilei de 13 August, când Sinan lupta la Călugărenî;

3. O grupă de forțe sub comanda lui Ali, a fost lăsată de o cam dată la Giurgiu, pentru restaurarea întăririlor cetății. Acéstă grupă cuprindea restul trupelor şi lucrătorii, în total vre-o 20.000 ómenî şi materialul de răsboi de rezervă.

Din forțele sale, câte-va mii de ómenî, după plecarea lui Ali, aveau să rămână la Giurgiu, pentru paza podului, garantînd acest punct de trecere în spatele armatei.

V. Descrierea terenului, care a format câmpul de bătăie.

Liniile sale de front, flancuri și spate. Liniile hidrografice și de comunicațiune, precum și localitățile, pădurile și toate accidentele de teren mai importante situate pe câmpul de bătăie (Planşa Nr. 2).

Pozițiunea de teren, pe care a avut loc bătălia de la Călugăreni, este tăiată și udată de pîriul Neajlov (afluent al Argeșului), care curge de la nord-vest către sud-est și apoi de la vest la est. Apele sale sunt sporite aci, cu ale pîriului Călniștea, care vine de la vest către sud-est, apoi curge către nord-est și se îndreptă spre est și cu care se unesc spre est de Călugăreni (La Parii morei lui Varlam),

Pe ambele maluri ale Neajlovului și formând de alungul cursului său un brâu lat, pe alocurea de câțiva kilometri, porțiunea acésta de teren era, pe la 1595, acoperită de păduri mari și mai peste tot impracticabile.

Pădurea de pe drépta și stînga Neajlovului, împreună cu acea ce venia de pe drépta Călniștei, în partea de teren ce ne interesează, lăsaū între ele o rariște de copaci saū un luminiș lung și îngust, prin care trecea drumul de la Hulubesci la Copăcenii, prin Călugărenii.

Pozițiunea saū locul bătăliei a fost în acest luminiș și avea *frontul* călare pe drumul Hulubesci-Călugărenii-Copăcenii, iar flancurile sprijinite spre nord, pe pădure, iar spre sud, pe pădure și Neajlov.

În interiorul pozițiunii (în luminișul dintre ambele păduri și aprópe de Neajlov) se găsia localitatea Călugărenii.

Ca dimensiunii în lărgime, locul bătăliei, ȃice Walter, avea un sfert de miliar, adecă vre-o 2 500 pași ¹⁾.

Terenul în scéstă parte cobora dinspre Argeș (Copăcenii) până în Călugărenii, iar la vestul satului se urca fórté ușor

¹⁾ D-nul dr. I. Sárbu în «Istoria lui Mihaiū Vodă Vitézul», ȃice numai 250 pași, admitȃnd excepȃional numai pentru dimensiunea strâmtoarei, că miliarul lui Walter ar însemna 1.000 de pași, în loc de 10.000.

Noi credem că Walter nu s'a înșelat și vom vedea mai departe motivul.

până în Neajlov, constituind malul său stâng, care mal în partea de nord a drumului, presintă o mică ridicătură (dâmb), care domina puțin satul și împrejurimile.

Localitatea Călugăreni, pe la 1595, nu avea probabil de cât câte-va case sau bordeie și nu constituia un punct de sprijin, care să fi jucat un rol însemnat în cursul bătăliei. Dar chiar mare să fi fost, n'ar fi prezentat prea multă importanță, căci tactica pe acele vremuri nu numai că nu întrebuința satele, ci din potrivă le evita, luptele desfășurându-se în locuri deschise.

În vechime, satul Călugăreni avea vatra sa ceva mai la nord-est de locul unde este așezat astăzi, cam acolo unde actualmente este cimitirul ¹⁾.

Exterior aripelor pozițiunii, în partea de nord (spre București), terenul se urcă lin prezentând o serie de ondulațiuni, cu foarte mici deosebiri de înălțime între ele; în partea de sud, pe dreapta Câlniștei, se găsește o șiră de deluri, a căror spinare lată coboară spre Dunăre. Despre Câlniștea, delul acesta se termină în pantă repede și în unele locuri abruptă, formând o muche cu un relief de vreo 30—40 m. d'asupra regiunii mocirlose și a apelor Câlniștei și a Neajlovului, de la est de Stoenesci și până spre Argeș.

Partea acesta abruptă este mâncată și tăiată de diferiți torenți, cari deschid o serie de vâlcele mici și râpöse, un fel de viröge, cum este de exemplu cea de la satele actuale Uzun, Crucea-de-Pietră, etc.

În centrul pozițiunii era podul de la Călugăreni, peste Neajlov, iar mai spre sud-vest și sud, se găsea Câlniștea. Piriurile Neajlovul și Câlniștea, prin adîncimea lor, nu con-

¹⁾ Așa mi-a spus Domnul Profesor și arheolog Gr. Tocilescu.

stituiaă nisce obstacule tactice de mare valóre ; ele formaă însă, în această parte a cursului lor, o baltă mare, mocirlosă, plină de stufiş, sălcii şi alţi copaci, constituind o regiune a cării impracticabilitate impunea trecerea de la Stoenesci la Călugăreni prin Hulubesci, numai pe nisce poduri de lemn şi pământ, şi acestea în stare cu totul próstă.

Prin vad, pe la sudul satului Călugăreni, trecea drumul direct de la Stoenesci la Călugăreni, dar şi pe acolo fundul riului era mocirlos.

În partea acésta terenul, şi astă-đi, este supus inundaţiunilor. Locul fiind jos şi iuţéla curenului mică, apele Neajlovului şi Călniştei, în timpul creşterilor, se revarsă formând pe sub dealurile numite ađi ale Uzunului şi Dadilovului, o baltă mare plină de nomol. Dar terasamentul şoselei actuale şi podurile bune, în număr de cinci, făcute peste braţele Neajlovului şi Călniştei între Călugăreni şi Crucea-de-Piétră, permiţând scurgerea apelor, fac ca ele să nu măi stagneze multă vreme şi în mare cantitate, ca în vechime, ast-fel că actualmente regiunea acésta nu măi este în permanenţă umedă şi mocirlosă.

Pe la 1595 drumul Şerpătescilor, venind dinspre Giurgiu, după ce trecea Călniştea dădea la Hulubesci. La Hulubesci se desfăcea apoi în două: o parte mergea spre nord, până în dreptul satului actual Singureni, unde trecea Neajlovul şi apoi şi acest braţ se desfăcea în două, mergând la Bucuresci, unul prin Dărăşti, iar altul prin Copăcenii.

Cea-laltă parte, de la Hulubesci, apuca spre est, trecea Neajlovul la Călugăreni şi apoi prin luminişul dintre pădurile de pe stânga Neajlovului, mergea măi întâi spre est şi apoi se încovoia către nord-est, ducând la Copăcenii, şi de aci la Bucuresci.

Acest drum, pôte în bună stare de la Giurgiu până la Câlniștea, devenia cu totul anevoios după trecerea Câlniștei, și mai ales acel ce da prin Călugăreni, traversând mocirla, Neajlovul și pădurile din jurul Călugărenilor, pe unde traiecul său constituia un defileu lung de câți-va kilometri.

Peste Câlniștea și Neajlov și peste balta mocirlósă dintre ele, erau o serie de mai multe poduri mici de lemn, cum ne spune Istwanfi, legate între ele cu un terasament de paie, nuele și pământ. După cum reese din unele descrieri ale bătăliei (Bălcescu), starea acestui terasament a silit pe Sinan Pașa să arunce în multe locuri scânduri gróse de lemn, pentru a putea trece tunurile și óstea sa; iar podul peste Neajlov, nu presenta o mare rezistență, căci în cursul bătăliei s'a și stricat.

Totuși, acest pod a constituit cheia pozițiunii și aci s'au produs o serie de sforțări fórte încordate, iar la sfârșit atacul viguros al lui Mihaï, la capul podului, a produs decisiunea.

Dar formele terenului în sine, prin dispozițiunea lor, nu ne arată la Călugăreni un loc de strîmtóre extraordinară. Din contră, terenul, geologicesce apreciat, cu tóte modificările ce a putut suferi în cursul a peste trei secole, nu ne presintă la Călugăreni acele forme caracteristice ale unei strîmtóri. Dealurile de pe dreapta Câlniștei și stânga Neajlovului, și valea acestor rîuri, dintre dealuri, sunt departe de a constitui aci un defileu.

Ceea-ce forma însă la Călugăreni, pe la anul 1595, obstacule serióse, nu erau formele terenului, ci acoperirile lui, și în special mocirla dintre Câlniștea și Neajlov.

Smârcurile din acéstă regiune, stușișurile și sălciile, printre cari trecea drumul de la Hulubesci și până în Neajlov, erau

obstacule, cari îngustaă și lungiaă fôrte mult o colônă, ce ar fi urmat acest drum, și nu-î permitea, în cazul unei întâlniri cu adversarul, o acțiune de front mai mare de cât lărgimea drumului, cel mult 12 ómenî de front (cum spune Istwanfi); iar de la podul Neajlovului până la vr'un kilometru dincolo de Călugărenî (spre Copăcenî) pădurile de pe drépta și stânga drumului și riul Neajlov, nu permiteau o desfășurare de fôrte numeroșe între aceste obstacule și nici o acțiune de învăluire pe aripe.

Accidentele acestea nu ne mai produc nici ele, astă-đi la Călugărenî, impresiunea unei strimtorî; căcî, pădurile de pe stânga Neajlovului s'aă tăiat aprópe cu totul, iar balta formată de Călniștea, după cum đice Alexandru I. Odobescu, «nu mai pare a fi acum așa de amenințátore, nici «luncașa de pădurosă, cum ni le descriu istoriciî de pe atunci. «Cu ocașiunea reconstruirii podului, trebuie să se fi tăiat mulți «din copaci și să se fi făcut lucrări spre a înjheba apele reslețe ale riului. Construcțiunea șoselei actuale a preschimbât «și ea întâțișarea sêlbatică și mocirlósă a locului» ¹⁾.

De acésta ne convingem în adevêr, dacă visităm pozițiunea.

În crochiul de la Pl. II, prin care represintăm terenul pozițiunii de la Călugărenî, am cercat a figura detaliile cât mai apropiat de cum credem că vor fi fost. Conturul pădurilor l'am tras după indiciile ce ne dau hărțile mai vechi, fără a susține perfecta lui exactitate. E posibil, ca pădurile acestea, la Călugărenî și împrejur, să se fi întins și mai mult de cât le am marcat în crochiu și nu tocmai riguros după conturul determinat.

¹⁾ Bălcescu : Note, pag. 191 (op. citat).

Drumuri și localități am figurat numai atâtea câte am găsit pomenite în descrierile vechi sau figurând pe harte mai vechi. Unele localități, a căror pozițiune am crezut-o necesară pentru orientare, le-am figurat în centrul punctat. Acelea ce nu ne interesează, nu le-am însemnat, întru cât ne lipsesc dovedile asupra existenței lor pe la 1595.

VI. Considerațiunile strategice și tactice, cari probabil au condus pe Mihaï Vitézul la alegerea acestei pozițiuni.

Considerațiuni strategice. Alegerea pozițiunii de la Călugăreni, având loc în urma rezistenței lui Mihaï la trecerea Turcilor peste Dunăre la Giurgiu, ne vom ocupa mai întâi de această operațiune.

S'ar părea că Mihaï, așteptând din zi în zi ajutoare din Ardeal, trebuia să se fi retras în regiunea munților, unde să aștepte sosirea lui Sigismund; căci, chiar dacă ajutoarele din Ardeal n'ar fi mai sosit, Mihaï putea să reziste contra Turcilor mai ușor în munți, de cât în câmpie; și în tot cazul, acolo putea să se evite un desastru, pe care într'o angajare de câmp risca să-l sufere cu siguranță, în cas de neisbândă.

Acastă soluțiune însă n'a convenit Domnului român, și ne putem da séma pentru ce n'a adoptat-o.

În adevăr, dacă Mihaï renunța la apărarea Dunării, atunci:

1. Turcii ar fi trecut în țară fără nici un neajuns, fără nici o întârziere; din primul moment superioritatea morală ar fi trecut de partea lor, mărind și mai mult avantajul superiorității numerice, pe care-l aveau mai mult de cât suficient;

2. Mihaï ar fi lăsat țera și capitala în prada Turcilor, de

la început, și decî influenței de intimidare și disperare ;

3. Expunea propria sa oștire la demoralizare, fapt ce se întîmplă fatal când o armată se retrage fără să fi dat ochii cu adversarul;

4. În interesul de-a da timp ajutoarelor din Ardeal să sosesc, timp pe care Mihaî scia bine că va fi destul de lung, o rezistență la trecerea Turcilor peste Dunăre era un mijloc sigur pentru a câștiga acest timp, sau în tot cazul cea mai mare parte din timpul necesar sosirei acelor ajutoare. Rezistența la Dunăre ar fi avut apoi o sîrtă cu atît mai strălucită, cu cît ajutoarele din Ardeal ar fi sosit înainte de trecerea Turcilor pe țermul român, sau imediat după debarcarea lor ; căci luându-se atunci ofensiva și atacînd pe Turci în împrejurimile Giurgiului, i-ar fi pus în situațiunea d'a lupta cu Dunărea în spate, obstacol, care ar fi exercitat influențe atît de funeste asupra lor, în cît succesul creștinilor ar fi fost cu totul sigur și ușor de obținut.

Pe lângă considerațiunile de mai sus, mai trebuie ținut sémă apoi, că nici unul din Voevođii *marî* ai Românilor, nu s'a sfiit a ține piept adversarilor, orî care a fost superioritatea lor numerică și faima lor, ci le-a eșit în cale, i-a oprit la hotar, s'a răsboit cu ei la cîmp și numai după aceste acțiuni eroic susținute, dacă împrejurările i-au forțat cu orî-ce chip a se retrage, ei au căutat ultimul sprijin în uterea pozițiunilor din munți.

Nu mai fricoșii n'au dat ochii cu dușmanul și Mihaî nu era din numérul lor.

După o rezistență energică la Dunăre, și prelungită atît cît a fost posibil, Mihaî vedînd că ajutoarele din Ardeal încă n'au sosit, vedînd că nu va putea interdice în mod absolut trecerea Turcilor și că întărđiind mai mult ar risca

să-și pericliteze cu totul situațiunea, se hotărăse a se retrage spre munți, acoperind în retragere Bucurescii și apoi Târgoviștea.

Înainte însă de a ajunge la Bucurescii, și probabil conform proiectului său anterior, se hotărăse a încerca, mai întâi la Călugăreni, sôrta unei bătălii.

Din punct de vedere strategic o asemenea încercare era suficient justificată. În adevăr :

a) Retragera încontinuu de la Dunăre la munți, adecă pe o distanță așa de mare, ar fi fost foarte deplorabilă; căci, orî de câte orî se execută retrageri în asemenea condițiuni, trupele exagerându-și pericolul, sunt cuprinse de un sentiment de inferioritate și de frică, care adăugat la obosélor, le ruinează, le debandază, devin proprii la panică și incapabile pentru vre-o acțiune seriósă.

Din potrivă, impunênd inamicului o bătălie, chiar în primele etape de la frontieră, înséamnă a-l lua din scurt și dacă ai dibăcia de a-l înfrunta viguros, înséamnă a-ți susține moralul trupelor tale, chiar dacă după acéstă bătălie împrejurările te-ar sili la o retragere;

b) A disputa teritoriul resistând inamicului pe pozițiunile ce te pune în avantajii, înséamnă a-l usa și a-ți crea în propria lui apreciere o importanță, de care va fi tot-de-una influențat, când te va întâlni.

Pe temeiul acestor aprecieri, Mihaș, de nu lovea pe Turci la trecerea Neajlovului, ar fi încercat probabil, să reziste pe Argeș, Dâmbovița sau pe Ialomița, înainte de a ocupa o pozițiune tare în regiunea munților. El găsește însă, că cele mai multe avantaje le avea la Neajlov și anume la cotul ce face acest riu în dreptul Călugărenilor.

Dar Neajlovul putea fi trecut prin mai multe puncte și

Turcii, ca să mǎrgă la Bucuresci, nu erau obligați să trecă numai de cât pe la Călugăreni. Locul ales de Mihaï putea fi evitat sau întors de Turci. A ocupa Călugărenii prealabil, nu era prin urmare o acțiune de recomandat, ci trebuia făcut alt-ceva, care să atragă și să oblige pe Turci a trece pe la Călugăreni.

Este de observat, că Sinan, pentru a veni de la Giurgiu la Bucuresci, avea ca punct obligat podul fix pe Argeș de la Copăcenii. Turcii nu puteau evita acest punct, de cât făcând ocoluri prea mari și pierdând foarte mult timp; căci punctele rare de trecere peste Argeș, în această parte, se datoresc faptului, că pe atunci, ca și acum, malurile acestui riu nu se pretează la construcțiuni de poduri de cât în foarte puține locuri și trecerea pe la Copăcenii era cea mai bună. Chiar dacă Turcii s'ar fi așteptat să găsească podul distrus și deci să facă un altul, tot pe la Copăcenii ar fi preferat să trecă, de óre-ce malurile Argeșului se presintaú aci în condițiuni mai bune pentru un pod improvisat, de cât în toate cele-lalte părți.

După-ce hotăresce în consiliul de la Măgurele să se lupte cu Turcii, am vădut că Mihaï vine de ocupă Copăcenii, stabilind aci lagărul întregii sale oștiri. El a apreciat fără îndoielă importanța strategică a acestui punct și în vederea proiectului de operațiuni ce și-a făcut, a pus stăpânire pe acest punct.

Intors de la Giurgiu, Mihaï nu părăsesce Copăcenii, de óre-ce și-a dat sémă, credem, că óstea sa putend sta aci în siguranță, până în ultimul moment, avea posibilitatea de a interveni, la timp, în drumul Turcilor, orî pe unde ar fi venit ei de la Giurgiu spre Bucuresci.

Dacă Turcii ar fi venit pe drumul de la est, Mihaï ar

fi găsit în vecinătatea pădurilor de la Comana și la trecerea Neajlovului și Argeșului, destule avantaje pentru a întîrîia, cel puțin câte-va zile, marșul lui Sinan, dacă nu chiar a obține rezultate și mai mari.

Dacă Sinan venea pe la vest, ceea-ce era ca și sigur, el putea să formeze, de la Stoenesci în sus, una sau două colóne.

În cazul a două colóne, una din ele avea să trecă Neajlovul pe la Călugăreni, iar alta pe la Singurenii, separate între ele prin câți-va kilometri de pădure. Mihaï putea, operând cu iuțelă și îndemănare, să bată în parte cele două colóne.

La Călugăreni terenul presintându-se în condițiuni proprii operațiunilor îndrăsnețe, colóna ce urma drumul pe aci, trebuia isbită cea d'întâi.

Contra colónei a doua rămânea să se opereze, în urmă, după împrejurări.

În cazul unei singure colóne, care de la Hulubesci ar fi continuat drumul spre nord, ca să trecă Neajlovul pe la Singurenii, Mihaï avea de întrebuițat tóte mijlócele de înșelare, pentru a atrage acea colónă sau o parte bună din ea, pe drumul de la Călugăreni, unde într'adins nu avea să distrugă podul peste Neajlov.

Dacă aparițiunea lui Mihaï la Călugăreni, pe flancul colónei turceșci, în marș spre Singurenii, nu ar fi putut provoca cu nici un chip o întâlnire la Călugăreni, atunci o rezistență pe Argeș la Copăcenii și distrugerea podului de aci, precum și o eventuală rezistență pe Sabar, rămânea de utilizat cu avantajii, pentru acoperirea în retragere a Bucuresciului și întârîierea cât mai mult a marșului Turcilor.

Dar Sinan putea să vie deodată și pe drumul de la est

prin Pietrile și pe cel de la vest, prin Șerpătescî-Stoenescî.

În acest cas, Mihaî, de la Copăcenî avea să-și alégă, pentru a întem্পina și lovi, fie colóna care ar fi apărut mai întâi, fie colóna cea mai importantă, fie aceea asupra căreia spera să aibă un succes mai sigur și mai însemnat. În ceea ce privește terenul, punctul cel mai favorabil acțiunii Românilor, era defileul de la Călugărenî.

În fine, dacă fără o justificare logică, Turcii ar fi mers din Giurgiu la Bucurescî pe drumuri cu totul ocolitóre, depărtându-se și evitând ast-fel Călugărenîi, Mihaî, de la Copăcenî, se găsia în condițiuni avantagióse, căci urcând Argeșul său coborându-l, după casuri, putea să întem্পine colóna orî colónele turcescî orî unde, la trecerea acestui riú, să apară pe flancul lor și să le hărțuiască cum va putea mai bine.

Satul Copăcenî se găsia ast-fel în crescetul eșichierului strategic al drumurilor, ce se îmbinau în acest punct și pe care trebuia să se misce Turcii de la Dunăre la Argeș; iar Călugărenîi era un punct interior în acest eșichier strategic, cu proprietăți locale pentru luptă, fórte avantagióse pentru Mihaiú.

Ast-fel fiind și ținând sémă de rezultatele obținute, se póte spune, că ocuparea Copăcenilor și alegerea Călugărenilor ca loc de isbire a Turcilor, de către Mihaî, sunt două scăpărări superbe ale geniului său strategic, care licărind în negura primejdiilor în care se găsia, îi luminară nu numai drumul salvării, dar și pe acela al unei victorii, cu drept cuvînt nemuritóre.

Considerațiuni tactice. Posițiunea alésă de Mihaiú la Călugărenî, pentru a ataca pe Sinan, se presinta în condițiuni cu totul defavorabile Turcilor.

Strinsă în semi-cerc de patul mocirlos al Nėjlovului, acoperită pe flancuri de păduri, cari nu lăsaū între ele de cât coridorul îngust al drumului de la Călugăreni, acéstă pozițiune nu convenia nici de cum angagiărilor cu mari efective. Lipsia aci spațiul de acțiune necesar numărului și tacticei masate. Superioritatea numerică a Turcilor, nu putea obține la Călugăreni efecte covârșitoare, de cât numai după ce forțele angagate între pod și sat, ar fi respins pe Români dincolo de coridorul pădurilor (spre nord-est de Călugăreni) și ar fi făcut ast-fel loc forțelor din urmă să intervină și să pótă învălui pe Mihaiū.

Nu era însă ușor a respinge o trupă, hotărîtă a lupta pe un teren cunoscut și care o punea în condițiuni cu totul favorabile acțiunilor de curagiū și de surprindere.

Acest inconvenient era cu atât mai grav, cu cât pozițiunea nu permitea Turcilor de cât un singur deuseu utilizabil, și anume drumul despre Stoenesci prin Hulubesci, cu podul de pe Nėjlov. Mocirlele din jurul cotului Nėjlovului până dincolo de confluența sa cu Călniscea, făceau imposibil accesul pozițiunii, prin altă parte de cât pe la pod, pentru tunuri și pedestrași; ast-fel că acest serios defileū, pe care Mihaiū îl rezervă adversarilor în spatele locului unde voesce a-ī atrage să lupte, făcea ca pozițiunea de la Călugăreni să fie cu totul primejdiósă pentru Turci.

La aceste avantagi tactice vom adăuga și pe aceea, că Mihaiū își cunoscea bine adversarul, bănuia că Sinan Pașa, prevalându-se de fama și superioritatea sa numerică, va comite ore-care greșeli și că, în sfârșit, óstea lui Mihaiū, din ciocnirile antercedente cu succes ce avusese cu Turcii, câștigase asupra lor destul ascendent moral, pentru a-ī înfrunta la Călugăreni, cu tot curagiul necesar și cu deplină încredere în biruință.

Mulți din criticii lui Mihaiū, mistificându-ī conscient saū inconscient, dar în tot casul pe nedrept, geniala sa pătrundere militară, pun numai pe séma ambițiunii sale personale, hotărîrea de a se măsura cu Turcii la Călugăreni, și-l acasă, că s'ar fi avânturat într'o acțiune temerară, fără să fi măsurat consecințele desastrose ce putea avea.

Credem, din contră, că dacă Mihaiū a nutrit ascuns și acéstă dorință, a făcut fórte bine că a încercat s'o împlinească. Căci un comandant, care scie să profite de teren și de împrejurări, care póte lucra cu repediciune, ast-fel ca să cutremure și să zăpăcească pe adversar; un comandant care se simte destoinic a duce la victorie trupele sale, nu trebuie să pérdá nici o-dată ocasiunea de a se afirma.

În istorie ambițiunile marilor căpitanī, încoronate de succese, nu sunt și nu pot fi condamnate. Din contra, rezultatele obținute de ei sunt tot-de-una cu atât mai strălucite, cu cât ocasiunile în cari le-aū smuls, aū fost mai primejdióse.

Dar, în cazul de față, nu avem de admirat numai ambițiunea și curagiul lui Mihaiū, ci înalta sa concepțiune strategică și rodul unei acțiuni tactice, în care tóte peripețiile apar chibzuite, până în cele mai micī detalii.

De aceea, bătălia de la Călugăreni presintă o importanță fórte mare, nu numai pentru noi Româniī, dar în general pentru tótă lumea militară, căci operațiunile întreprinse aci de Mihaiū Viteazul, pot sta, în arta militară, alături de cele mai bune modele date de Cesar, Frideric și Napoleon cel Mare.

VII. Pozițiunile ocupate la Călugăreni de trupele lui Mihaiu Viteazul și de trupele lui Sinan Pașa înainte de a intra în acțiune. (Pl. Nr. 2).

După ce, în ziua de 12 August cele doue armate adverse luară contactul, am dedus că Sinan Pașa, socotind ne-merit a nu împinge marșul grosului forțelor sale dincolo de Călniscea, se opresce până a doua zi, lângă Stoenesci ¹⁾.

Mihaiu, de cea-laltă parte, satisfăcut că Turcii ocupase cu călărimea ușoră satul Călugăreni, speră a putea trage, a doua zi, în acéstă direcțiune și o bună parte din grosul trupelor lui Sinan și menținând contactul cu Turcii, prin mici patrulare de pe linia sa de pază ²⁾, rămâne cu grosul ôstei lângă Copăcenă, pentru a se găsi în siguranță până a doua zi, când se va repeși asupra adversarului.

Bătălia angagiându-se în ziua de 13 August încă din zorii zilei, după cum vom vedea mai departe, pozițiunile ce ocupă Românii și Turcii, înainte de a intra în acțiune, sunt acelea indicate de taberele lor în séra de 12 August.

Asupra locurilor unde au fost aședate aceste tabere, isvórele vechi ne dau următóarele indicațiuni :

Istwanfi spune, că Sinan «și-a aședat tabăra nu departe de acel loc îngust pe care l-am pomenit mai sus, dar într'o parte mai ridicată și în fața alor noștri, așa în cât cele doué tabere se puteau vedea una pe alta».

¹⁾ A se vedea la pag. 102 nota 1 asupra acestei localități.

²⁾ «Numai mici trupe de călăreți cutrierau malul riului, păzind ordiile turcesci adăncite în somnul lor» («o scrisóre germană» despre care se vorbește mai departe în acest capitol).

Veđi și Bălcescu pag. 115 (op. citat), care ăice despre Români: «și supărând și hărțuind pe Turci cu numeróse vegheri».

Walther ȃice, că Sinan «ajungnd la locul ce se chema Călugăreni se opresce i la depărtare de două miliare de la castrele lui Mihai ii înfige corturile într'un loc cuviincios i mai sigur».

De Thou scrie : «Turcii se aear pe un deal de cealaltă parte a pduri, aa în ct putea să vadă pe ai noștri, cari încă pe un deal se puseser, fiind-că pădurea din bltile văii ce-i desprtia nu împiedica privirea, nici de o parte, nici de cealaltă».

Cronica anonimă a Munteniei, spune numai, că Turcii «puseră tabăra la sat la Călugăreni».

n o scrisore germană, care după stilul i ortografia ei să crede a fi a unui contimpuran cu Mihai, i care scrisore se găsesce în biblioteca domnului avocat Oscar Müller din Praga, ¹⁾ găsim asupra cestiuunii ce ne intereseaz o re-care indicaiune în pasagiul următor :

«Turcii, basai pe numrul lor cel mare, se repaus încă pe cmpia ce se desfura dincolo de pădurile seculare, cari acoperiau ermul drept al riului Njlov».

Din datele de mai sus ²⁾, rezultă în mod general, că taberile adversare au ocupat două nlimi fa în fa, la depărtare de vre-o 14—16 km. (două mile) una de alta, dincoce i dincolo de strîmtore.

¹⁾ Publicată în traducere de Domnul Maior Toplicescu n «Cercul Publicaiunilor militare» Nr. 3, pag. 122, anul 1898.

²⁾ Bălcescu, asupra locului taberilor scrie : «Vizirul ii ae corturile într'o pozițiune frte bună i pe o nltime la intrarea strmtri, innd oștile armate i avnd tt nóptea masalalele aprinse la cte patru coluri ale taberei». «Mihai Vodă luase pozițiune dincolo de ri pe o nltime, două mile de tabăra turcsc, ocupnd strmtrea despre Bucuresci» (op. cit, pag. 115).

Considerând acum terenul și combinând și complectând una cu alta aceste date, observăm, că înălțimile în cestiune nu le găsim de cât pe délul de la est de Stoenesci și délul de pe drépta Argeșului, din dreptul satului Copăcenî.

Pe délul de la Copăcenî și cu fața spre Călugărenî, credem că vor fi fost taberele óstei întregi a lui Mihaiu, stăpânind ast-fel podul peste Argeș de la Copăcenî, unde convergeau direcțiunile de mișcare probabile ale Turcilor. Singura indicațiune precisă, ce avem ca sursă contimpurană bătăliei în această privință, este cea dată de Stávrinos în poemul său. El ȃice că Mihaiu: «veni și se aședă aprópe de Copăcenî, când și Turcii ajunseră la Călugărenî».

Pe délul de la est de Stoenesci și întindându-se până la Stoenesci și împrejurul acestui sat ¹⁾ se vor fi aflat taberile turcesci: spahii, tótă pedestrima și tunurile.

La Călugărenî a fost credem tabera corpului de călărime ușórá a Turcilor, care stăpânea ast-fel podul peste Neajlov ²⁾.

Acéstă repartițiune de bivuacare, deși istoricii vechi n'o arată categoric, noi am dedus-o din interpretarea, ce am cređut că judicios se póte da indicațiunilor lor.

Ast-fel de exemplu mențiunea, că taberile se puteau vedea una pe alta peste pădurea din vale, credem că nu se refera la totalul acestor tabere.

¹⁾ Nu avem indicii, că satul Stoenesci ar fi existat pe la 1595. Pare mai cert contrarul, de óre-ce nici la descrierea marșului Turcilor, nici la tăbėruirea lor la gura despre Giurgiu a strámtorii de la Călugărenî, isvórele vechi nu pomenesc nimic de acest sat. În studiul de față îl indicăm numai, ca orientare.

²⁾ Stavrinós în citațiunea de mai sus spune, că Turcii ajunseseră la Călugărenî, iar cronica anonimă, după cum am mai arătat, spune că Turcii «puseră tabera la sat la Călugărenî».

Dacă acesta se potrivea pentru tabăra călărimii ușore turcesci de la Călugăreni și pentru parte din taberile Românilor, situate pe părțile cele mai ridicate ale delului ce constituia malul drept al Argeșului, în partea din dreptul Copăcenilor, tabere cari putem admite că se puteau vedea reciproc peste pădure, mai ales noaptea din cauza focurilor; dacă convenia poate până la un punct și pentru tabăra acelor trupe turcesci, cari se găseau pe delul (Uzunului) de deasupra Călnișei, la est de Stoenesci; apoi nu poate fi de loc plausibilă pentru tabăra întregii armate turcesci și a oștei întregi a lui Mihaiu. Oștiri pe decii de mii de oameni, cum era în special armata lui Sinan, nu bivouachează într'un loc ce s'ar cuprinde ușor cu ochii și bivouacul lor nu constituie o tabără ale cărei margine (colțuri) s'ar putea vedea cu ușurință ¹⁾.

Astăzi, cu totă ordinea, perfecțiunea și economia de spațiu ce se face la bivouacuri, și tot se ocupă aproape trei km. pătrați pentru 10.000 oameni. Cât trebuie să fi ocupat decii o armată cu corturile ei de pe atunci și cu un efectiv de zece ori zece mii, majoritatea formând-o călărima?

O oștire ca aceea a lui Sinan, nu putea să încapă totă pe un del așa mic, cum sunt acelea din jurul Călugărenilor și cum era dealul de la est de Stoenesci; singurul despre care se poate dice că era «înalt», care se găsea la «două mii» de Copăceni și pe care au putut fi așezate, în tabără, trupe turcesci, «la intrarea strămtorii despre Giurgiu» «dincolo de pădurile de pe țărmul drept al Neajlovului» și astfel ca să vadă «pe ai noștri, peste pădurea din bălțile văii, ce nu le împiedica privirile».

¹⁾ Cum dice Bălcescu (vezi nota 2, pag. 68).

Posițiunea acestor tabere, așa cum este însemnată pe unele crochiuri, adică ale Turcilor la sud de Călugăreni (cam între satele actuale Crucea de Piétră și Buturugari, orî mai jos spre Padina și împrejur), iar a Românilor la nord de Călugăreni, cam la sud-est de satul actual Crângurile, dacă ținem sémă cum era terenul și acoperirile lui, la Călugăreni, pe acea vreme, nu o putem accepta.

În adevăr, vedem, că după acea aședare, tótă tabera lui Sinan s'ar fi găsit în pădure și, pentru motive ușor de înțelese, nu se póte admite că o armată atât de mare, a bivuat în pădure, ca și cum ar fi fost o mână de ómeni.

Nu se cunósce în istoria militară nici un cas analog și prin nimic nu putem fi autorisați a crede, că Sinan va fi făcut greșelă de ași fi tăbăruit întréga sa armată într'un codru.

Scrisórea germană anonimă, de care am vorbit mai sus, ne spune chiar categoric, că oștirea lui Sinan se repausa pe câmpia, ce se întinde dincolo de pădurile seculare de pe drépta Neajlovului. Orî, a căuta acéstă câmpie la sud de Călugăreni, însémná a duce tabera lui Sinan cam pe la satul Daia de astă-đi, adecă mai aprópe de Giurgiu de cât de Călugăreni, ceea ce nu este admisibil.

Tabera Românilor, la nord de Călugăreni, chiar de ar fi fost dincolo de păduri său chiar dacă am admite că nu erau păduri așa mari în acéstă parte, totuși vedem că n'ar mai fi fost la capul strámtorii despre Bucurescí, ci lateral eí, n'ar mai fi fost față în față cu tabera Turcilor, n'ar mai fi putut să vadă peste pădure și, în fine, ar fi fost critic aședată cu Argeșul în spate, în mod deplasat punctului de trecere de la Copăcení. Orî, am vėđut că Stavri nos precizează locul eí aprópe de Copăcení și pentru a fi

apropo de Copăcenî, nu se putea găsi la nord de Călugărenî, ci la est.

Credem ast-fel, că pozițiunile taberilor armatei lui Mihaiu și armatei lui Sinan, ast-fel cum le-am arătat la Pl. Nr. 2, cu literile T, T, T, (Turcii) și R, R, R, (Români) decurg justificat din interpretarea datelor istorice expuse mai sus.

VIII. Dispunerea adversarilor pentru bătălie. Intinderea frontului. Dispunerea armelor. Numărul liniilor și al eșalónelor. (Cr. Nr. 3).

La Români. Mihaiu, sosind de la Giurgiu la Copăcenî, întrebuintează tótă ziua de 12 August, în pregătiri potrivite planului de a ataca pe Turci, la trecerea Neajlovului.

În acest scop, Mihaiu constituie două trupe de spionare saú de recunóscere. Una, tare de 200 călăreți dintre cei mai îndemánatici și isteți și sub comanda unui căpitan dibaciú, o trimete în direcțiunea Călugărenî-Uzun-Stoenesci, pentru a supraveghea drumul ce venia despre Giurgiu prin acéstă parte, adecă drumul Stănesci Șerpătesci. Acéstă trupă avea, credem, misiunea a descoperi sosirea óstei lui Sinan, a lua contactul cu ea și a proceda în așa fel ca să o atragă, dacá se póte, spre Călugărenî.

Constituirea, rolul și modul cum acéstă recunóscere și-a executat misiunea, le găsim menționate în raportul lui Marco Venier către Dogele Veneției, raport din care noi am reprodus la capitulul marșurilor, partea relativă acțiunii acestui detașament.

Ceea ce nu se precisează în acéstă sursă, este ziua când a fost trimésă recunóscerea în cestiune. După șirul faptelor expuse în raportul lui Venier, ar resulta că trimeterea ei a avut loc în diminéta zilei bătăliei. Dar, în acest cas, ni se

pare că n'ar avea legătură cu caracterul de spionare, ce i se dă chiar în acel raport și s'ar confunda cu acțiunea atacului prin surprindere în zorii de Ți, despre care vorbesc Walther. Și atunci ar urma, că acel atac n'a fost condus personal de Mihaiu. Având în vedere însă redacțiunea din Walther și ținând seamă de cele ce se petreceau la Copăcenii, unde o parte din boeri erau pentru retragere și că aceștia câștigase, se Țice, de partea lor și pe Kiraly, ni se pare indicat, că atacul din zorii de Ți dela Călugărenii, a fost condus personal de Mihaiu, pentru a câștiga moralul și concursul tuturor alor săi, iar acțiunea de spionare constituie un act deosebit, o recunoșcere și că această recunoșcere comandată de căpitanul Popa (Stroici pôte) a fost trimisă înaintea Turcilor, în Țiua precedentă, cum a fost trimisă și a doua trupă de recunoșcere despre care urmăm a vorbi.

A doua recunoșcere, tare de 300 pedestrași, sub comanda altui Căpitan, este trimisă spre satul Petrile, cu misiunea de a cerceta și a da scire la timp dacă nu cum-va armata turcască saă parte din ea, urmează drumul pe aci. Detașamentul trebuia, credem, să se oprască pe Țermul drept al Neajlovului, supraveghiând punctul de trecere, aflat aproape de vėrsarea acestui riū în Argeș.

Constituirea acestei recunoșcerii și mai ales rolul important, ce l-a jucat la finele bătăliei, la Călugărenii, unde ea a fost chemată de Mihaiu și a sosit tocmai la un moment de grea cumpănă, mai toți istoricii o menționează. De notat este însă destinațiunea pe care istoricul Istwanfi o atribuie acestei trupe, înainte de bătălie.

Ast-fel el Țice : ¹⁾ «la finele bătăliei o cėtă de 300 pe-

¹⁾ Op. cit. pag. 433 și următoarele.

destrași pușcași Unguri, ¹⁾ cari eșise cu o ȕi mai înainte din tabără, pentru nutreț, ²⁾ sosi ca și când i-ar fi trimis Dumnezeu din cer și după porunca lui Mihaiu, a adus un ajutor oportun, etc. etc.» ³⁾.

Istwanfi, a făcut credem o mică confusiune asupra misiunii acestei trupe, lipsindu-ı detalii asupra adevăratei sale însărcinări din ajunul bătăliei.

Grija însă ce Mihaiu avea tot-de-una de a recunósce din vreme pe adversar, de a se informa asupra mișcărilor lui și de a-l spiona, ne-o arată precis Walther și Palamid.

Credem de aceea a nu forța adevărul admitând că detașamentul în cestiune fusese trimis în recunóscre. Și, pentru că Istwanfi precisează, că a fost trimis cu o ȕi înainte, am conchis și pentru trimeterea întâiei recunósceri, tot ȕiua de 12 August.

In ceea-ce privesce direcțiunea în care am spus că au fost trimise aceste recunósceri, ele decurg din considerațiunile următoare :

Nu erau de cât două drumuri de recunoscut, acel de la

¹⁾ In loc să ȕică Transilvăneni sau Ardeleni, cum spun cei-l'alți cronicari.

²⁾ Pedestrași-pușcași, pentru nutreț ! La asemenea servicii n. este admisibil a crede, cı s'a putut trimete o trupă de elită, o truȕă de pușcași, când se scie mai ales că Mihaiu dispunea de puȕini și-ı erau fórte necesari. Apoi de ce *pedestrași* și de ce străini ?!

³⁾ Bălcescu, clarifică óre-cum cestiunea, cu următoarele rânduri (op. cit. pag. 120) : «bătălia se putea privi óre-cum ca perdută, dacá vre-o împrejurare nu-l va ajuta și o sórtă mai blândă nu le va s'răluci. Mihaiu însă, ca tot-de-una liniscit și trufaș, avea încă o sperare; el trimise de diminétă să cheme lângă densus o cétă de pedestrime, ce se afla departe de tabără. Sosi-va óre la vreme ? De la densus spânzura sórta bătăliei».

est și acel de la vest și dacă recunoșterea de care vorbește Venier s'a întâlnit cu Turcii, rezultă că ea a fost trimisă să observe drumul de la vest. Atunci pentru a 2-a recunoșcere rămâne indicat drumul de la est, adică spre Giurgiu pe la satul Petriile.

În restul zilei, Mihaiu orânduiesc armata, o numără și pentru a-i ridica moralul, adresează ostașilor săi o cuvîntare bărbătească, ¹⁾ prin care arătându-le situațiunea defavorabilă a Turcilor și situațiunea creștinilor, îi îndemnă și-i predispune a lupta cu deplină încredere în biruință.

În după amiaza zilei de la 12 August, când recunoșterea trimisă spre Uzun-Stoenesci se întorce și aduce lui Mihaiu scirea că Sinan vine prin acea parte și că trupe de călărime ușoră ar fi ocupat Călugărenii, Domnitorul român vede că i se pot isbândi proiectele. Trebuia însă să forțeze lucrurile, pentru a se petrece totul așa după cum doria el. Căci, corpul de călărime ușoră putea se serve la Călugărenii, pe stînga Neajlovului, numai ca o veghere; iar Sinan, în ziua de 13 August, urmînd drumul mare spre Singureni, să trecă Neajlovul fără nici o piedică, evitînd orî-ce angajare serioasă cu Mihaiu.

De aceea, pentru a preveni o asemenea întemplantare, Mihaiu crede necesar a ataca prin surprindere corpul turcesc de călărime de la Călugărenii, înainte ca Sinan Pașa să se pună în marș, în ziua de 13, și decî să-l forțeze a veni sau a trimite ajutore la Călugărenii.

În acest scop, după miezul nopței de 12 August, Mihaiu constituie un corp sprinten de trupă, și, după cum dice Walther: «în următoreia zi de 13 August, în revărsatul zorilor,

¹⁾ Palamide, Walther, Beaudier, Bălcescu, etc.

iese la luptă, cu ôste puțină, dar sub apărarea prea sfinteî cruci, isbesce însuși castrele turcesci cu atâta furie, în cât nici firésca pozițiune a locului nu-l împiedică a sfâșia unul din corturile inamicului» ¹⁾).

Acéstă împrejurare, după cum vom vedea când vom descrie fazele luptei, alarmează pe Sinan, care trimete un corp tare să sdrobească pe Mihaiū. Acéstă sdrobire, însă, neputându-se face, Sinan se vede silit a interveni cu tóte forțele și astfel se angajiază și se dă la Călugăreni, bătălia din 13 August.

După executarea atacului prin surprindere și cu succes asupra călărimii ușore turcesci, Mihaiū se retrage puțin, primesce restul de trupe ce sosesc din Copăcenī și trimete după trupa de recunóscere din spre Comana, pentru a o chema la Călugăreni. El n'a trimes de cu séră după acéstă trupă, căci a voit credem s'o lase într'acolo până în ultimul moment, pentru a fi sigur că vre-un detașament inamic nu-l întórce prin acea parte, ocupând Copăcenii și tăind astfel retragerea Românilor ²⁾).

În vederea bătăliei, ce urma să se angajieze, Mihaiū, ȃice Palamide ³⁾, dispune oștirea sa astfel:

«Pe toți ai săi, având practica răsboiului, i-a pus după cum se cuvenia, fie-care la locul său; la aripi a pus pedestrașii, la mijloc călărimea, iar bombardele înainte».

Acéstă aședare a trupelor nu sémănă cu acea dată de Bălcescu, în «Arta militară la Români», și nu este ușor a

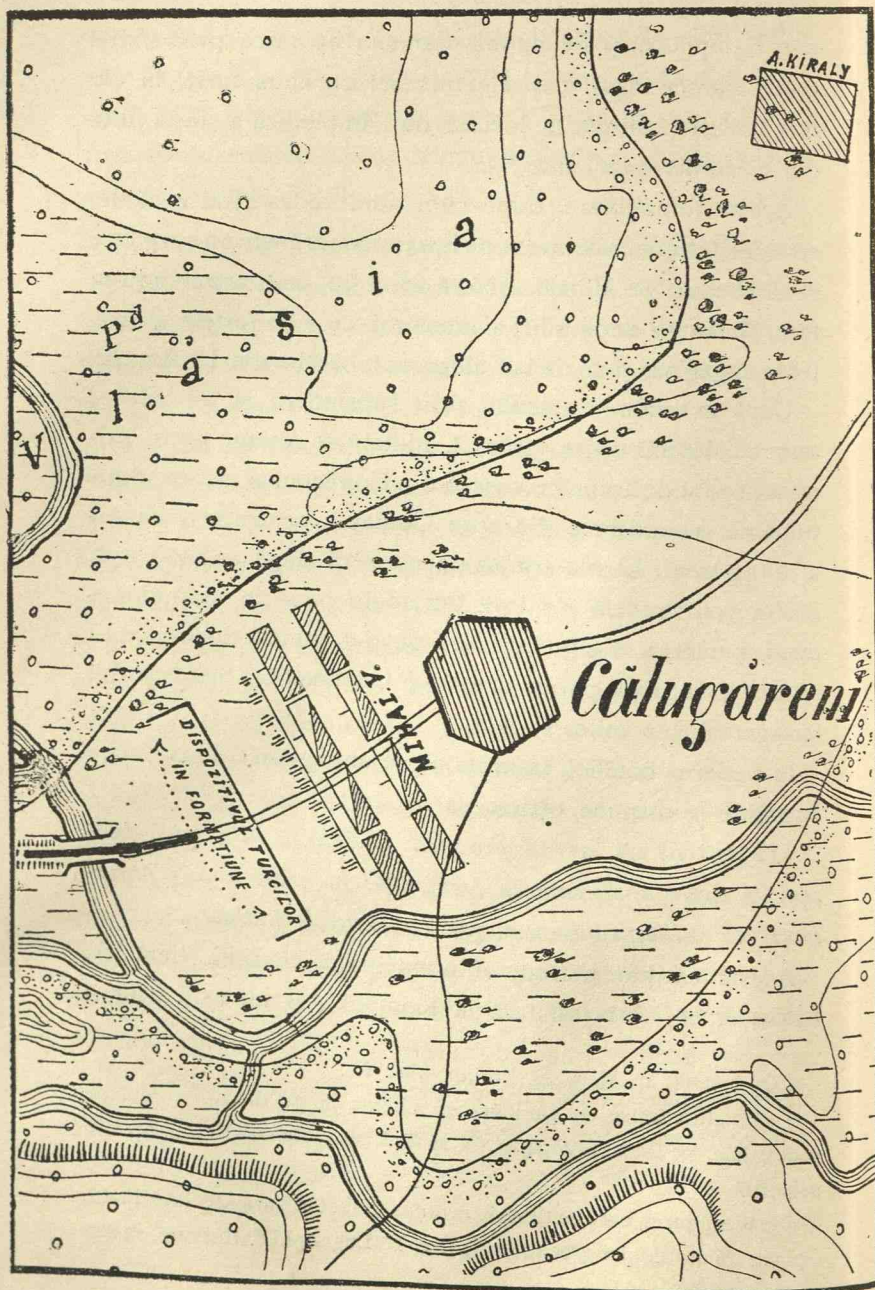
¹⁾ Op. cit. T. d. M. p. D. Ilarian, Vol. I.

²⁾ «Mihaiū trimise de diminéță să cheme lângă dânsul o cétă de pedestrime, ce se afla departe de tabără etc., etc.» Bălcescu, op. cit. pag. 210.

³⁾ Este singurul, care ne descrie ordinea de bătăe a armatei lui Mihaiū. Op. cit. (Bibliothèque grecque vulgaire. E. Legrand. T. II, Paris, 1881).

Bătălia de la Călugăreni

Cr. Nr. 3.

Scara 1:25.000

stabili, de care parte stă adevărul, când în alte descrieri vechi lipsesc amănunte. E posibil, ca istoricul Bălcescu să fi fost indus în eróre de indicațiunile cronicarilor asupra așezării călărimii «*la cornul din dreapta și cornul din stânga*».

Acéstă rânduială era adevărată la Turci, pe acea vreme și credem că și la Români, dar, după cum am văzut la organizare, privia numai formațiunea proprie a călărimii. Într'un dispozitiv de luptă, călărima se împărția în două părți deosebite, în dreapta și stânga steagului cel mare, sau a comandantului călărimii, deși luptau alăturate. Partea din dreapta alcătuia cornul din dreapta, cea din stânga cornul din stânga, și fie-care corn avea apoi steagul și comandantul său aparte.

Disponerea trupelor cu călărima la mijloc, pedestrima la aripă și bombardele înainte, așa cum o dă Palamide, pentru oștirea lui Mihai, la Călugăreni, pare a corespunde óre-cum și dispozitivelor tactice, din acel timp, la armatele din occident, la cari artileria se dispunea înaintea frontului, iar călărima era intercalată pe escadróne între trupele de picheri și lupta având ca sprijin pe aripă, mici grupe de arcebusieră ¹⁾).

«Bătălia de la Cerisola dată în 1544, este caracteristică sub acest raport. Dispozitivul celor două armate prezinta un șir de mase pătrate sau rectangulare, legate prin escadróne de călărima și acéstă metodă este întrebuințată de armata francesă de sub ordinele lui D'Enghien și de armata imperială sub ordinele lui de Guast» ²⁾).

Ast-fel fiind, formațiunea saú mai bine dispozitivul din

¹⁾ Cours abrégé de Tactique générale (B. Renard) 1879, pag. 44.

²⁾ Essai Historique sur la Tactique de l'infanterie (Gérôme) 1895. Capit. IV, V și VI (Tactica până la Ludovic XIV-lea).

poemul lui Palamide, nu ne p \acute{o} te surprinde, ci din potriv \acute{a} credem, c \acute{a} va fi fost a \acute{s} a \acute{s} i pentru c \acute{a} r \acute{a} sputea cerin \acute{t} elor terenului de lupt \acute{a} , care numai la centru presenta \acute{o} re-care loc deschis. Aripele fiind acoperite cu rari \acute{s} te de p \acute{a} dre convenia \acute{u} mai bine pu \acute{s} ca \acute{s} ilor de pedestrime de c \acute{a} t c \acute{a} l \acute{a} -re \acute{s} ilor. Apoi ac \acute{t} iunea urm \acute{a} nd a fi, din cauza terenului, f \acute{o} rte incordat \acute{a} la centru, Mihai \acute{u} a trebuit s \acute{a} a \acute{s} e \acute{d} e c \acute{a} l \acute{a} -rimea la mijloc, fiind arma mai de temei \acute{u} pe acel timp.

Intinderea frontului de lupt \acute{a} a o \acute{s} tiri \acute{i} lui Mihai \acute{u} era determinat \acute{a} de l \acute{a} rgimea spa \acute{t} iiului de lupt \acute{a} , l \acute{a} sat liber \acute{i} ntre N \acute{e} jlov \acute{s} i p \acute{a} drearea de la \acute{n} ordul drumului Hulubesc \acute{i} -C \acute{a} lug \acute{a} ren \acute{i} . Acest front a variat \acute{i} ntre 1.500—2.500 pa \acute{s} i maximum ¹⁾.

Dispositivul \acute{i} n ad \acute{a} ncime pare a fi cuprins dou \acute{e} grupe :

Prima grup \acute{a} , 8—10.000 \acute{o} men \acute{i} , cu 10 tunuri (bombarde), cuprindea elita lupt \acute{a} torilor c \acute{a} l \acute{a} r \acute{i} \acute{s} i pedestri \acute{s} i era sub comanda \acute{i} ns \acute{a} \acute{s} i a lui Mihai \acute{u} . Ac \acute{e} st \acute{a} grup \acute{a} , dup \acute{e} obiceiul timpului, va fi fost dispus pe dou \acute{e} linii apropiate una de alta la 100—150 pa \acute{s} i. Linia I-a a trebuit s \acute{a} cuprind \acute{a} pe lupt \acute{a} tori \acute{i} de c \acute{a} l \acute{a} rime \acute{s} i pedestrime, ce avea \acute{u} arme de foc, arcu \acute{r} i \acute{s} i arme de \acute{i} mpuns; linia II-a, restul trupelor de pedestra \acute{s} i \acute{s} i c \acute{a} l \acute{a} rime armate cu instrumente de t \acute{a} iat \acute{s} i isbire, pentru lupta corp la corp.

¹⁾ Walther spune precis, c \acute{a} locul de lupt \acute{a} avea \acute{i} n l \acute{a} rgime $\frac{1}{4}$ parte de miliar \acute{s} i nici nu se p \acute{o} te admite pentru acest front o \acute{i} ntindere de 250 pa \acute{s} i, cum spune d-l dr. S \acute{e} rbu \acute{i} n «Istoria lui Mihai \acute{u} Vod \acute{a} Vit \acute{e} zul», c \acute{a} ci pe un a \acute{s} a front n ' ar fi \acute{i} nc \acute{a} put nici o c \acute{a} pit \acute{a} nie, dar necum \acute{o} stea \acute{i} nt \acute{r} eg \acute{a} a lui Mihai \acute{u} de 16.000, precum \acute{s} i \acute{d} ecile de mi \acute{l} de Turci.

Un front de lupt \acute{a} de 2.500 pa \acute{s} i \acute{s} i acoperit de copaci represinta pentru acele timpuri, \acute{s} i mai ales pentru efectivul Turcilor, o str \acute{i} mt \acute{o} re destul de \acute{i} nsemn \acute{a} t \acute{a} , \acute{i} n c \acute{a} t nu mai este nevoie a da sfer \acute{t} ului de miliar o val \acute{o} re mai mic \acute{a} , pentru a cresce pe acea a str \acute{a} mt \acute{o} rii.

În fie-care linie luptătorii vor fi fost dispuși pe 5—7 rânduri în adâncime ¹⁾ iar căpităniile lipite una de alta, constituind un tot rigid, după regulele tactice de atunci ²⁾.

În fie-care linie vor fi fost câte 4.000 luptători, constituind câte patru căpităni a 1.000 ómeni, dispuse — aproximativ — cam după cum se arată în crochiul Nr. 3.

În efectivul acestei grupe se cuprindea și pușcașii isolați, cari precedau trupele de linie și despre cari face mențiune scrisórea germană, spunând că erau împrăștiați pe malul riului, adăpostii pe după copaci ³⁾.

Grupa a doua, 8 sau 6.000 ómeni și 2 tunuri, a stat la început înapoia Călugărenilor, adăpostită după colțul sud-estic al pădurii despre Singureni.

¹⁾ Pedestrimia de obicei, pe acea vreme și la armatele din occident, se dispunea pe ęce rânduri și chiar mai mult; în scrisórea germană însă suntem făcuți atenți asupra faptului că Mihai, având óste puțină, s'a întins pe o formațiune mai subțire pentru a înșela pe adversar.

²⁾ «Accentuându-și însemnătatea prin creșterea efectivului, ea (pedestrimia) exagera în același timp densitatea acestei ordine masive» B. Renard, op. cit. (vorbind de tactica și strategia la începutul sec. al XVI-lea). «Pedestrimia continuă a se forma pe ęce rânduri» Gérôme op. cit. (capitulul: Francisc II. Carol IX, Henric III și IV).

³⁾ Întrebuintarea acestor pușcași înainte trupelor din liniile de luptă, o găsim menționată și pentru armatele din occident: ast-fel căpitan Gérôme în opul citat «Essai historique sur la tactique de l'infanterie», vorbind de starea tactice la armata francesă între anii 1500—1600 ęice că: «Archebusierii formează ęa mai mare parte a pedestrimii. La origină ei erau numiți «copii pierduți» pentru că luptau pe mici plotóne la o distanță destul de mare de grosul armatei. Această denumire se aplica asemenea picherilor când erau așezați înaintea câmpului sau liniei de bătaie, la posturi periculoșe și depărtate; ea fu dată la fel muschetarilor sub Ludovic XIII, când erau răspândiți (împrăștiați) înaintea frontului».

Împărțirea acésta pe două grupe și forța lor, nu ne-o precizează nimeni; am dedus'o însă din următoarele părți ale descrierilor acestei bătălii.

Ast-fel : scrisórea germană, vorbind de începutul bătăliei, și de pozițiunea, ce o avea óstea valahă, sub comanda Principelui său Mihaiü, ȃice: «Acesta se agita de mórte, căci nu putea opune vestitulü Sinan Pașa, de cât ca la 8.000 de trupe, din carü jumétate călăreți».

De asemenea Bălcescu, istorisind primul atac al Românilor ne spune: «Mihaiü, plin de încredere în energia armatei sale, trece podul în capul a 8.000 de ostași și se lasă cu furie asupra Osmanliilor» ¹⁾.

Acéstă cifră de 8.000 de luptători, ca si cum ar fi format adevérata trupă de nădejde a lui Mihaiü, o mai găsim pomenită și în alte isvóre mai noué. Și, dacă ținem sémă că efectivul total al óstei lui Mihaiü era de 16.000 ²⁾, primul atac fiind făcut numai cu 8.000, lăsarea saü rêmânerea restului de forțe—sub orü ce scop saü motiv—înapoi, ne conduce la alcătuirea saü considerarea lui ca formând o a doua grupă de forțe. Acésta se va vedea și din cele ce vom expune ceva mai jos.

În cât privesce pentru împărțirea tunurilor la aceste grupe am avut în vedere următoarele :

Walther, descriind primul atac al Românilor, spune că ei aü pierdut cu acéstă ocaziune 11 tunuri. Hammer scrie însă că «dupé ce luará ȃece tunuri de la creștinü, Turciü fură dați în cele din urmă înapoi».

Iar mai departe, Walther introducând în istorisirea ultimului atac al Românilor, pe Albert Kiraly, ȃice că acesta

¹⁾ Op. citat pag. 118.

²⁾ Walther precizează acéstă cifră chiar în cursul descrierii acțiunii.

«adunând pe ai săi, spulberă cu 2 tunuri în óstea turcescă», de unde rezultă, că pe lângă că el exercita o comandă deosebită, dar dispunea și de două tunuri. Acestea nu puteau fi reluate de la Turci, din cele pierdute mai înainte, cum scrie Bălcescu, căci pentru acesta trebuia să se fi făcut mai întâi un atac reușit și acest atac tocmai acum, prin intrarea lui Kiraly în luptă, se pregătia. Apoi Istwanfi, Hammer și de Thou, spun că numai după ultimul atac, când Românii respinseră definitiv pe Turci, «recâștigară tunurile pierdute.»

Rămâne ast-fel plausibilă împărțirea celor 12 tunuri ale lui Mihaiu, în modul arătat, adică 10 tunuri la grupa 1-a de sub comanda directă a lui Mihaiu și două la grupa a 2-a, de sub comanda lui Albert Kiraly. Pozițiunea grupei a 2-a, după pădurea de la nordul Călugărenilor (Cr. Nr. 3), am dedus-o din următorul amănunt, istorisit de Șincai în «Cronica Românilor» ¹⁾: «Aū fost o pădure între Mihaiu-Vodă și între Albert Kiraly; aici încă cu boierii etc. etc.».

Asupra existenței grupei a 2-a de forțe, și pozițiunii ei, mai avem de remarcat următoarele:

Vistierul Stavrinós, într'un capitol al poemului său, ne arată cum Dan vistierul, cumpărat de Mihnea Turcitul, intervine pe lângă Albert Kiraly pentru a părăsi pe Mihaiu. Șincai și alții și chiar cronistul ungar Zamosközy ²⁾, impută lui Kiraly faptul, că nici n'ar fi dat concursul său lui Mihaiu, lăsându-l să lupte singur. Noi nu vom trage din aceste amănunte, cari contrastează cu alte descrieri, de cât concluziunea, că Albert Kiraly cu ai săi, constituia o grupă de forțe deosebită și că până la intervenirea lor în luptă, aū ocupat un loc ceva mai

¹⁾ Ediția 1886, Tom. II pag. 407.

²⁾ Citat de d. Dr. I. Sêrbu în «Istoria lui Mihaiu-Vodă-Vitézul».

depărtat, înapoia grupei cu care lupta Mihaii. Căci, despre intervenirea lui Albert Kiraly, adevărat intrarea sa în luptă mai târziu și despre urzirea complotului, de sigur că nici n'ar fi putut vorbi nimeni, dacă Kiraly, vistierul Dan și alți boieri, s'ar fi găsit de la început la un loc cu Mihaii, adevărat în linia întâia de luptă, la Călugăreni.

La armata turcă. Faptul, că Românii nu s'au retras în cursul zilei de 12 August dinaintea Turcilor, va fi surprins órecum pe Sinan; orgoliul său însă era prea mare, pentru a da casului o atențiune extraordinară. Părerea, ce nutria, credem, că Mihaii era incapabil de o rezistență serioasă, îi dă bunănie, că dacă Românii nu au părăsit încă Copăcenii, apoi se vor retrage cu siguranță în cursul nopții.

De aceea, în seara de 12 August, Sinan pare că nu va fi luat nici o dispozițiune în vederea unei lupte, după cum nici descrierile vechi ale bătăliei, nu ne spun acesta. A doua zi însă, în zori zilei, primind scirea că tabăra de la Călugăreni este atacată prin surprindere și în scurtă vreme vedând că corpul de călărime ușoră, isgonit de Români, sosesce în desordine peste spahii, Sinan a putut aprecia că situațiunea se presintă alt-fel de cum o crezuse.

«La început», dice de Thou, «Sinan se temea de vre-o cursă; în urmă, vedând pe ai noștri mai puțin la număr și că nu se retrag de la luptă, alege și trimise la acea strimțóre 12.000 soldați»; iar Istwanfi spune, că Sinan atunci «a ales o trupă de 12.000 Turci cei mai ageri, din care jumătate era compusă din ianiceri, ca să atace pe ai noștri, trecând prin strimțóre și să nu se întórcă de cât învingetóri».

Drumul, ce trebuia să urmeze această colónă prin Hulusbesci la Călugăreni, fiind îngust și stricat, iar podul peste Neajlov foarte șubred, se dispune a se arunca peste mocirlă

scânduri, trunchiuri de copaci etc. și a se face reparațiunile posibile, pentru înlesnirea trecerii trupelor și mai ales a tunurilor ¹⁾).

Despre cele ce s'au petrecut apoi, până la angagiarea bătăliei, nimeni nu ne mai spune nimic.

Scrisoarea germană, după ce descrie atacul dat în zorii zilei de către Mihaiu, spune: «Atacul acesta neașteptat din partea Românilor, băgă o mare gróză în Turci, cari surprinși nu sciau cari încotro să fugă; o panică de neînțeles cuprinsese corpul acesta turcesc, care era partea *înainte mergătoare* a mării armate comandate de Sinan Pașa. Vestea acestui atac ajunsese numai de cât la acesta, care ordonă îndată înaintarea întregii sale armate, pornind chiar el în persoană la locul unde se angagiase lupta».

Apoi, ținând séma, că în pasagiul anterior rândurilor de mai sus se spune de Mihaiu: «și dēusul în capul unei părți de călărime, se aruncă ca un trăsnet asupra corpului turcesc, ce se pregătia tocmai a începe trecerea peste podul de lemn, care se întindea deasupra riului, pentru a-și urma drumul în spre Bucuresci», vedem că în această scrisoare atacul în zorii zilei de 13 August, se consideră dat asupra celor 12.000 de Turci trimeși de Sinan, ca să respingă pe Români de la Călugăreni, ceea-ce nu pare a fi exact, căci tocmai acel atac a hotărit trimeterea corpului menționat și pare judițios a crede, că atacul în zorii zilei va fi fost dat asupra taberei de călărime ușoră, ce se găsia din séra de 12 August, la Călugăreni, cum am dedus noi. Ceea-ce remarcăm în scrisoarea germană este denumirea de parte *înainte mergătoare* a armatei lui Sinan, ce se dă celor 12.000 de Turci, trimeși spre Călugăreni.

¹⁾ Bălcescu, pag. 114.

Acéastă denumire ne-ar face să credem, că tot prin Călugăreni urma să trecă și grosul armatei lui Sinan, pentru a merge la București, sau cu alte cuvinte că drumul Giurgiu-București, trecea în partea acésta prin Călugăreni.

Noi scim însă, că drumul prin Călugăreni era în proastă stare și că linia de comunicațiune principală nu era pe acolo, ci prin Singurenii. Urmarea decii a drumului prin Călugăreni, a decurs evident numai ca o consecință a mersului operațiunilor; adecă, numai batălia angagiată în dimineața și în cursul zilei de 13 August, a atras armata lui Sinan, pe grupuri-grupuri la Călugăreni, iar nu itinerarul marșului hotărât de Sinan armatei sale, pentru ziua de 13 August.

Vorbind de operațiunile, cari au avut loc la 12 August, operațiunii cari, după cum rezultă precis din isvórele vechi, s'au petrecut în dimineața de 13 August, Bălcescu spune, că Sinan «porunci beiler-beiului Rumeliei a înainta spre stânga oștile sale cu 7 tunuri și a merge drept către ai noștri, în vreme ce el însuși în capul Spahiilor, urmând după artilerie, puse, în lipsă de pod, de aruncă scânduri pe mocirla de lângă pădurea, ce avea d'înaintea sa, spre a putea trece. Din altă parte Segban-Bași cu 12.000 de ianiceri, se aședă în pădure cuprinzând părțile cele mai importante și urcând 12 tunuri mari într'un dél înalt, le îndreptă spre armia noastră și începu a tuna asupra-î».

Dispozițiunile acestea puse pe séma lui Sinan, ca rezultat al unui plan de luptă, cu iuțelă conceput și care indică și o fracționare de trupe, o mișcare de mase, o manevră pe câmpul de luptă și în vederea luptei, ni se pare că forțează simțitor puterea și starea tacticei la acea vreme în Europa și de aceea, cel puțin pentru începutul bătăliei, ne mulțumim

a crede, că dispozițiunile luate de Sinan, vor fi fost mult mai simple și anume :

1. A trimis 12.000 de Turci, spre Călugăreni pentru a răsturna mica ôste românească ce se ivise în acea parte ;

2. Până la obținerea acestui rezultat, forțele sosite la Călniscea le-a oprit pe loc, în așteptare, adunându-le acolo cu restul forțelor, ce sosiaă treptat, de la Giurgiu.

În ceea ce privește trimiterea lui Hassan spre stânga, precum și «un corp de trupe cu 12 tunuri, pe un del înalt» credem că a avut loc, ceva mai târziu, adică după ce Sinan, a vădut că atacul direct al strîmătorii nu e suficient și că e nevoie a lovi pe Mihaiu prin mai multe părți de o-dată, pentru a sdrobi rezistența ce-î opunea la Călugăreni.

Asupra operațiunii și formațiunii grupei de forțe, constituită de cei 12.000 de Turci trimiseși spre Călugăreni, sub Segban-Bași, credem că lucrurile, probabil, se vor fi petrecut ast-fel :

Segban-Bași, după ce a trecut drumul peste mocirlă și Neajlov — fără a fi fost oprit de Mihaiu, care va fi lăsat pôte într'adins pe Turci a se angagia cât mai bine în defileu — și după ce a ajuns dincolo de pod, a început să-și alcătuiască acolo formațiunea de luptă necesară.

Având un front restrîns și un spațiu în adâncime forțe limitat, dispozitivul Turcilor va fi cuprins la începutul acțiunii o singură linie, formată din câte-va trupe de pedestrimă și călărime și sub raportul efectivului, acesta va fi fost numai un fel de schelet de formațiune, pe care debușarea trupelor de la pod trebuia s'o completeze ulterior, și care s'a lărgit și adâncit treptat, atât de mult, cât locul luptei și mai ales împrejurările aū permis.

Pe basa acestor considerațiuni, în crochiul Nr. 3, n'am

arătat pentru trupele turcesci, de cât locul unde se va fi stabilit formațiunea lor de luptă și nici de cum figura aceleia formațiunii; căci, și pentru óstea turcescă ne lipsesc date directe asupra dispozitivului și formațiunii, ce va fi avut la Călugăreni.

După date indirecte putem cunoște însă, că era în obiceiul Turcilor a-și dispune trupele pe mai multe linii, că fie-care linie era alcătuită din tabore (un fel de bataliône) adânci și compacte, și că avea pedestrima la centru și călărima la aripe, sau vice-versa, după casurî.

Despre Spahiî, după cum am arătat la organizare, istoricii vechi ne spun, că erau destinați loviturilor de efect și că ocupaû de obicei centrul liniei de bătae. Tot de la organizare cunoșcem apoi, că trupele armatei regulate de ieniceri și spahiî, erau precedate în lupte de trupele neregulate, cari lucrau în mase sau împrăsciate.

Formațiunile Turcilor erau rigide și nu câștigaû victoriile contra armatelor creștine prin dispozitive superioare, ci mai mult prin număr și adese-orî prin avântul și fanatismul lor.

La Călugăreni, după cum s'ar desprinde din firul descrierilor vechi și forța împrejurărilor, suntem conduși a crede, că la început a trecut dincolo de pod mai întâi călărima ușoră și că ea a rămas probabil la mijlocul liniei de bătae, iar trupele de ieniceri ce au urmat-o au trecut treptat în drépta și stânga lor; apoi mai târziu se va fi format și o a doua linie de trupe pedestre. După venirea spahiilor, în cele din urmă, dispozitivul se va fi complectat cu trecerea acestora pe aripe, încadrând ast-fel formațiunea anterioară.

IX. Descrierea bătăliei. Durata și fazele ei.

Asupra duratei bătăliei de la Călugăreni, cronica anonimă a Munteniei dăce: «Și fu răsboiū mare la August în 13 de diminéță și până séra». Hammer spune: «Și se bătură de diminéță și până séra». De Tou scrie, că lupta ținu «de la răsăritul și până la apusul sórelui». După Walther, bătălia se angiază «dinainte de revérsatul țorilor» și se termină atunci când «întunericul noptii împedică pe Mihaiū să frângă de tot puterea inimicului». Scrisórea germană dăce, că lupta începe din zori «când ȕiua se lupta cu nóptea» și ține până séra, când «nóptea care începe a-și întinde aripele este salvarea de un adevérat desastru».

Este ast-fel cert, că bătălia de la Călugăreni a durat o ȕi întrégă. In tot acest timp, peripețiile luptei se urmează cu rezultate de succes când de o parte, când de alta și uneori nehotărite. In cele din urmă însă Româniū câscigară victoria.

Acțiunea in întregul ei se desfășură aci ast-fel, in cât póte fi împărțită, pentru stúdiū, in următoarele cincī faze.

1-a fasă: Atacul taberei turcesci de la Călugăreni prin surprindere, executat de Mihaiū in zorii ȕilei de 13 August.

Asupra acestei faze, in descrierile vechi găsim indicațiunile de mai jos.

Cronica anonimă spune, că Mihaiū «pripī de se lovi cu Turciū de față la Călugăreni».

Walther scrie de Mihaiū, că: «in următórea ȕi de 13 August, înainte de revérsatul zorilor, ieșe la luptă cu óste puțnă, dar sub apărarea prea sfinteī cruci, isbesce in însăși

castrele turcescî cu atâta furie în cât nici firésca pozițiune a locului nu-l împiedică a sfâșia unul din corturile inimice».

Scrisórea germană ȃce, că Mihaiü, pentru a înșela pe Turci asupra numărului mic al oștirii sale, «se hotărî să dea atacul contra lor în revérsatul zorilor din ȃiua ce trebuia să urmeze» și că ar fi executat acest atac «cu o parte din călărimea sa».

Ținënd séma de citațiunile de mai sus, credem că faptele se vor fi produs ast-fel:

Mihaiü, în séra de 12 August, bănuind că a 2-a ȃi, Sinan Pașa s'ar putea pune în marș spre Singurenî-Stănesci, de unde să mérgă la Bucuresci, fie prin Dărăscî, fie prin Copăcenî, evitând ast fel strimtórea de la Călugărenî și observând pe de altă parte că moralul trupelor sale, mai ales a celor străine și a o parte din boierii sêi, era cam slăbit, (la svonul sosirii unei armate turcescî așa de numerósă), a apreciat că e nevoie de un eveniment, care să pótă schimba situațiunea în favorul sêü. In acest scop el proiectează pentru a doua ȃi un atac violent asupra taberei turcescî de la Călugărenî și pentru a fi sigur de succes, hotăresce a-l executa în secret, cu forțe puține, dar sub comanda sa personală și a lovi pe Turci brusc, prin surprindere, înainte de zorii ȃilei.

Reușind a goni pe Turcii din Călugărenî peste tabéra grosului armatei, înainte ca Sinan să se pună în marș, era ca și sigur că acesta nu va nesocoti pericolul ce-î póte surveni, lăsând în cósta sa o trupă vrăjmașă și înainte de a continua marșul, va căuta să-și asigure drumul. Pe de altă parte obținënd un prim succes, Mihaiü îmbărbăta pe ai sêi și putea să-î predispună complet pentru luptă hotărîtă și

îndărătnică, ce el doria să angageze în cursul zilei, la Călugăreni.

De alt-fel, atacurile aceste de nópte și prin surprindere, erau o strategemă în uz la Domniî Românî, fiind isvorită din inferioritatea numerică în care se găsia mai în tot-de-una óstea românescă față de adversari, pe câmpul de luptă.

În acest scop Mihaiû, alcătuindu-și o trupă, póte numai de câte-va sute de călăreți, plécă din tabără, după mieđul nopței, vine la Călugăreni și înainte de zoriî zilei atacă călărimea ușórá a Turcilor. Pentru a-și exalta trupa, el pătrunde personal în tabăra inimică, lovesce tot ce-i stă în cale, sfășie un cort turcesc, răstórnă pe dușmanî și bagă gróza în sufletul lor. Călărețiî românî fascinați de acest exemplu, se reped și ei cu o furie înverșunată asupra taberei turcesci. Zăpăciți de isbirea acésta neașteptată, nepregătiți și înspăimântați, călărețiî turci se pun pe fugă spre tabăra lui Sinan. Româniî în strigăte de victorie îi urmăresc cât-va, apoi se opresc și pun stăpânire pe locul taberei turcesci.

Ast-fel planul lui Mihaiû asupra succesului acestuî atac, se isbândește. În asceptarea urmărilor lui, Mihaiû începe acum a lua grabnice măsurî de rezistență. El trimite veste la ai săi despre rezultatul obținut, și chemă óstea nesosită încă din tabără, să vină la Călugăreni.

A 2-a fasă: Atacul lui Mihaiû asupra primelor forțe turcesci sosite la Călugăreni. Resistența Turcilor. Acțiune ofensivă și defensivă reciprocă. Stagnarea luptei. (Cr. Nr. 3).

Informat de atacul îndrăsneț al lui Mihaiû la Călugăreni, Sinan, «nu puțin se miră de curagiul creștinilor, care îndrăsnesc să-l înfrunte pe el cel cu armate neînvînse, pe el cel de temut prin puterile sale și cel neîntrecut» ¹⁾, dar nu

¹⁾ Istwanfi.

dă faptului prea multă importanță. Temându-se totuși de vre-o «cursă»¹⁾ el trimite un corp de vre-o 12.000 ómeni, ca să împrăscie acea trupă de Români, ce se încumetase a-l ataca.

Asupra trimeterii și compunerii acestor forțe, Istwanfi dăce că Sinan «a ales o trupă de 12.000 Turci, cei mai ageri, din care jumătate era compusă din ianiceri» și i-a trimis cu misiunea «ca să atace pe ai noștri».

El nu ne spune din ce armă era cea-l'altă jumătate.

De Thou, scrie că Sinan «alese și trimese la acea strim-tóre 12.000 de soldați».

Stavrinos, după descrierea primului angagiament, vorbind de inghesuiéla Turcilor, spune că «le-a venit fórte greu să întórcă caii». De unde ar resulta, că cei 12.000 de ómeni nu erau numai pedestrime și dacă legăm aceste indicațiuni cu aceea ce ne-o dă Istwanfi, cum că numai jumătate din cei 12.000 de soldați erau ianiceri, putem stabili că prima grupă de forțe trimisă de Sinan contra íuî Mihaiú era compusă din 6.000 pedestrași și 6.000 călăreți.

Despre tunuri, în lupta dată de aceste prime forțe túr-cesci, la Călugăreni, descrierile vechi nu ne vorbesc nimic.

Probabil că nu vor fi fost, căci nici nu se bănuia anga-giarea unei bătălii însemnate, și nici terenul nu permitea de o cam dată Turcilor întrebuițarea tunurilor lor.

Drumul urmat de acéstă grupă de forțe, din tabără până la locul bătăliei, după cât resultă din descrierile vechi, pare a fi acel din Stoenesci pe la sud de Hulubesci, la Călu-găreni, peste pod²⁾.

¹⁾ De Thou.

²⁾ Asupra acestuí drum, după cum s'a văđut în nota Nr. 2 de la pag. 67, se aduce întêmpinarea, că topograficesce, pare mai probabil

Pe când Sinan lua dispozițiunile de mai sus, Mihaiu adunându-și óstea o dispune pentru luptă și cu prima grupă de 8.000 de ostași așteptă, la adăpostul copacilor, ce aco-periau pozițiunea sa, sosirea primelor trupe turcesci pentru

că s'ar fi desfăcut din drumul mare la Stoenesci și ar fi plecat peste del prin satul Uzunul de ađi, dând la Călugăreni pe la sudul acestui sat, de unde apoi mergea la Copăcenii.

După cum am arătat la descrierea pozițiunii și după cum se vede și în planșele și chrochiurile respective, în studiul acesta, n'am contestat existența drumului prin Uzun între Stoenesci și Călugăreni, drum care l'am găsit însemnat pe hărțile de la 1800 încóce. Inșă, dacă va fi fost pe la 1595 un drum prin acéstă parte și nu o potecă numai, ori de va fi fost singurul drum de comunicațiune între Stoenesci și Călugăreni, nu o putem afirma, de óre-ce documentele și cartografia veche, nu ne pun în pozițiune a face dovadă.

Tot ce-am socotit inșă, că ne este îngăduit a admite, pe temeiul isvórelor vechi, asupra drumului prin Uzun, am făcut-o.

Ast-fel, sprijinindu-ne pe pasagiul citat în acest studiu, din scrisórea lui Marco Venier (pag. 58), în care ni se spune că un Căpitan al lui Mihaiu cu 200 călăreți, a plecat spre Turci și a mers *pe cónsta unu del*, în descrierea fasei a 3-a a bătăliei, după cum se va vedea, am arătat că pe acest drum credem că Sinan Pașa a trimes la Călugăreni, pe spahii.

Cu alte cuvinte, ținând sémă, că la sud de Călugăreni nu exista pod la 1595, acest drum l'am socotit că va fi fost utilizabil numai pentru călărime, care cu tot fundul mocirlos al vadului, la nevoe, va fi putut trece pe la sud de Călugăreni.

Pentru susținerea încă o-dată a drumului indicat în studiul de față, spunem, ca recapitațiune, următoarele:

1. Comunicațiunea principală între Bucuresci și Giurgiu pe la 1595 nu trecea prin Călugăreni, de óre-ce atât pe la vest între Hulubesci și Călugăreni, cât și pe la sud de Călugăreni, prin vad, drumul din cauza smârcurilor și fundului mocirlos al Neajlovului și Cálniscii, era cu desăvârșire fórte greú și pădurile prin care trecea, îi dádea un aspect sėlbatic și periculos.

a le isbi pe dată ce se vor fi angajat bine în defileu și vor fi început debușarea lor dincóce de pod.

Apoi, îndată ce lucrurile se petrec ast-fel, Mihaiú înaintază și apare în fața Turcilor.

Că linia de invazie turcescă, la 1595, nu trecea prin Călugăreni, o spune categoric și Marele dicționar geografic al României, la descrierea drumurilor istorice din județul Vlașca.

Pe la Călugăreni nu era de cât o comunicațiune secundară, un drum de legătură a acestui sat, de o parte cu Hulubescii și Stoenescii, iar de alta cu Copăcenii.

Dacă topograficesce, de la Stoenesci la Călugăreni, pare probabil ca drumul să fi trecut prin Uzun, apoi înainte de a admite această considerațiune, trebuie să dovedim întâi că satele Stoenesci și Uzun existau la 1595, pentru că prezența acestor sate ar justifica și existența drumului în cestiune, în lipsă de alte probe, și după ce dovida va fi făcută în modul acesta, va trebui să se probeze apoi că între Stoenesci și Călugăreni, prin Hulubesci, nu era un drum și chiar de era, nu pe acolo a mers Sinan Pașa la Călugăreni, ci pe drumul de la Uzun, peste dól, prin pădure și care da la Călugăreni pe la sudul acestui sat, pe unde este actualmente satul Crucea de Piétră.

Istoricul Iacobinus ca și Istwanfi, spun în adevăr că era numai un singur drum, care ducea la Călugăreni, unde era óstea lui Mihaiú, dar mențiunea acesta noi n'am luat-o în sensul, că de la Giurgiu la Bucuresci exista numai un singur drum, care trecea obligat prin Călugăreni. Acestă interpretare ar contesta existența drumurilor pe la Pietrile (drumul numit de noi pe la est) și cel mare pe la Singureni (de la vest), ceea ce nu se póte face, căci hărțile și documentele vechi, ne dovedesc contrarul. Mențiunea lui Iacobinus și Istwanfi noi am înteles-o în sensul, că pentru a debușa trupele de pedestrime și tunurile, Sinan Pașa nu avea, măi ales după ce a trecut Cálniscea, de cât drumul îngust dintre Hulubesci și Călugăreni, pe unde era pod peste Neajlov, căci de la Stoenesci nu putea trimete pe drumul Uzun, care trecea Cálniscea și Neajlovul, pe la sud de Călugăreni, prin vad, de cât călărime.

Aceștia provocați de Mihaiu la luptă, încep a-și stabili cu precipitare formațiunea, cu frontul călare pe drum, iar cu flancurile spre Neajlov și pădure. Dispositivul lor însă a trebuit să presinte o mare desordine.

O probă în această privință ne-o dă și harta austriacă de la 1856, pe care se găsește figurat drumul în cestiune. Existența sa o reclamau apoi și necesitățile economice și de legătură între Hulubesci și Călugăreni.

2. E just, că topograficesce, drumurile urmează, de preferință pe coste, pe deluri sau peste deluri, acesta însă nu e o regulă absolută, mai ales când e vorba de drumuri *secundare* și drumuri de legătură între sate.

3. Dacă drumul urmat de Sinan, de la Stoenesci în sus, ar fi fost acel pe la Uzun, care da la Călugăreni pe la sudul acestui sat, atunci și podul istoric ar fi fost în această parte.

Am arătat însă, la capitulul marșurilor, considerațiunile noastre cu privire la pozițiunea acestui pod și am spus că noi l'am însemnat în partea de vest, acolo unde l'am găsit indicat și pe o hartă mai veche de anul 1700.

Mai putem spune încă, în privința drumului și podului de care ne ocupăm, și următoarele: Bălcescu în descrierea strîmtorei Călugărenilor dice, că acolo «drumul trecea prin lungul văii»; orî, dacă observăm terenul și harta, vedem că pe la sud de Călugăreni drumul nu pôte trece valea (Neajlovului și Călniscii) prin lungul ei, ci de-a curmezișul peste latul ei, iar prin lung nu era alt drum de cât cel prin Hulubesci, adecă pe la vest de Călugăreni.

Tot Bălcescu, istorisind marșul lui Sinan, ne spune că acesta a trecut Călniscea (Salcia=Saltza) pe trei poduri și apoi a ajuns la podul Neajlovului. Acestă mențiune indică o depărtare óre-cum apreciabilă între Călniscea și Neajlov; însă, dacă observăm harta și terenul, vedem că la sud de Călugăreni nu se găsește loc necesar pentru existența a trei poduri peste Călniscea și apoi o óre-care depărtare până la Neajlov. Pe de altă parte, după câte se scie și hărțile vechi o probează, înainte de facerea șoselei actuale și podurilor noui la sud de Călugăreni, apele Călniscii și Neajlovului, în această parte, își uniau

La distanța eficace a bombardelor, maximul 400 pași, Mihaiu începe a trage asupra trupelor turcesci în mișcare, și după o acțiune violentă, el împinge ómenii săi la lupta de aprópe, mai întâi cu focuri de pușcă și arcuri, la 80—100 pași, apoi la lupta corp la corp.

Acest moment de începere a luptei, Stavrinós îl înséamnă

résfirăturile, constituind ca un fel de pânză de apă, o baltă, peste care negreșit construcțiunea unui pod era fórte greu de făcut.

Că nu era pod la sud de Călugăreni pe la 1595, reiese, și din partea ultimă a pasagiului pomenit mai sus a lui Marco Venier, care, arătând că Turcii s'aú luat după căpitanul l'Abate, (venit pe drumul de pe cósta unui dél) spune: «dar urmărindu-l fără socotélă, trecură dincolo de boscheturi (pădure) și se pomeniră la marginea unei mlaștine imense (perpetue)».

Prin urmare, acest drum, care după descrițiune sémnéă perfect a fi drumul peste délul Uzunului, prin pădure, când ajungea la Călniscea, nu da la pod, ci la marginea unei mlaștine mari și decí nu a fost drumul urmat de cei 12.000 Turci trimesi de Sinan și apoi treptat de tótă pedestrirea și tunurile sale, pentru a merge la Călugăreni; căci, drumul urmat de grosul óștirii lui Sinan, după cum ne spune Bălcescu, trecea prin lungul văii Neajlovului, nu de-a curmezișul ei, iar cum ne afirmă Istwanfi, trecea *prin o regiune plină de smârcuri, sălcii, mo-cirlă* etc., peste cari Sinan a pus să se arunce scânduri, ȕice Bălcescu. Acest drum constituit din o serie de poduri (Istwanfi) da la podul Neajlovului, și urme vechi de pod ca și indicațiuni vechi cartografice, ne arată că podul istoric a fost la vest, iar nu la sud de Călugăreni.

Piétra comemorativă a podului de la sud de Călugăreni, spune că acest pod a fost construit de Șerban Cantacuzino, nu reconstruit, și încă cu mari greutatei, ceea ce probează că înainte de 1680, la sud de Călugăreni nu mai existase alt pod.

În fine, movila de lângă Călniscea, în partea despre Strâmba, vechiul Hulubesci, după tradițiune înséamnă locul unde aú fost îngropați Turcii căduți la Călugăreni. Posițiunea acestei movile la vest de Călugăreni, póte fi luat și ea ca un indiciu, că prin acéstă parte s'a făcut

ast-fel: «Și după ce Mihaiu a văduț că (Turcii) vin grămadă fără ordine de luptă, scufundați în noroiu și s'au apropiat, începe bombardarea și pedestrașii dau focuri de pușcă și numai de cât îi turbură».

Turcii fac față cu multă dificultate atacului Românilor, suferind pierderi mari; dar, în locul celor căduți, sosesc din urmă alte forțe, puterea lor crește neconținut și în curând, complectându-și dispozitivul de luptă, Turcii pot lua o atitudine agresivă. Lupta devine atunci mai încordată.

Isbirii și înaintări amenințătoare se produc și dintr'o parte și din alta. Adversarii își dispută succesul cu îndărătnicie, dar nici unul nu-l poate obține în mod hotărît. Turcii deși opresc pe Români a face noi progrese și chiar a le pa-

mișcarea grosului forțelor lui Sinan Pașa la 1595, adevă pe la vest de Călugăreni, nu pe la sud.

Pe aceste temeuri orientarea bătăliei noi am făcut-o vest-nord-est.

În sprijinul arătărilor noastre că pe la Hulubesci a fost îndreptat grosul oștei lui Sinan și că podul peste Neajlov la Călugăreni era în această parte, iar pe la sud, adevă prin Uzun era un drum pe unde Sinan a trimis în urmă spahii, vine și citațiunea ce facem în descrierea faselor bătăliei, din scrisoarea germană, cu privire la mișcarea executată de Căpitanul Cocea și anume rândurile următoare: «*a trece apa Neajlovului mai la vale de locul numit Călugăreni, pe o direcțiune mai puțin grea de trecut și după ce o va trece să meargă a ataca colona turcască a marelui ostirii ce înainta prin pădure, ca să ajungă mai curând la pod*».

Acastă citațiune deslușită cu harta în mână, ne clarifică mult cestiunea dacă ținem seama de întregul cuprins al scrisorii și de indicațiunile celor-l'alte isvoare vechi, din care rezultă că colona turcască în cestiune, era deosebită de cea formată de grosul forțelor. Pe drumul de la sud, în adevăr, trupe călări, puteau ajunge mai curând la pod, ca să atace pe Mihaiu în coste și în spate, căci aveau accesul pozițiunii, prin vad.

ralisa sforțările, nu reușesc însă a înfrânge cerbicia acestora și ast-fel lupta, care se angagiase de vre-o câte-va ore ¹⁾ rămâne, sub raportul rezultatelor, mai mult saū mai puțin staționară.

Walther însamnă acéstă situațiune ast-fel : «Turcii într'o pozițiune mai favorabilă, superiorī prin mulțime și aparatul lor belic, se luptă din tóte puterile. Lupta ținu câte-va ore cu indoiélă, care din doī va învinge».

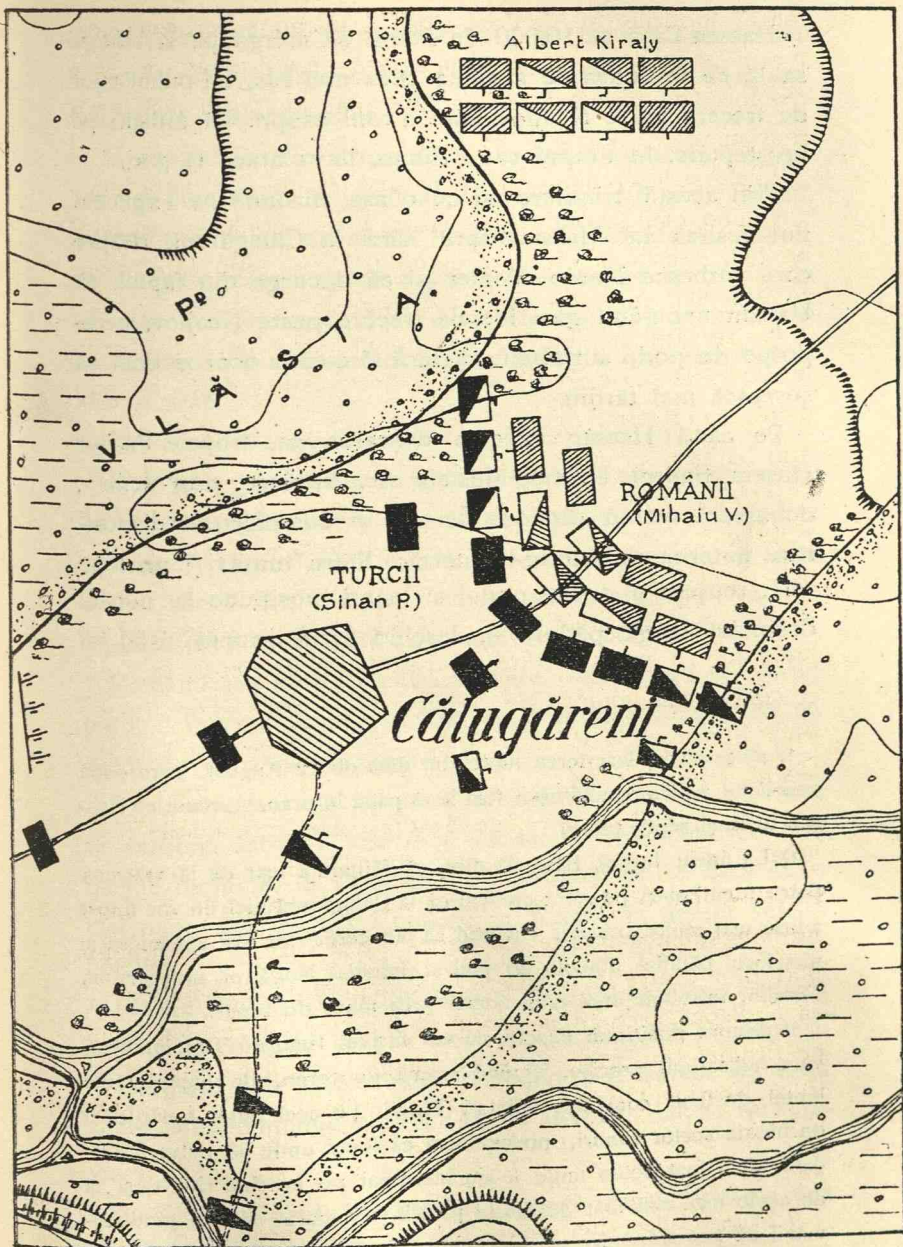
Iar Istwanfi o exprimă în modul următor : «Și, oscila îndărătnicia celor douē părți, așa în cât câte o dată dușmanii dând înapoi erau urmăriți, iar altă dată ai noștri fiind goniiți, barbarii proclamaū că au învins deja».

A III-a fasă. Atacul decisiv al Turcilor sub conducerea personală a lui Sinan Pașa. Respingerea Românilor. (Crochiu Nr. 4).

Intre acestea Sinan Pașa vëdënd, că după atâtea ore de luptă nu s'a putut obține un rezultat mulțumitor, se hotărăsece a ataca viguros pe Mihaiū și în acest scop trimete asupra-ī trupele Pașilor Satârghi, Haidar, Husein și Mustafa, vestiți generalī turci.

Apoi, apreciând póte, pe de altă parte, dificultățile terenului, unde îngustimea locului nu-ī permitea să tragă tot folosul superiorității sale numerice, iar mlaștinile și balta nu-ī îngăduia a merge cu pedestrima de cât pe drumul podurilor dintre locul taberei și Călugăreni; Sinan după ce va fi dispus, credem, ca spahii să înainteze spre Călugăreni pe drumul din pădure, peste délul Uzunului, urmând să trecă Neajlovul prin vadul Călugărenilor, a mai luat probabil și următórea hotărire :

¹⁾ Bălcescu dice «trei ore.»

Scara 1:25.000.

Hassan Paşa cu 10.000 de ómenî să mérgă pe la stînga sa ¹⁾, cu misiunea de a căuta ceva măi sus, un punct ușor de trecere peste Neajlov, apoi a veni asupra lui Mihaiú pe neașteptate, în timpul când Sinan, îl va ataca la pod.

Prin acéstă trimitere și cu o așa misiune ne explicăm noi sosirea lui Hassan spre séră la Călugăreni, despre care vorbesce Marco Venier și ea decurge din faptul, că Hassan neputënd găsi loc de trecere peste Neajlov, pe a-própe de pod, a trebuit să facă óre-care ocol și decí să sosească măi târdiú.

Pe când Hassan executa mișcarea sa, trupele Pașilor Husein, Satirgi, Haidar, Mustafa etc., împinse, prin defileú, debușează mereú dincóce de pod și complectéză dispozi-tivul anterior, întărindu-l puternic. Patru tunuri ²⁾ mari pe róte, reușesc a trece podul și luând pozițiune la nordul drumului, lângă pădure ³⁾, deschid focul asupra óstei lui

¹⁾ Bălcescu la descrierea luptei din ziua de 12 August, (care după cele-l'alte isvóre resultă că a fost la 13 până în prânz), spune că Hassan avea și șépte tunuri.

²⁾ La finele luptei, Istwanfi díce, că Mihaiú a luat de la vrășmaș patru tunuri mari pe róte; credem că la Călugăreni nici nu vor fi fost aduse măi multe, pentru cuvintul că aducerea lor era anevoiósă și nici locul bătăliei dincolo de pod și imediat lângă el, nu permitea Turcilor întrebuiñarea unui numér prea mare de tunuri.

³⁾ Asupra pozițiunii exacte, ce vor fi avut tunurile Turcilor nu avem indicațiuni precise. Ținënd seamă de teren, de împrejurările luptei, de felul cum întrebuiñăú Turcii, pe acel timp, tunurile și de bătaia acelor tunuri, presupunem că locul unde aú putut fi așe-date, va fi fost acolo unde le-am însemnat pe crochiu (Nr. 4) și că de acolo n'aú măi fost deplasate până la terminarea bătăliei, când Ro-mânii aú pus stăpânire pe etc.

Mihaiu, în timp ce 12 tunuri¹⁾ trag de pe muchea délului Uzunului, din pădure și pe d'asupra Călniscii și Neajlovului, asupra Călugărenilor.

În curând forțele aduse de Sinan fiind cu totul covârșitoare și ziua fiind la jumătate, iar pe de altă parte Mihaiu părând a fi destul de slăbit, în urma unei rezistențe atât de îndelungate, Sinan speră a putea răsturna pe creștinii prin un atac mai energic, chiar dacă Hassan n'ar avea timpul să sosească. De aceea, fără a-l mai aștepta, împinge trupele sale la atac.

Lupta se încinge de astă dată foarte crâncen.

Mulțimea covârșitoare a Turcilor și acțiunea severă a lui Sinan, care, ține Istwanfi, «era de față îndemnând pe cei zăbovitori și leneși, câte o dată cu vorbe foarte rușinoase, alte ori cu bătaie sau lovituri» dă impuls Otomanilor, cari se reped asupra creștinilor cu o adevărată sălbăticie.

Românii fac sforțări extraordinare, înfruntând și isbind potopul înverșunat al Turcilor, cu o furie cumplită, cu un avânt de extremă disperare.

Vorbind de acest moment al luptei, scrisoarea germană se exprimă ast-fel: «Se ține că nu se mai cunoște altă bătălie în lume, în care cei doi vrășmași să se bată cu o mai mare ură de cât Românii și Turcii, în această vestită bătălie».

În cele din urmă, valuri furioase de trupe turcești cădând în față și pe aripă asupra creștinilor, amenință a-i copleși.

Pierdând cele zece tunuri și vedându-și trupele cu totul sleite, Mihaiu începe atunci a se da înapoi; dar, el nu rupe

¹⁾ Deducțiune după descrierea lui Bălcescu asupra luptei din ziua de 12 August (în realitate 13 August).

lupta, și nu se pune pe fugă, ci se retrage, luptând mereu cu adversarul.

Trăgându-și înapoi aripile, formațiunea Românilor devine atunci în colț, adecă în unghiū defensiv. Acéstă formațiune și pădurea din dreapta și stânga drumului opresc pe Turci a învêlui óstea lui Mihaiū, a o rupe și a o pune în desordine.

Descriind retragerea Românilor, Walthér đice: «Creștinii «departe de a se putea asemēna cu numeroasa oștire a păgânilor, deși se vêd constrinși a se retrage, ei însă tot «de-una se trăgeau în șiruri dese, în figura unui colț militar, spre șesul câmp, ca nu cum-va inimicul să pătrundă «aici și să-î încunjóre. De altmintrelea pădurea și dealurile «încă împiedicau planul Turcilor, locul de luptă de abia «avênd lărgimea unui pătrar de militar».

A IV fasă. Intrarea în luptă a lui Albert Kiraly. Atacul Românilor. Respingerea lui Sinan. Pregătirea Turcilor pentru un nou atac.

Mihaiū cedează presiunei Turcilor, vre-o două mii de pași, până ce se apropie de grupa de forțe de sub Albert Kiraly, pe care-l chemă la luptă.

Turcii, în fața forțelor prospete ale creștinilor, fiind surprinși de aparițiunea lor neașteptată, pierd elanul asaltului, iar Româniū întăriți numeric, sciură să profite de acest moment pentru a împinge înapoi pe dușmani. Imbărbătați de vitejii lor șefi, creștinii se năpustesc cu furie asupra Turcilor și-î rēstórnă viguros.

Dar, pe când ei împing pe Turci din față, Sinan Pașa din urmă, îi opresce în loc și-î silesce a ține piept Românilor, fără gând de a mai da înapoi.

Điva e pe sfârșite și Sinan voesce acum a pune capăt

luptei. Setos de a învinge cu orî-ce preț, el hotărește a executa un ultim atac și mai puternic

De astă-dată avea să atace și Hassan Pașa, care avusese timpul să execute mișcarea pe la stînga, pe unde fusese trimes ¹⁾.

Impingerea Turcilor însă înapoi spre pod, produsese o mare învălmășelă în rînduri și Sinan trebuia mai întîi să restabilească puțin ordinea formațiunii sale și apoi să atace.

În aceste împrejurări, situațiunea Românilor, de și critică, nu era încă cu totul periclitată; în curînd însă avea să devină foarte gravă.

Din fericire, tocmai acum sosi din recunoscere și mica cîetă de 300 pedestrași ²⁾. Cum o vîedă Mihaiu, cu o iuțelă fulgerătoare, concepu planul întrebuițării ei într'o acțiune îndrăsnită și al unei ultime sfortări cu întrega sa oștire ³⁾

¹⁾ «Sinan Pașa, vîedînd retragerea Românilor, luase inimă și vrea «a-î desface și resfira de tot, spre acest scop, în capul reservei sale, «el umbla să trecă podul spre a isbi pe ai noștri în frunte, în timp «ce Hassan Pașa, cu Mihnea-Vodă, din porunca lui, alergău prin pădure să-î lovească pe la spate». (Bălcescu, op. cit. pag. 121).

²⁾ «La sfîrșit, o cîetă de 300 pedestrași pușcași sosi ca și cînd «i-ar fi trimis Dumneșcî din cer, și după porunca lui Mihaiu a adus «un ajutor oportun și trebuincios celor a lor noștri istoviți de oboșela luptei. (Istwanfi).

³⁾ «Sta să apună sórele după orisont, cînd vestea, că ajutorul așteptat a sosit, vîersă sperarea isbîndeii și un curagiu nou în inima acelei mîni de voinici români, cari ca nisce smeii se luptău, trîgîndu-se în fața numeróselor glóte ale unui dușman învingător. Acest ajutor însă, ce ai noștri și-l închipuiau tare, nu era de cât o cîetă de 300 pedestrași din Ardeal, cu puscî. Mihaiu fără a pierde vreme, caută a se folosi de acest neînsemnat ajutor și de reinbărbătarea oștirilor sale, ca să smulgă biruința de la vrășmași. El își preumblă privirile pe câmpul bătăliei, vede mișcările Turcilor și după dînzele își pregătesce pe ale sale». (Bălcescu, op. cit. pag. 120).

Proiectul său este, după cât se pare, să lase pe Kiraly cu lupta de front, să trimetă pe căpitanul Cocea spre sud, prin pădure, ca să atace pe Turci în aripa dreaptă, iar el cu cei 300 pedestrași, luând-o la dreapta (pe la marginea pădurei despre Crânguri), să cadă la pod asupra Turcilor, pe stânga lor, pentru a tăia trupele de dincolo de pod de cele aflate dincóce. Apoi, în timp ce Mihaiū se va opune la pod contra debușării de noui susțineri, Kiraly, strîngînd pe Turcii de dincóce de pod, să-î împingă în Neajlov și în mlaștine.

A V fasă: Atacul decisiv al Românilor. Isbânda. Sfârșitul bătăliei. (Cr. Nr. 5).

Fără a-și pierde cumpătul și tot așa de repede cum făurise planul său, Mihaiū execută mișcarea prin pădure și cade numai de cât asupra Turcilor la pod ¹⁾, iar Căpitanul Cocea, trecând Neajlovul prin vad ²⁾, isbesce pe Turci în cóstă (pe délul Uzunului), în pădure.

În același timp Kiraly pronunță viguros o mișcare înainte.

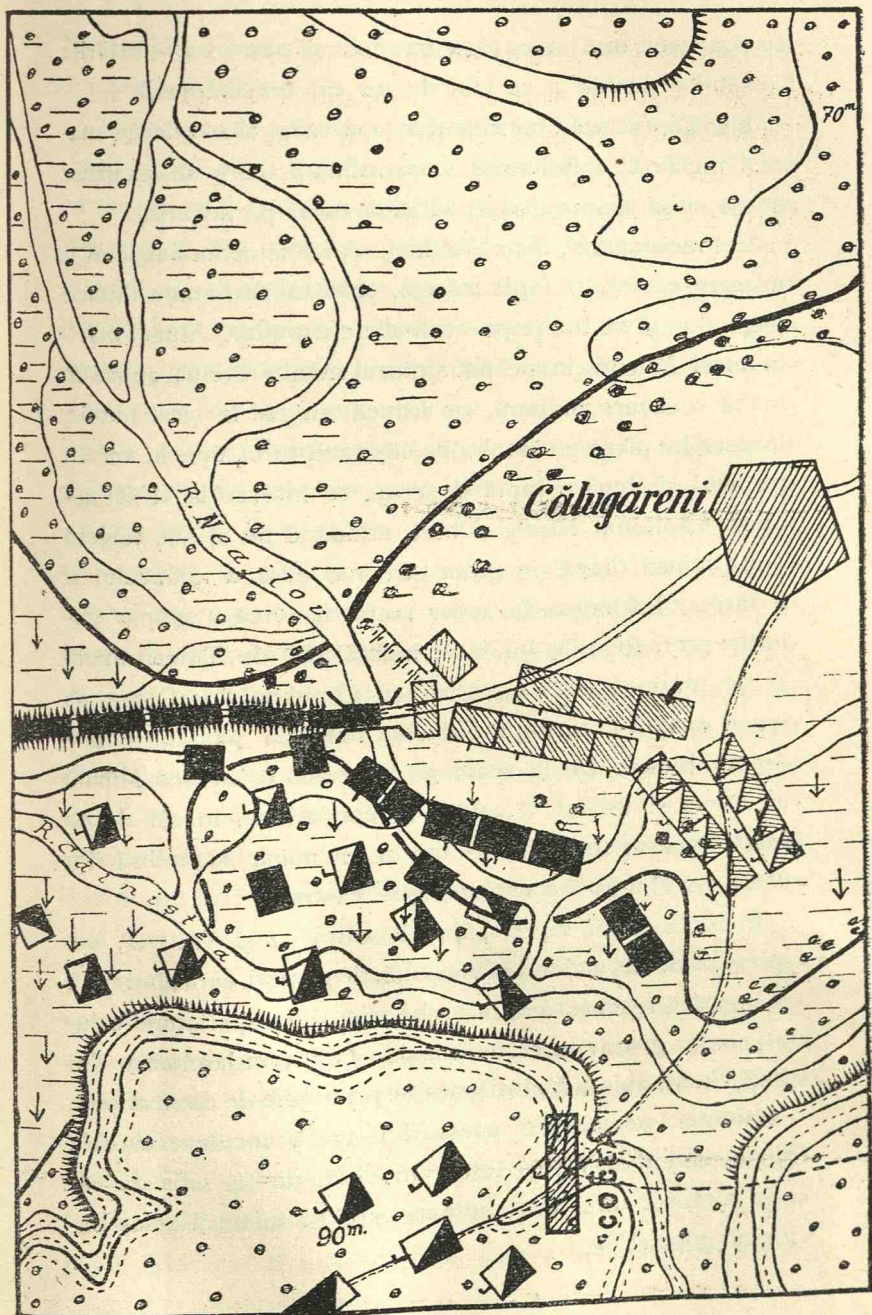
¹⁾ «Mihaiū atunci se aședă cu ceta de curînd sosită la capul podului spre a întîmpina pe Sinan». (Bălcescu, op. pag. 121).

²⁾ Scrisórea germană în acéstă privință spune următoarele : «Eroul creștin chiamă la sine pe unul din căpitanii săi cu numele Gheți, căruia-î dete ordin a lua 300 de călăreți, a trece cum va putea apă Neajlovului măi la vale de locul numit Călugăreni, pe o direcțiune măi puțin grea de trecut și după ce o va trece să mîrgă a ataca colóna turcescă a marii oștiri ce înainta prin pădure ca să ajungă măi curînd la pod».

Aci cum vedem, se vorbește de un Căpitan Gheți. Probabil este o eróre de nume. Walther îi dice Cocea și arată alt-fel compunerea trupei, ca care a fost trimes să facă mișcarea în cestiune. (Veđi fasa V-a, citațiunea din Walther relativ la acésta).

Bătălia de la Călugăreni.

Cr. Nr. 5.

Scara 1 : 25.000.

Nu era ușor însă a câștiga terenul și peste tot eforturile Românilor păreau a se isbi de un zid neresturnabil.

Mihaiu apreciază bine situațiunea și vede, că în adevăr, succesul reclama o influență extraordinară, care să exalteze ostirea și să demoralizeze, să zăpăcescă, pe adversar.

«Era momentul», dice Walther, «când se cerea neapărat o mișcare eroică, o faptă măreță, care să cutremure inimile păgânilor și să înalte pe acele ale creștinilor. Atunci măriminosul Mihaiu, invocând ajutorul mântuitorului, apucă în mână o secure militară, se aruncă singur în șirul inamic, lovesce în piept pe unul din căpitanii turci, taie în bucăți pe altul și după o luptă de eroi, se întorce la ai săi neatinși. Căpitanul Kiraly Albert, adunând pe ai săi, fulgeră două tunuri drept în glôta cea mai desă a inamicului și o răresce înfricoșat. În zadar ianicerii cercă a umple golurile prin focurile lor, căci îndată 200 de Transilvăneni și tot atâția Cazaci pedestri, cu Căpitanul lor Cocea, se reped asupra-i, turbură ordinea, culcă la pământ și taie ôstea turcescă. De la spate și din costă îi lovesce Mihaiu cu ai săi și ast-tel îi aduce în confusiune, în cât de cu seară, recâștigând cele 11 tunuri, îi mână bătându-i din dărât și-i alungă înviersunat spre castre».

«În confusiunea luptei», dice Istwanfi ca și Walther, «se spune că Sinan, cădând în mlaștină, de pe pod, care fiind rupt, ai noștri îl resturnaseră în grabă, din cauza sperieturei calului; mânjit grozav la vestminte și la față, pierdând chiar doi dinți, Sinan abia a fost scăpat din primejdie de către ai săi».

Hammer povesteste acest din urmă incident ast-fel: «Sinan, cădut el însuși într'o mocirlă, nu fu scos de cât prin ajutorul unui brav soldat, care fu numit Hassan Ba-takdji (mocirlă)».

Scrisoarea germană ne înfățișează acest moment suprem al luptei ast-fel :

«Principele român singur își face drum printre vrăjmași, pe când ostașii săi îl urmează cu o furie sălbatică. Turcii sunt surprinși de îndrăsnela acésta nebună a unui om, care nu vrea să se dea învins și care revine la luptă tocmai când nimeni nu se mai aștepta la așa ceva. Atacul impetuos al Românilor opresce de o dată înaintarea Turcilor, o învălmășclă grozavă se produce și doi Pași cad loviți chiar de Principele Mihaiu. Momentul era grozav».

«Dar printre Turci de o dată se vestesce că înapoi, prin pădure, se aud trâmbițe și sgomot de trupe, ce sosesc din partea dréptă. Erau călăreții români, cari reușiră a trece riul și, străbătând prin pădure, se apropiau de Turci. Spaima atunci e grozavă printre adoratorii Semilunei și atunci începe o retragere precipitată și fără ordine, de frică a nu fi tăiați pe la spate. Partea de trupe ce trecuse riul Neajlovul, caută a fugi pe pod înapoi. Acest moment folosi Principelui creștin, care profitând de acésta panică, încuragiază din nou pe ai săi la luptă.

«Furia acestui atac este din acele ce nu se pot descrie. Nimic nu mai pôte să reziste unui impetuos torent, ce sfărâmă și răstórnă tot ce întâlnește în calea sa In fuga precipitată și desastroasă a Turcilor, chiar Sinan Pașa, supremul lor șef, este rănit și luat de ai săi în fugă, spre a nu cădea în puterea Românilor».

Momentul fu decî bine prins și efectul produs de exemplul personal a lui Mihaiu fu puternic.

Turcii, la pod, îngroziți de mórtea Pașilor Husein, Mustafa și Haidar, doborâți de securea lui Mihaiu, își pierd cum-petul. Căderea lui Sinan crește și mai mult panica și câți-

va fricoși, luând-o la fugă, provăcă numai de cât retragea tuturilor; și de astă dată, mișcarea înapoi se pronunță atât de puternic, în cât nimeni nu mai pôte opri glótele turcesci, cari alergău desperate către taberile lor. Dar, drumul fiind îngust, cei cari fusese în cap cad asupra celor din urmă, împinși înainte de cei din códă neștiutori de cele se petrec; și, acéstă contra isbire, produce în trupele de dincolo de pod, o învălmășélă tot atât de mare ca și a trupelor de dincóce de pod, împinse de Kiraly peste Nėjlov și în mocirlă.

Toți își caută scăparea luând-o prin apă și prin mlaștină, pe unde aũ loc, dar mulți se înămolesc și rămân acolo.

Încă un moment de energie, cu tóte că întunericul se întinde, și succesul lui Mihaiũ pôte să devină complet.

Adversarul a suferit pierderi multe, dar a rămas încă fórte numeros și numai prin urmărire, profitând de zăpăcéla lui și de înferbințéla învingătorilor, se putea culege ródele depline ale unui asemenea succes.

Din nefericire, Mihaiũ nu pôte împinge acțiunea sa mai departe, adecă dincolo de pod, căci Hassan Pașa, Beilerbeyul Greciei, care «scapă pe Turci de o ruină complectă» cum ȃice Marco Venier, deși prea târđiũ, ceea-ce a fost în favorul lui Mihaiũ, totuși, sosesc despre Singurenĩ prin pădure, în fruntea a 10.000 ómenĩ.

El era gata a intra în luptă, când află tristul rezultat al bătăliei și sórta atător Pași. De Sinan fu informat că abia acum în urmă, Turciĩ sciu că n'a murit.

Profitând de avéntul trupelor sale, Mihaiũ, care observase pericolul ivit, opresce urmărire a lui Sinan și se repede cu furie asupra forțelor lui Hasan.

Ingrozit de cele petrecute, Hassan bate în retragere în

fața Românilor, cari fugăresc pe Turci prin pădure. Hassan Pașa, spune Walther, «se ascunde cu rușine în desimea «spintelor și de abia în ȃiua următore să tîrăsce la ai săi»¹⁾.

Nóptea sosise și orî-ce sfortăre pentru o nouă întreprindere, adecă o încercare de urmărire în direcțiunea Stoenesci, nu mai era cu putință.

Români, deși victorioși, erau și dênșii obosiți.

De aceea Mihaiu, cum scrie Walther ²⁾, «întorcându-se la «locul bătăliei, își înfinge castrele la distanță de un păttrar de «miliar de la inimic. Peste nópte salută corturile turcești «prin mai multe focuri de tun și aședă veghe numerose»

Este indicat ast-fel, că Mihaiu rămâne de o cam-dată pe câmpul de luptă și, până la noui dispozițiuni, își afirmă succesul obținut, bivucând sub cerul liber între Călugăreni și podul Neajlovului, în de aprópe contact cu adversarul. De altă parte Turcii poposiră pe unde putură ajunge și unde putură fi opriți de șefii lor, în regiunea Hulubesci-Stoenesci, avënd corpurile cele mai înaintate la o distanță aproximativă, de două, trei mi de pași de óstea lui Mihaiu. (A patra parte din miliar = 2.500 pași).

Turcii pierd 3 Pași ³⁾ și 3.000 de oșteni ⁴⁾. Creștini abia câte-va sute ⁵⁾.

De Thou scrie, că au căđut «peste 10.000 turci și nu puțin creștini». Istwanfi spune că, «îvingători luără de la Turci patru tunuri pe roți și câte-va stéguri, dintre cari unul mare de culóre verde».

¹⁾ *Op. cit.*, T. M. p. D. Vol. I.

²⁾ *Idem*, T. M. p. D. Vol. I.

³⁾ Hammer.

⁴⁾ Walther.

⁵⁾ *Idem*.

Ast-fel se încheie acéstă memorabilă bătălie, în care succesul Românilor asupra Turcilor, fu câscigat în chipul cel mai eroic. Imprejurările, după cum vom vedea, vor hotărî pe Mihaiu a se retrage, în cursul nopței, de la Călugăreni; dar acésta contribue și mai mult ca diua de 13 August 1595, să fie o dată din cele mai strălucite ale istoriei noastre naționale, căci dovedesce condițiunile extrem de periculoase în cari Români s'au încumetat să înfrunte pe Sinan Pașa la Călugăreni.

Turcii și-au venit în fire curênd după acéstă înfrângere, căci deși bătui, au rămas numeric tot cu mult superiori Românilor; dar pentru un moment minunea s'a făcut: *curagiul a țintuit numărul!*

De aceea cununa gloriei de la Călugăreni, istoria a pus-o pe fruntea lui Mihaiu și a ôstei sale.

X. Considerațiuni și observațiuni asupra bătăliei.

Pentru a cerceta mai bine acțiunea acestei bătălii, vom considera mai întâi fie-care fasă în parte, și apoi bătălia în întregul ei.

Intâia fasă: Atacul prin surprindere a taberei turcesci de la Călugăreni, în zorii zilei de 13 August.

Acéstă fasă corespunde cu periôda recunôscerii din luptele moderne și are în special caracterul unei recunôsceri ofensive.

Este de remarcă că Mihaiu întrebuițează pentru acéstă operațiune numai călărime și, considerând scopul în care se execută, ea constituie propriu și o *stratagemă*.

Mihaiu nu putea fi sigur că Sinan Pașa va urma, cu armata sa, drumul ce ducea la Copăcenii prin Călugăreni, ci

din contră, temându-se că grosul oștei turcesci va continua drumul mare prin Singureni la Copăcenii, întreprinde acest atac, pentru a atrage pe Sinan spre Călugărenii. Forțele, cu cari execută Mihaiu încercarea sa de surprindere, sunt slabe; el însă nu urmăria efecte materiale, ci morale și anume: să impresioneze pe Sinan, acționând ast-fel asupra hotărîreii lui, dacă nu de a veni personal cu toată oștea, cel puțin de a trimite un corp însemnat de trupe la Călugărenii, înainte de a se pune în marș spre nord și chiar de a nu începe acest marș, până ce forțele trimise la Călugărenii nu vor fi terminat cu Mihaiu.

Acest scop fiind atins, se pare că constituirea corpului de atac prin surprindere, numai din câte-va sute de călăreți, a fost întocmit destul de judicios de către Mihaiu, considerând și faptul că n'a usat prea multe trupe din efectivul său, deja foarte mic, față de efectivul Turcilor. Cruțarea forțelor sale, credem a fi făcut pe Mihaiu să ia cu sine, pentru acest atac, numai călăreți, căci într'un cas de nesucces, aceștia se puteau trage din pericol cu mai multă înlesnire; pedestrașii, în cas de nereușită, ar fi fost neapărat complet sacrificați.

Sinan Pașa, spun unii istorici, temându-se de vre-o cursă, trimete în grabă la Călugărenii 12.000 de Turci, dar tocmai prin acesta cade în cursa ce-i întinsese Mihaiu și contribuie a-i realiza pe deplin intențiunile.

Acastă fasă, de scurtă durată, în care acțiunea se adresează, pentru luptători, unor acte absolut de bravură personală, presintă pentru bătălie o importanță foarte mare, căci ea este cauza apropiată, care o produce. Pe de altă parte, această primă parte a bătăliei pune și ea într'o bună lumină personalitatea militară a Domnului român, ca îndrăsnelă, ca concepțiune și ca cunoștință a adversarului.

A doua fază: Atacul executat de Mihaiu, asupra primelor forțe turcescǎ, trecute dincóce de pod la Călugăreni; rezistența Turcilor etc.

Corespunde și presintă multe caractere analóge cu perióda luptelor de usură actuale, ciocnirea de aprópe și încăerările corp la corp din acel timp, înlocuind acțiunea focului din luptele moderne, acțiune care, pe atunci, era cu totul neînsemnată.

Intre dorința d'a atrage la Călugăreni forțe turcescǎ cât mai numeróse, pentru ca rezultatul bătăliei, în cas de succes, să indice în adevăr o victorie strălucită, și între pericolul mare la care rămâneaū expuși Români, inevitabil, în cazul unei superiorități prea covârșitoare a forțelor turcescǎ trecute dincóce de pod, măsura exactă era fórte greu de ținut. Totuși Mihaiu, predominând cu ochiul locul bătăliei și debușarea treptată a Turcilor dincóce de pod, ține acest echilibru cu multă abilitate și ca un comandant perfect stăpân pe situațiune, precipită sau întârzie momentele luptei, după cum împrejurările le impuneaū.

Cum dincolo de pod nu putea să isbească pe Turci, fără a pierde tóte avantajiele terenului ce le avea dincóce, Mihaiu nu avea alt mijloc de luptă mai bun, de cât pe acel ales de el, adecă de-a ascepta pe Sinan să se angagieze în defileu și după ce trupele turcescǎ, debușate dincóce de pod, vor fi început a lua o formațiune de luptă, să se încaiere cu ele. Doborându-le pe acestea, să sdrobească pe cele ce vor urma, și treptat tot ast-fel pe altele, până când demoralisarea va fi pătruns cât mai adânc în rândurile dușmanului; atunci, făcând un ultim și suprem efort, să se repedă asupra lui, să-l rěstórne și punând pe fugă trupele

din cap peste cele din urma lor, să impună Turcilor un complet desastru.

În acest scop, Mihaiu alcătuesce, după cum scim, grupa întâia a forțelor sale, aceea cu care avea să începă, să susțină și să sfârșească lupta, cu totă atențiunea ce reclama.

Ast-fel: pe călăreții săi cei mai complect echipați, dispunând și de arme de foc, îi aședă la centrul liniei sale de bătae, unde și terenul era mai deschis; iar pe cele mai sprintene trupe de pușcași din pedestrime, le aședă la aripele liniei, încadrând călărimea. Acastă linie avea la început rolul acțiunii cu focuri și pentru a-i mări cât mai mult puterea, Mihaiu dispune înaintea ei bombardele.

În a doua linie apoi, am vădut că veniau trupele de călărime cele mai solide, mai brave și vigurose, încadrate de căpitaniile de pedestrași armați și anume aleși pentru lupta corp la corp.

Ast-fel dar prima grupă de forțe a lui Mihaiu, tare prin valorea individuală și colectivă a elementelor ce o compuneau, avea și prin dispunerea lor, după aptitudini proprii de luptă și armament, un coeficient de superioritate evident asupra călărimii ușore și ienicerilor Turci, pe cari împrejurările luptei îi surprind dispuși fără ordinea și cohesiunea inerentă formațiunilor tactice de pe acele timpuri.

Acésta explică în deajuns, atât faptul izbirii Românilor cu mult avânt, încredere și vigore, cât și al rezistenței lor, tenace și atât de îndelungată, contra atacurilor Turcilor, după ce aceștia devenira superiori în număr.

Priceperea în arangiarea forțelor în mod cât se poate mai corespunđător cu aptitudinile lor pentru luptă, a soplinit în tóte bătăliile, vechi mai ales, inferioritatea numerică și a înlesnit marilor căpitani ai timpului, culegerea unor

resultate uimitore. Victoriile lui Xenofon, Alexandru cel Mare, Anibal, Cesar etc. sunt martore.

A treia fasă: Atacul decisiv al Turcilor și retragerea Românilor.

În această fasă vedem, că Sinan se angajiază la Călugăreni cu tot dinadinsul. Póte că a fost împins la acesta și de sentimentul atât de pronunțat al vanității sale; dar hotărîrea de a obține aci un rezultat decisiv, în favórea sa, se explică și prin credința ce-și va fi format, că o victorie asupra Româniilor la Călugăreni, putea se aibă o mare înriurire asupra evenimentelor ulterioare. Ast-fel, Sinan Pașa se va fi gândit póte, că zdrobind pe Mihaiu la Călugăreni, Sigismund al Transilvaniei, va afla despre acesta și nu va mai încerca să-l vină în ajutor, și atunci supunerea Munteniei ar fi rămas fapt împlinit și hotărît numai de succesul obținut aci contra tuturor forțelor lui Mihaiu.

În ce privesce retragerea Românilor, produsă prin superioritatea covârșitoare a adversarului lor, se póte ca Mihaiu să fi cređut că Sinan va angagia la Călugăreni, mai puține forțe de cât cele trimese în realitate, și că disechilibrul produs către sfârșitul ȃilei, în defavorul Românilor, în așa fel în cât bătălia a părut pierdută, să fi fost consecința acestei greșeli de estimare și a faptului că va fi lăsat Turcilor prea mult timp și spațiu pentru desfășurare.

Este evident, că Români, în condițiuni în cari se petrecea lupta, au trebuit să desfășóre o energie extraordinară, de óre-ce forțele Turcilor se sporiau și împropșetau mereu, pe când Români, fiind puțin, făceau fața tuturor eforturilor cu aceeași luptători, din ce în ce mai puțin și din ce în ce mai obosiți. Este de asemenea fórte explicabil, că la un moment dat, tensiunea forțelor ajungând la punctul de

crisă, retragerea Românilor a trebuit să se producă mod în fatal. În fine, ca cestiune de remarcă, este faptul, că dacă această retragere n'a degenerat în fugă, dacă n'a adus dezastrul oștirii lui Mihaiu, el ne pune în o lumină și mai demonstrativă superioritatea trupelor lui Mihaiu asupra celor turcesci, ca valoare ostășească.

Dar pe cât de acceptabile par coniecturile de mai sus asupra cauzelor retragerii, tot atât de exactă pare și credința că întreaga desfășurare a evenimentelor, a intrat în calculele lui Mihaiu, întocmai așa după cum s'a produs.

În adevăr: vedem, că în tot cursul fazei 1-a și 2-a a luptei, Mihaiu, deși mai avea înapoi alte trupe sub Kiraly, în întregime prospete și tot atât de numeroase ca și cele angajate în luptă, el nu întrebunțează acele forțe de cât pentru sprijinul moral al retragerii grupeii 1-e, retragere, care pôte să se facă în deplină ordine. Cu a 2-a grupă, Mihaiu nu intervine de cât foarte târziu și anume pentru a executa o acțiune de efect, cum se obicnuia de căpitanii capabili din acele timpuri; adevă atunci când adversarul nu se mai ascepta la o posibilitate de rezistență din partea Românilor în retragere, Mihaiu face ca Turcii să se pomenească de odată în costă stângă cu toate trupele grupeii a 2-a de sub Kiraly, care, gata de luptă, se aruncă asupra lor.

Acastă procedare a lui Mihaiu surprinde și zăpăcesce pe adversar, iar Româniii prindend din nou inimă, pot să execute o nouă sfortare, de astă dată și mai energică, fiind făcută cu toate forțele disponibile.

Ar resulta ast-fel, că întreținerea luptei în fasa 2-a și 3-a numai cu grupa întâia, până la limita de tensiune a forțelor sale, n'a fost consecința unei greșeli din partea lui Mihaiu, ci din potrivă o acțiune intenționată. Orî cum va fi fost,

fasa 2-a și 3-a au fost extrem de grele pentru grupa întâia. Cât a fost de eroică rezistența Românilor și cu câtă greutate vor fi câștigat Turcii teren înainte, ne-o dovedesc suficient rândurile istoricului Istwanfi, care ține, că însuși generalisimul Turcilor, Sinan, a trebuit să intervină făcând us de *lovitură*, ca să împingă pe ai săi înainte.

Dar succesul obținut de Sinan, n'a putut fi complet. În afară de surprinderea ce i-o face Mihaiu, opunându-i o nouă grupă de forțe, atunci când Turcii nu se așteptau de loc la așa ceva, Sinan a provocat nesuccesul și prin greșela ce făcuse la executarea atacului său. Acest atac a fost precipitat. Sinan n'a așteptat pe Hassan să sosească în costa lui Mihaiu și se vede că nici Hassan nu s'a grăbit, pentru a-și împlini misiunea cu care fusese însărcinat. Acastă lipsă de coacțiune n'a putut de cât să înlesnească impresiunea defavorabilă a surprinderii executate de Mihaiu, și să producă momentul acela de crasă în acțiunea forțelor turcesci, care a folosit foarte mult Românilor.

A patra fasă. Intrarea în acțiune a rezervelor Românilor.

Acastă fasă a luptei este o urmare firească a situațiunii pregătite de Mihaiu, și, pentru un moment, avantajele trec de partea ostiilor sale. Pe lângă puterea forțelor, cari devin îndoite, Români au asupra adversarilor și superioritatea morală, produsă de împrejurările favorabile în care se face această sporire de forțe, adecă prin efectul surprinderii ce provocă Turcilor. Reușind să oprească și chiar să împingă pe adversar cât-va înapoi, creștinii putură pregăti posibilitatea unei victorii complete, căci ori-ce pas făcut înapoi de adversar, îi grămădia în defileu, transformându-le avantajul superiorității lor numerice, în desavantajiu.

A cincea fasă. Atacul decisiv al Românilor, isbânda ; sfârșitul bătăliei.

Cu lupta înverșunată executată în fasa precedentă, Mihaiū, recâștigând terenul pierdut, obținuse un rezultat destul de însemnat; acesta însă nu însemna succesul definitiv, *victoria*. Pentru un asemenea rezultat, erau necesare acum din nou trupe prospete și din nou alte efortări. Fără aceste mijloce pericolul ce amenințase pe Mihaiū aprópe tótă ziua, și pe care îl înfruntase până acum cu atâta bărbăție, adecă înfrângerea sa, trebuia în mod fatal să se producă.

Forțele Românilor, angagiate în luptă, erau destul de usate pentru a nu măi putea produce efortări extraordinare, de cât dór când ceva extraordinar s'ar petrece în spiritul lor.

Spre norocul Românilor, sosesc între ei céta de trei sute pedestrași, din spre Comana. Putea să însemne óre ceva acești trei sute ómenī, într'o bătălie unde decī de miī de ómenī își disputaū isbânda ? Faptele se angagiază, la Călugărenī, să răspundă afirmativ.

Luând cu sine acéstă trupă, Mihaiū esecută un marș prin pădure, ocolind nevedut aripa stângă a Turcilor, și cade între ei, la capul podului. Mișcarea era fórte periculósă căci Turcilor urma să le sosească ajutóre, pe la stânga lor, adecă despre Singurenī și Mihaiū tocmai prin acéstă parte se ducea la pod. Cunoscând bine întréga situațiune a Turcilor, Mihaiū va fi sciut, saū cel puțin bănuit, că prin acéstă parte Hassan Pașa trebuia să vină cu forțele sale. Voïvodul român însă, pentru obținerea succesului, nu cântaria primejdiile și nici de astă dată nu esită ale brava.

Mihaiū apreciază, că ajungënd la pod înainte de sosirea lui Hassan, și isbind pe Sinan în față cu Kiraly, iar el în cósta stângă, pe când Cocea ar fi cădút în cósta dréptă a

Turcilor, aceștia erau să fie împinși în Néjlov și în mo-cirle și înfrângerea lor devenia sigură.

Mișcarea proiectată se face și Mihaiū sosi la pod ; tru-pele române însă, în fața puternicilor și numeroșilor Turci, șovăiaū. Sinan pregătia însuși un viguros atac, iar Hassan Pașa avea să cadă în curënd în sprijinul său. Momentul crisei acum amenința de aprópe pe creștini.

Estimând cu tótă puterea sa de simțire, de bărbăție și de ambițiune, acest suprem moment, Mihaiū ajunsse la sen-timentul uitării de sine ; el nesocotesce de c-dată pericolul în care arunca țera și oștirea sa expunëndu-și viéța, și pen-tru a da tovarășilor săi cel mai sublim ordin al luptei pe viéță saū pe mórte, produce exemplul vitejiei sale perso-nale, aruncându-se singur în rândurile dușmanului. Mihaiū lovesce pe unul din generalii turci, taie în bucăți pe altul și după o luptă de eroū, cum țice Walther, «se întórce la ai săi neatins».

Efectul produs de acest exemplu a fost decisiv. Româniū se reped de trei părți asupra Turcilor cutremurați de cele văđute, și isbindu-i cu înverșunare, ei tăiară pe Sinan de restul forțelor sale de dincolo de pod.

Istwanfi, vorbind de acest pod țice: «și dacā cine-va il închide numai cu un număr chiar mic de pușcași póte să opreascā d'a intra un mare număr de trupe».

Datorită iscusitelor dispozițiunii ale lui Mihaiū și energiei cu care óstea sa le-a executat, victoria este obținută.

Armata turcescā încheie bătălia cu o retragere pe cât de deplorabilă, pe atât de rușinosă.

Trecënd acum de la analiza fazelor, la considerarea bătăliei în întregul ei, vom adăoga la cele țise mai sus, următórele

1. Bătălia de la Călugăreni este un model, dintre cele rari, ale timpului în care s'a petrecut.

Pe acel timp, comandanții mari de oște în occident sunt abia la începutul tacticei aplicată la teren și, din acest punct de vedere, Mihaiu se ridică la înălțimea metodelor înaintate de luptă ale timpului său, arătând ce se pôte obține din o bună utilizare a terenului.

2. Succesul obținut de Mihaiu la Călugăreni, n'a fost și n'a putut fi deplin, căci acțiunea nu s'a împins până la zdrobirea complectă a inamicului. Bătălia a fost câștigată, dar acest rezultat n'a putut fi susținut ast-fel ca învingătorul să pótă culege ródele tactice ale victoriei sale.

Lipsit de trupe îndestulátore pentru a întreprinde acțiunile imediate ce-î dicta situațiunea, Mihaiu, nu numai că nu încercă o isbire din nou a Turcilor, chiar în nóptea bătăliei, sau o pregătire pentru a-î isbi și mai puternic a doua zi, el din potrivă, împins de considerațiunii pe cari împrejurările îl forțaú a le respecta, rupe brusc contactul apropiat cu adversarul și se retrage din fața lui, luând, după cum vom vedea, drumul spre munți, prin Bucuresci și Târgovisce.

3. Avënd în vedere disproporțiunea numerică dintre adversari și curagiul celor puținí, dus până la hotărîrea de a se sacrifica cu onóre și eroism legendar, toți până la unul lângă Domnul lor, Călugărenii s'a numit cu drept cuvînt, «*Termopilele române*».

Comparațiunea ne face multă onóre și ca cestiune de supremă forță morală se potrivește.

Din punct de vedere militar însă, bătălia de la Călugăreni ni se pare mai apropiată cu un alt exemplu, tot așa

de mare, din istoria veche a Grecilor și anume : *bătălia de la Maraton*.

În adevăr, cercetându-le în paralel, vom găsi, de la începutul și până la sfârșitul lor, foarte multe puncte comune între aceste două bătălii.

Înainte de bătălia de la Maraton, când sosirea lui Darius, cu numeroasa sa armată contra Grecilor, este anunțată la Atena, se ținu un consiliu de război în care *strategii*, având în vedere disproporțiunea forțelor, au fost de părere ca, până la sosirea ajutoarelor celor-lalte *cetăți*, armata ateniană să se țină sub scutul zidurilor cetății Atena.

Numai Xenofon este de opinie contrară. El propune să iasă cu oștea înainte de sosirea lui Darius la locul descinderii sale și, lucrând cu repede și cu ajutorul terenului, să bată pe adversar; sau cel puțin să-l întârzie cât mai mult, pentru a da timp ajutoarelor grecesci să sosească.

Aristide se aliază cu acest proiect și Grecii venind la Maraton, pun pe Perși în pozițiune să lupte pe un front îngust, cu mocirle și përae pe flancuri și cu marea în spate.

Numărul Perșilor la Maraton în loc să le fie de folos, din potrivă îi încurcă, îi înghesue, îi pune în desordine și contribuie la înfrângerea lor.

La Români, înainte de Călugăreni, când sosirea lui Sinan la Dunăre este cunoscută, se ținu un consiliu de război la Măgurele. Având în vedere disproporțiunea mare a forțelor, căpeteniile oștii Românilor sunt de părere a se trage la muni și a accepta, sub scutul cetății Târgoviscea, sau al unei pozițiuni tari, ajutoarele din Ardeal. Mihaiu, din potrivă, propune să meargă la Dunăre, să se opună trecerii lui Sinan și apoi să profite de vre-o pozițiune favorabilă, unde numărul Turcilor nu le-ar putea fi de folos, pentru a în-

cerca o bătălie. Kiraly, ostaș priceput în răsboi, împărtașește acest plan și Mihaiu *aducând oștea la Copăcenii*, o pune în prejma pozițiunii de la Călugărenii, un defileu cu proprietăți aprópe tot așa de favorabile Românilor, ca și acele de la Maraton, pentru Grecii. Aci Turcii sunt nevoiți să lupte pe un front îngust, cu păduri și un riu mocirlos pe flancuri și cu un pod șubred și o baltă mare, mlăștinósă, în spate; dispozițiune de teren, unde numărul nu putea produce un efect decisiv contra unui adversar dibaciú, curagios și întreprindător.

În fina, dispunerea trupelor române pentru bătălie și desfășurarea luptei la Călugărenii, având multă asemănare cu cele de la Maraton și rezultatele urmară aceeași cale: retragerea desastrósă a celui învins.

XI. Retragerea Românilor după bătălia de la Călugărenii și urmărirea lor de către Turcii.

În urma consfătuirii ce avu cu căpeteniile óstii sale, într'un consiliu ținut în cursul nopții la Călugărenii, Mihaiu, înainte d'a se lumina de ziua, plécă cu tótă oștea din fața Turcilor, esecută un marș de 15 km. (2 mile), trece Argeșul la Copăcenii și, stabilindu-și aci un serviciu bun de pază, lasă oștirea a se repausa, în vederea mișcărilor ulterioare ce avea de esecutat.

«Și dispunând vegherii pe la tóte intrările, dice Walther, se odihnesce».

În ziua următoare «15 August, care era ziua Sf. Maria ¹⁾, Mihaiu plécă spre capitală și séra opresce oștirea în tabără la Văcărescii.

¹⁾ Walther op. cit.

După ce primi scirea că Sinan vine din urmă¹⁾, se pune din nou în marș, face 30 km. (4 miliarde) până seara, iar în zorii zilei următoare, se îndreaptă spre Târgoviște, unde ajunge după un drum de aproape 40 km.²⁾

După un repaus de câte-va zile în Târgoviște, Mihaiu, informat că Sinan Pașa vine în contra sa și aci, ia drumul spre munți, și urmând țermul drept al Dâmboviței, în sus, se retrage la cetatea lui Negru Vodă³⁾. Dar observând că nici pozițiunea acésta nu-l pune în deplină siguranță, Mihaiu se mai adâncesce în munți încă vre-o 15 km. (2 mile), până la satul Stoenesci, unde își aședă «castrele», în bună pază, hotărîndu-se a ascepta aci sosirea lui Sigismund în ajutor⁴⁾.

Încă înainte de ajungerea lui Mihaiu în regiunea munților, armata cu care se luptase la Călugăreni, se descomplectase foarte mult. Moldovenii, primind vești că țera lor este invadată de Poloni și de Tătari, au părăsit pe Mihaiu în timpul marșului de retragere; iar soldații străini desertase

¹⁾ Walther, ȳice că, Mihaiu a stat trei zile în castrele sale la Văcăresci.

²⁾ Walther, op. citat, (5 miliarde).

³⁾ «La cetatea lui Negru Vodă, ale cărei întăriri, sdrobite de pu-
«tină vreme de Turci, se vedeau încă. Astă-đi chiar tot se mai ved
«dărîmături de cetățue, într'un loc minunat de frumos, și plin de le-
«gende și suvenire despre Negru Vodă, domnul cel mai popular între
«țeranii noștri. Acest loc e încă vestit printr'o bătălie strălucită ce
«câștigă la 1342, Dragomir, comandantul puterilor lui Ladislau Vodă,
«Domnul Țerei romănesci, asupra armiei lui Ludovic I, craiul Ungariei,
«care sub comanda lui Garan și Meghesel, năvălise în țera noastră.
«Ungurii fură trași de Români în aceste locuri grele și înfrânți cu
«totul, cădend în bătălie și cei două generali ai lor». Bălcescu, op.
cit. pag. 122.

⁴⁾ Walther, Bălcescu op. citat.

în mare parte, ast-fel că nu mai rămăsese lui Mihaiu, sub stéguri, de cât vre-o 8.000 de ómenî.

În ce privesce pe Turcî, Sinan, vedënd că Româniî s'aũ retras de la Călugărenî, a trimis un corp tare de trupe, sub Hassan Paşa, pe urmele lor şi acesta ţinu sub ochî mişcările lui Mihaiu, până la Bucurescî.

La 15 August, dupě ce îi sosi şi Ali, cu grupa de forţe rēmasă la Giurgiu, Sinan veni la Copăcenî, iar de aci porni cu óstea la Bucurescî.

Dupě ce luă mēsurî a se întări capitala cu fortificaţiuni¹⁾, şi înfiinţă câte-va moschee, Sinan stabili aci *paşalatul Tereî românescî*²⁾, apoi la 3 Septembrie, porni pe urmele lui Mihaiu spre Târgovisce, pe care găsind-o părăsită de óste şi de fórte mulţi locuitori, o ocupă şi dispuse întărirea oraşului, ca şi la Bucurescî.

Dupě terminarea lucrărilor de întărire, Sinan fiind informat, că Mihaiu nu mai dispune acum de cât de fórte puţine forţe şi interpretând, credem, întârzierea lui Sigismund ca provenită din témă, cređu că a sosit momentul realisării planului său, de a trece din Muntenia în Ardél şi de aci triumfător pe teatrul de operaţiune din Ungaria, unde comanda fiul său Mahomet Paşa.

În acest scop, lăsând în Târgovisce o garnisónă tare de vre-o 2.000 ómenî, Sinan plecă pe drumul urmat de Româniî şi «veni să tabere nu departe de strîmtórea în care

1) Walther, Istwanfi, Bălcescu op. citate.

2) Întăia încercare de *paşalac* se făcuse la 1522, dar Radu de la Afumaţi sciuse să scape ţera de acēstă nenorocire. De data acēsta, sub Mihaiu, Turcii nu fură mai norocoşi.

«sta Mihaiū, și în fața taberei lui, pe un loc înalt, ast-fel «că ambele tabere se puteau vedea»¹⁾).

Chiar din a doua zi, începură pregătirile în vederea unei lupte chibzuite, dar toate stratagemele întrebunțate de Turci, pentru a-l atrage pe Mihaiū, a-l înșela, a-l scóte din pozițiunea lui și a-l angagia într'o bătălie mare, rămaseră zadarnice. Româniū, departe de a le face pe plac, cătaū prin curse, surprinderi și lupte mici, a ocupa mereū pe Turci, a-ī hărțui, a le cauza pierderi și a face ca proiectele lor să nu pótă reuși²⁾.

Din acéstă causă Sinan, până la 7 Octombre, când Sigismund sosi cu óstea sa din Ardél și se uni cu Mihaiū, nu putu obține nici un rezultat însemnat.

În acest timp sosiră vești Turcilor, că oștirile lor din Ungaria, suferiau mari pierderi, în luptă cu *imperialiū*, cari luase o energică ofensivă; iar de la Tătari veni vorbă, că au renunțat să năvălească prin Moldova în Ardél, de óre-ce, Căzaciū și Muscaliū le invadaseră țera, iar corpul ce Tătarii împinsese peste Prut, fusese bătut de Moldoveni.

XII. Intrunirea lui Mihaiū cu Sigismund. Pornirea lor în contra Turcilor. Retragerea lui Sinan. Terminarea campaniei din 1595.

În acest timp, Sigismund sosind cu trupele sale din Ardél, și unindu-se cu Mihaiū la Stoenesci, Sinan nu se mai simți în stare a se măsura cu ei. De aceea trăgându-se din fața creștinilor, el întăresce garnisóna din Târgovisce, încă cu câte-va mii de ómenī, iar cu restul, la 6 Octombre, se

¹⁾ Walther și Bălcescu, op. cit. pag. 135.

²⁾ Walther și Bălcescu, op. citate.

retrage direct la Bucuresci. Nicăci aci însă Turcii nu se putură opri prea mult. Căderea Târgoviscii și complecta demoralizare și debandadă a ostii, sili pe Sinan a lua drumul Giurgiului, unde ajunge în ziua de 13 Octombrie.

La 8 Noembrie (ziua de Sf. Mihaiu)¹⁾, creștinii iaă cu asalt Târgoviscea, iar în ziua de 11 Noembrie²⁾ porniră în contra lui Sinan spre Bucuresci. Aci găsind orașul pustiit și părăsit de Turci, Mihaiu, care comandase în tot timpul veghea d'inainte, pornesce imediat, în capul unei cete puternice de Români și precedând grosul forțelor ce venia cu Sigismund, merge la Giurgiu, unde surprinde pe Sinan, tocmai în cursul trecerii Dunării, trecere pe care Turcii o fac cu pierderi forte mari.

Ast-fel, expedițiunea Turcilor din 1595, în Țera românească, se termină cu o retragere desastroasă și cu atât mai umilitore, cu cât fusese una din cele mai de temut, prin sgomotul pregătirii sale, prin terorea cu care se anunțase, prin forța sa numerică și renumele comandantului său, marele vizir Sinan Pașa.

XIII. Considerațiuni politice, strategice și tactice cari aă impus lui Mihaiu retragerea la munți.

Cronica anonimă a Munteniei³⁾, vorbind despre retragerea lui Mihaiu de la Călugăreni, ăice: «Iar când fu peste «nópte, Mihaiu Vodă făcu sfat cu toți boerii și cum ajutor «nu mai venia de la Bator, și fiind Mihaiu Vodă cu pu- «țină óste, nu vor putea sta în potriva Turcilor, că erau

1) Walther, op. cit. — Idem Bălcescu, pag. 150—155.

2) Bălcescu, pag. 160.

3) Magazin istoric, vol. IV.

«fôrte mulți, ci socotiră cum vor face să se pôtă lupta cu
«atâția vrăjmași, și se deteră înapoi, pre apa Dâmboviței,
«în sus, la satul Stoenesci, asceptând de la Bator să le vie
«ajutorul».

Gheorghe Palamid, în poemul său, se exprimă ast-fel: «Și
«Marte a hotărît ca să nu mai lupte renumitul Mihaiu, să
«se retragă și ast-fel acesta l'a ascultat, a lăsat răsboiul și
«tôtă nóptea aceea a dat îndărăt»¹⁾.

Istvanfi ne spune: «De aceea el (Sinan) cel gata la mânie
«și răsbnare, a hotărît să începă răsboiul din răsputeri și
«să gonească pe Mihaiu din țeră și terminat acest răsboiu, să
«năvălească în Transilvania; Mihaiu însă pricepând că nu se
«va putea măsura cu dușmanii, s'a retras pe înălțimile Car-
«paților, fôrte grele de apropiat cu trupele și a stat acolo
«aprópe o lună întrégă, până la sosirea trupelor ajutătore
«și tot o-dată a scris fără întârziere în Transilvania lui Sigis-
«mund, că afacerile sale se află în aceste strimptorări și
«greutăți, în cât dacă nu se îngrijesce la timp, va fi pericul
«căci inimicul, după ce-l va învinge pe densus, va invada
«Transilvania»²⁾.

Walther scrie următóarele: «De la veghele sale, precum și
«de la un Turc captiv, care nu-î era necunoscut, Mihaiu se
«informează cu de amănuntul despre numérul și aparatul de
«răsboiu al inimicului. Turcul aflând și el numérul crești-
«nilor, dișe, că «de ar sci Turcii una ca acésta și numai cu
«caii și-ar călca óstea în picioare»³⁾.

«Incredințându-se Domnul de aceste împrejurări și aducân-

¹⁾ Opul citat (traducerea d-lui Tafrali).

²⁾ Op. cit. (cartea XXIX).

³⁾ Acest Turc a fost trimis de Mihaiu în Transilvania.

«du-și aminte că nu în toate zilele se arată strălucind aceleași
«stele fericite, încredințat că mulțimea cea înfricoșată a păgâni-
«lor nu ușor are să se abată de la planul său, *temându-se* în fine
«ca nu cum-va să-l impresore *prin înșelăciune* sau prin stra-
«tagemă, și să-l apese prin puterea lor, și să-și piardă de o dată
«fericirea, libertatea și viața, află că cel mai înțelept lucru
«este a-și trage castrele înapoi» ¹⁾.

În aceste rânduri ale lui Walther se cuprind, în mod clar și justificat, ideile scriitorilor citați mai sus și după cum vedem, se face o alusiune delicată și asupra câtor-va din cauzele, pe cari, după cum vom arăta mai la vale, alți croniciari și istorici le dau mai pe larg.

Ast-fel, relativ la înșelăciunea, de care ține Walther că se temea Mihaiū, (cuvintele ce am subliniat în citațiunea de mai sus) găsim în istoria lui Șincai următorul pasagiū: «Pre
«Albert Kiraliu l-au fost trimes Sigismund întru ajutorul
«lui Mihaiū Vodă, asupra lui Sinan-Pașa, dar acolo rău s'a
«purat Albert Kiraliu; pentru-că fiind câți-va boeri, cari
«nu iubiau pe Mihaiū Vodă, ori erau fricoși, între cari au
«fost Miroșlea logofetul și Dan visternicul, aceștia au des-
«cântat pre Albert Kiraliu să nu meargă nebunesce la bătae,
«că ce sunt șese-spre-zece mii, în contra a o sută de mii;
«aceștia încă dicend: «Mihaiū Vodă acesta numai îndrăs-
«nire semetă are și nu lucră după înțelepciune, ci merge
«orbesc, și cu nebunia lui vrea să ne piardă și pe noi»;
«așa au rămas cu ei Albert Kiraliu» ²⁾,

Vistierul Stavrinou, în poemul său, după ce descrie sfatul ținut în tabăra turcască și proiectul lui Sinan de-a bate pe

¹⁾ Op. cit. T. F. p. D. Ilarion Vol. I.

²⁾ Op. cit., pag. 407.

Mihaiu, prin *vîndare*, spune: «Atunci Mahomet Bey dîse lui Mihnea Vodă: «Te-am ales să-ți dăm această însărcinare», iar el rîspunse: «sciû eû cum să-l prind pe Mihaiu; toți boerii «de lângă dînsul sunt ai mei». Apoi propuse lui Dan vistierul să-l prindă viu și să-i dea bani. Pe loc Dan alergă «la întâiul căpitan, care se numia Kiral Albert, și-i dîse: «de vrei să trăesci încă și să nu-ți perđi capul, du-te în «țera ta și lasă pe Mihaiu. Ia 50.000 galbeni și întorce-te «de unde ai venit, cu toți ai tăi, căci au venit Turci foarte «mulți și de ne vor împresura, ne înecă pe toți aci în aceste «smîrcuri. Lasă pe Mihaiu se vedem ce va se face; e peste «putință să nu-l prindă; de aceea tu ia galbenii ce ți-i dă «Pașa și lasă-te de calea pe care ai plecat. Kiral Albert «îndată plécă să se ducă, lăsând pe Mihaiu la Călugăreni.

«Mihaiu însă numai de cât înțelese lucrul și pricepu că «de la boeri venia trădarea. Se trase deci într'un loc, aprópe «de Rucăr, unde de mai înainte făcuse pregătiri și acolo așteptă pe Sigismund din Ardél»¹⁾.

Bălcescu istorisescce împrejurările cari au determinat retragerea lui Mihaiu, ast-fel: «Mihaiu după ce porni pe Turcul «captiv sub bună pază în Ardél, începu a se chibzui cu «căpitanii săi despre ceea ce trebuia să facă în împrejurările de față. El era de părere, ca să urmeze a doua dî «lupta, dar o sémă de boeri și capetele oștii unguresci, îi «stătură împotriva. Acesta dete prepus unora a bănuii și a «dîce că Albert Kiraly, ca și unii din boeri ar fi fost căș-tigați de trădătorul Dan vistierul, care primise 50.000 «galbeni de la Sinan, prin Mihnea Vodă, ca să-i împartă «între dînșii. Purtarea lui Kiraly, după aceea, dă de nea-

¹⁾ Op. cit. T. M. p. D. vol. III.

«devărată această bănuielă. Afară de acesta oștirea moldo-
 «vană era nevoită a se întorce în țera ei, unde se aștepta
 «năvălirea Polonilor și Tătarilor. Vădându-se ast-fel trădat
 «de unii din boerii săi, părăsit de oștile ajutătoare, neputând
 «a se rezima de cât în ostașii săi Români, Mihaiu cătând
 «la numărul și la obosela oștilor sale, se temu d'a nu
 «pierde folosul moral dobândit prin bătălia câștigată, d'a
 «nu cădea într'o cursă a vrăjmașului său a fi zdrobit de
 «puterile lui cele numeroase, de va rămânea la câmpie, și
 «gândi că înțelepciunea îi poruncese a se trage spre munți,
 «ca sub ocrotirea lor să aștepte sosirea Principelui Ardé-
 «lului»²⁾.

În altă parte, vorbind despre plecarea lui Sinan pe ur-
 mele lui Mihaiu, tot Bălcescu, dice: «și ședu două zile pe
 «loc până să-și întrămeze oștirea din spaima și ameteală în
 «care căduse după înfrângerea sa și până să-și sosească după
 spusa unora, *puținele oști rămase în urmă*»³⁾.

În fine, istoricul Xenopol, se exprimă ast-fel: «Este lesne
 «de înțeles, că lupta de la Călugăreni, nu putea fi hotărâ-
 «tore, căci Mihaiu nu putea susține cu obositele sale trupe
 «și a doua zi un atac în contra unor dușmani neconțenit
 «reinproșpetați. Apoi mai era terna ca nu cum-va Turcii
 «să-l încunjore pe la nord»¹⁾.

Apreciând situațiunea lui Mihaiu, după bătălia de la Călugă-
 reni și în acord cu părerile istoricilor citați mai sus, credem
 că împrejurările și considerațiunile din punct de vedere po-
 litic, strategic și tactic, ce au determinat retragerea lui
 Mihaiu la munți, au fost următoarele:

¹⁾ Op. cit. pag. 126.

²⁾ Id., pag. 129.

³⁾ Op. cit., pag. 42.

1. La Călugăreni, deosebit de curagiul și vigorea cu care luptase Români, deosebit de mișcările repede și ingenioase ale lui Mihai, succesul se obținuse și prin un concurs de împrejurări în situațiunea și acțiunea adversarului, cu totu favorabile Românilor. Or, Mihai va fi apreciat, că aceste împrejurări nu puteau persista mult timp. Hassan Pașa, aflat la 13 August în marș către Copăcenii prin Singurenii și de care Sinan Pașa creduse că nu va avea nevoie, dar la concursul căruia apelase deja, avea să fie pentru ziua de 14, absolut la dispozițiunea lui Sinan, pentru o cooperare în același timp, în cazul unei a doua bătălii la Călugăreni sau în altă parte; căci Sinan, cunoscând acum tăria adversarului său, nu era să mai repete greșela de-a se angagia cu forțele răspândite și fără combinațiuni chibzuite pentru luptă. Pe de altă parte, pe lângă dispozițiunea celor două grupe turcesci, una la Singurenii și alta între Hulubesci-Stoenesci, concentrică față de tabără lui Mihai la Călugăreni, Ali Pașa venia de la Giurgiu, cu a treia grupă de forțe, ca o rezervă de trupe prospete și cu aceste trei grupe Sinan a fi putut întorci pe Mihai pe la nord și pe la spate, în timp ce el l'ar fi atacat în față și pe la sud și l'ar fi zdrobit cu desăvîrșire.

Ast-fel, situațiunea pentru ziua de 14 August și zilele următoare, devenia cu totul alta de cum fusese în ziua de 13 August.

2. Mihai simțise, că în rândurile boerilor săi, aurul turcesc, intrigile și frica, pornise curentul unui ore-care complot și tema de trădare începu a se impune în aprecierile sale asupra situațiunii.

3. După cum sciuse să prindă momentul oportun la Călugăreni, Mihai și-a putut da seama că asemenea momente

nu le-ar mai avea încă o-dată acolo și nu-î vor mai surîde nici în altă parte, opunându-se Turcilor în câmpie.

Lupta în câmp, cu forțe puține și usate, contra unor forțe covârșitoare și înprosătate, însemna s'o angageze în condițiuni de inferioritate așa de mari, în cât nici o ipotesă nu-l făcea să vadă sorții unui succes.

În asemenea circumstanțe, victoria obținută la Călugăreni, rămânea un factor moral, de care, cel mai bun lucru de făcut era, să se folosească pentru executarea unei retrageri în cele mai favorabile condițiuni.

4. Mihaiu de la Călugăreni se retrage întâi la Bucuresci și apoi se duce la Târgovisce, vechea capitală a Țerei, sperând să se pôtă întări aci, pentru a rezista până la sosirea lui Sigismund și a putea ține ast-fel, ore-cum, echilibrul politic și militar al situațiunii.

Târgoviscea însă fiind fără întăriri suficiente și reclamând mult lucru și timp, pentru a i le face, iar pe de altă parte ôstea în cursul retragerii descomplectându-se prin desertări și plecarea Moldovenilor, forțele ce rămăsese disponibile nu mai erau în stare să lupte, cu sorți de succes, la Târgovisce; de aceea când Mihaiu fu informat că Sinan vine contra sa, părăsesce Târgoviscea și se înfundă în munți mai la adăpost.

5. Ocuparea Bucurescilor și stabilirea administrațiunii turcesci în țeră și chiar ocuparea Târgoviscai, nu asigurau Porței, în mod temeinic, stăpânirea Principatului, atât timp cât Mihaiu nu era prins, cât curtea era pe lângă sine și ôstea românească neînvină. Apreciând din punct de vedere politic această circumstanță, Mihaiu găsesce că retrăgându-se la munți, se pune într'o situațiune destul de favorabilă și

în cea mai bună ce putea adopta, până la sosirea lui Sigismund cu ajutóre din Ardél.

6. La munți, efectivul restrîns al oștirii românesce, găsia ocasiunea unor lupte de hărțuélă, puțin primejdióse pentru Români și destul de ostenitóre și păgubitóre pentru adversar.

Regiunea munților în apropiere de cele doué capitale, Bucuresci și Târgovisce, determinase în cele trei mari expedițiuni turcesce de la 1397 (Baiazet), 1419 (Mahomet I) și 1462 (Mahomet II), retragerea oștilor otomane din țeră, tot prin mijlocul acestor lupte de hărțuélă, cari țineau neconținut în primejdie și obosélă oștile turcesce.

7. Din punct de vedere strategic, Mihaiú era convins că o sporire de forțe ar hotărî cu siguranță, o biruință completă a Turcilor și tocmai pentru a înlesni acéstă sporire, după ce câștigase atáta timp cu rezistența sa la Dunăre și bătălia de la Călugăreni, și Turcii perdurá atáta timp cu urmărirea, cređu că a sosit momentul să ia drumul pe care avea să vină Sigismund, să-l aștepte într'o pozițiune tare, să facă întrunirea cu el la adăpost de orî-ce pericol și apoi, solid întocmiți, să ia ofensiva în contra lui Sinan.

8. Din punct de vedere tactic, Mihaiú căută în tária naturală a pozițiunilor de ocupat în munți, și a lucrărilor de făcut, suplimentul de forțe necesar pentru a infrunta pe Turci; și când la cetatea Negru Vodă, acest supliment de forțe i se pare insuficient, el se afundă mai mult în munți, urmând drumul către pasul Bran și se opresce în defileul admirabil de la Stoenesci.

Ca o dovadă pe deplin convingetóre că Mihaiú a apreciat forțe bine valórea acesteí din urmă pozițiuni, că a întărit-o cu lucrări suficiente și că apreciarile sale în general asupra situațiunii au fost juste, stă faptul, că tóte sforțările lui Si-

nan de a bate, a respinge, saŭ a scóte pe Români de la Stoenesci, aŭ rēmas fără rezultat; iar întrunirea lui Mihaiŭ cu trupele din Ardél a putut să se realizeze, pentru complecta înfrângere a Turcilor, așa cum Mihaiŭ o prevēduse în proiectele sale.

XIII. Consecințele politice ce aŭ decurs din bătălia de la Călugăreni.

Bătălia de la Călugăreni n'a produs, prin propria ciocnire a forțelor, ruina completă a celui învins, nici n'a terminat ea însăși campania din 1595. Totuși, acéstă bătălie, una din cele mai strălucite fapte militare în istoria noastră națională, a înrîurit într'o măsură considerabilă, asupra unor consecințe politice, a căror importanță a fost fórte mare, nu numai pentru Țeră românească, dar pentru creștinătate în general.

În adevăr, un eșec suferit de o armată mare turcască și de cel mai reputat general, Sinan Pașa, într'o țeră mică și vasală, în acea vreme când numele de otoman îngheța de gróză sufletul creștinilor, aprópe în tótă Europa; o înfrângere rușinosă și pierderea *stégului sfânt*, al Profetului, la Călugăreni, într'un timp când *Semiluna* fâlfaia cu îngânfare d'asupra multor cetăți mari creștine, erau fapte, cari nu puteau rămâne fără efecte destul de defavorabile Porței și fórte înălțătore pentru creștini.

Sub stăpânirea nefastă a înfrângerii suferite, Sinan Pașa merge din greșelă, în greșelă; el trecē de la îngânfare, la surprindere, de la témă, la frică, și termină expedițiunea sa în România, cu o retragere desastruósă; iar Mihaiŭ cu óstea sa îmbărbătată, după acésta, bate cetățile de la Dunăre, cuprinde definitiv Brăila, Nicopolul, Vidinul și pustiesce tótă Bulgaria.

Cât privesce peste hotare, victoria de la Călugăreni, produse o fericită reacțiune în spiritul tuturor creștinilor ¹⁾.

O sumă de principii și comandanți de oștiri imperiale, stăpâniți până acum de ideia, că Turcii sunt de neînving, prind inimă din exemplul vitezului Domn al Țerei românești, își luminează mintea, își oțolesc brațele și pornind cu credința biruinței în sufletul lor, desrobesc cetățile și readuc puterea *crucii*, în limitele ei vechi, limite, pe cari Semiluna i le îngustase atâta timp.

Ast-fel, armata imperială de sub comanda vestitului principe Mansfeld, care luase ofensiva asupra cetății Granului, după o lună de zile de asediu, este isbită de Mohamet Pașa, fiul lui Sinan, și, pentru prima oră de când opera în Ungaria, acest cumplit Pașă suferă o înfrângere completă, fiind bătut și pus pe fugă de creștini.

Murind însă Mansfeld, câte-va zile după acesta (14 August 1595), Turcii prind din nou curagiu și Kara Ali-Bey, guvernatorul cetății Granului, cere o întâlnire cu generalii unguri Nadasdy și Palfi, încercând a-i face să ridice asediul. Spre răspuns la această propunere, țice Bălcescu ²⁾, Generalul Palfi «făcu scire Turcilor de învingerea ce Sinan «suferise la Călugăreni, a cărei veste glorioasă ajunsese toc-mai atunci și cum Turcul nu voia a crede, Palfi îi țice

¹⁾ În două scrisori ale ambasadorului venețian la Praga, se comunică cu mare bucurie pățania lui Sinan Pașa în Țera românească și pierderea stégului cu chipul Profetului, la Călugăreni. În aceea cu data de 26 Septembrie 1595, ambasadorul venețian țice, că victoria Domnului Țării românești, va excita de sigur pe principii creștini, pentru a se uni și lupta contra Turcilor, *remânënd măi puțin dolentș*. Doc. Hurm. vol. IV p. 53.

²⁾ Op cit. pag. 179.

«că numai Turcii au obiceiul să mință. Invingerea lui Sinan la Călugăreni, făcu mare impresiune asupra Turcilor din Ungaria, descuragiă pe apărătorii Granului și înfruri mult în hotărîrea lor de a capitula».

Afară de acestea, bătălia de la Călugăreni a exercitat o influență determinantă asupra unor evenimente ulterioare în țară, și consecințele politice a acestor evenimente, nu sunt de cât ródele victoriei de la Călugăreni; ast-fel:

1. Țera românească scapă de acea situațiune ruinatoare și umilitoare, pe care Pórta, prin schimbările dese de Domni, vîndënd tronul cui da mai mult, o provocase și care ajunsese o nenorocire și pentru Domni și pentru popor.

2. Principatele sunt salvate de una din cele mai mari primejdii, cari cine scie ce influențe ar fi avut asupra viitorului lor. *Pașalicul*, pe care Turci se mai încercase și altă dată a-l stabili în țerile române de la Dunăre, dar fără succes, și care era un vis vecinic frământat de marii viziri ai Porței, grósnicul Sinan venise pentru a-l aduce acum la îndeplinire. Bătălia de la Călugăreni risipesce însă pentru tot-de-una acest vis, iar prin urmările ei, care determinară și sfârșitul dezastruos al expedițiunii lui Sinan, creștinătatea întregă scapă de rușinea și pericolul ce sta asupra-î, prin aceea că Sinan jurase Sultanului a preface în pașalic turcesc tóte țerile și cetățile cucerite și cari le va mai cuceri, ridicând moschee în locul altarelor creștine.

3. Atitudinea Porții față de Domnul Țerii românești, după bătălia de la Călugăreni, ia o față cu totul alta ca până acum. Sultanul nu mai trimete în Țera românească Pașale cu ianiceri și cete de cămătari, ca să execute datoriile tronului și să stórcă mișelesce poporul; ci, vedënd că nici prin răsboi, nici prin curse, nici prin intrige și trădare, nu póte

răpune pe Mihaiu, îi trimete daruri și vorbe de curtenire, cal arăbesc, busdugan și firmeane, prin cari îl recunoște de Domn stăpânitor al Țării românești și-i acordă dreptul de ereditate asupra tronului.

4. Țera românească, pe care Sigismund Batori, profitând de situațiunea critică a lui Mihaiu, o umilise, prin tratatul ce-l impuse Voivodului, în schimbul ajutoarelor cerute de acesta contra Turcilor, nu suferă efectele acestui tratat.

În adevăr, imediat după isgonirea lui Sinan Pașa peste Dunăre, Sigismund Batori, când fu să se întorcă în Ardeal, dăce Cronica anonimă ¹⁾: «dacă vedu pe Mihaiu Vodă cu «atâta vitejie și cu atâta înțelepciune, slobođit-a Țera românească cu tot venitul ei, ca să fie iar pe sēma lui Mihaiu «Vodă».

5. Victoria de la Călugăreni devenind cunoscută peste hotare, numele lui Mihaiu și numele de Român, brăsdară rânduri măgulitoare pe paginile istoricilor și cronicarilor; iar Țera românească capătă prestigiu pe lângă curțile europene. Domnul Munteniei, un factor, despre care nu se ținuse sēmă de multă vreme în urzeala politică a puternicelor state vecine, se impune de astă-dată atențiunii tuturor. Mihaiu tratează în scurt timp direct cu curtea de la Praga, cu Hanul Tătarilor, cu Pórta otomană și cu toți cei-l'alți vecini.

6. Bătălia de la Călugăreni a deschis lui Mihaiu drumul Ardélului și al Moldovei și a închegat în gândul sēu năsuința reunirii sub un singur sceptru, a tuturor proviinciilor pe unde legiunile lui Traian și Dioclețian însemnară, cu cincispredece secole înainte, *puterea romană* în rēsărit.

7. În fine, victoria de la Călugăreni, mai putem dăce că,

¹⁾ Magasin istoric, vol. IV.

este astrul minunat, care împreună cu cele-lalte stele de pe cerul istoriei némului românesc, represintănd faptele străbunilor și strămoșilor noștri, ne călăuzesce pe drumul onórii și cu exemplele glorióse ce evocă, îndreptează mereú năsuințele nóstre către mărire și prosperitate.

— FINE —

POSTSCRIPTUM

La 22 Februarie 1901, séra, am avut onóre a expune, într'o conferință, la Cercul Militar din Bucuresci, în prezența M. S. Regelui și a A. S. Regale Principelui Ferdinand, un un mic studiu asupra Bătăliei de la Călugăreni.

Scopul ce urmăream atunci fiind de domeniu moral, partea pur științifică a subiectului nu m'a preocupat într'atât, ca să împing acel studiu până la verificarea și discutarea isvórelor istorice a cărților de istoria națională de cari m'am servit; căci, nici timpul de pregătire al conferinței, nici tendința mea, nu cadraū cu acésta.

Dar, încă din primele momente când am început să cercetez și să pătrund datele istorice de cari aveam nevoie, și mai cu sémă atunci când am vizitat terenul de la Călugăreni, am găsit multe părți, din acele date istorice, cari m'aū isbit prin nepotrivirea lor față de teren, și de ceea ce bănuiam că s'ar fi petrecut în realitate.

Acésta m'a hotărît, chiar de atunci, ca imediat ce timpul îmi va permite și atât pe cât îmi va permite, să fac nisce cercetări mai de aproape asupra acestei bătălii.

În cursul a cincî ani ce aū trecut, după conferința mea, n'am încetat a mă ocupa cu acésta lucrare. Nu însă numai rávna mea personală, de a cunosce cât mai amănunțit bătălia de la Călugăreni, m'a îndemnat la lucru, ci și o considerațiune de interes general și decî cu mult mai înaltă.

În adevăr, se scie, că istoria noastră militară națională, pentru faptele petrecute înaintea campaniei din 1877—78, abia acum de câțiva ani a început a se înjgheba, său mai bine zis, abia acum de câțiva ani a început și la noi tendința de a se întocmi o istorie militară națională.

Or, alcătuirea istoriei noastre militare naționale, nu-î o lucrare ușoară, ci din contră foarte mare și cu atât mai grea, cu cât lipsesc chiar elementele prime pentru urzirea ei: documentele; iar acele cari sunt, presintă lipsuri și nepotriviri unele-orî extraordinare.

Ast-fel fiind, istoria militară a Românilor nu pôte constitui opera unui singur om, orî cât de harnic, devotat și priceput ar fi el. Din contră, o împărțire a materialului de lucru pe perioade de ani și pe fapte, și repartizarea acestui lucru, oficial saũ benevol, la mai mulți, pare a fi mijlocul cel mai înțelept ce se pôte adopta.

Conduc de acéstă judecată și înlesnit de faptul că pregătirea conferienței mele asupra bătăliei de la Călugăreni, m'a îndrumat cât-va pe urma isvórelor istorice vechi referitoare la ea, m'am hotărît a întreprinde din nou studiul acestei bătălii, cu credința că lucrul meu, orî cât de slab ar eși, tot va putea servi unui scop util.

Dacă între ceea ce cuprinde studiul de față și ceea ce a cuprins conferința mea de la 1901, afară de adăogiri și unele potriviri, sunt pe alocurea și mari deosebiri de fond, explicațiunea se găsește în deosebirea isvórelor istorice de cari m'am servit: puține și contimporane nouă (cursuri didactice) pentru conferință, multe și mai tóte contimporane bătăliei, pentru studiul de față.

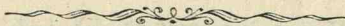
Fie, ca lucrarea mea să aibă cel puțin meritul de a provoca o încercare mai fericită, care împreună cu altele în-

treprinse asupra altor războaie și bătălii, din trecutul nostru militar, să înlesnească întocmirea marelui lucru ce o dorim așa de mult cu toții: *istoria militară a Românilor*.

*

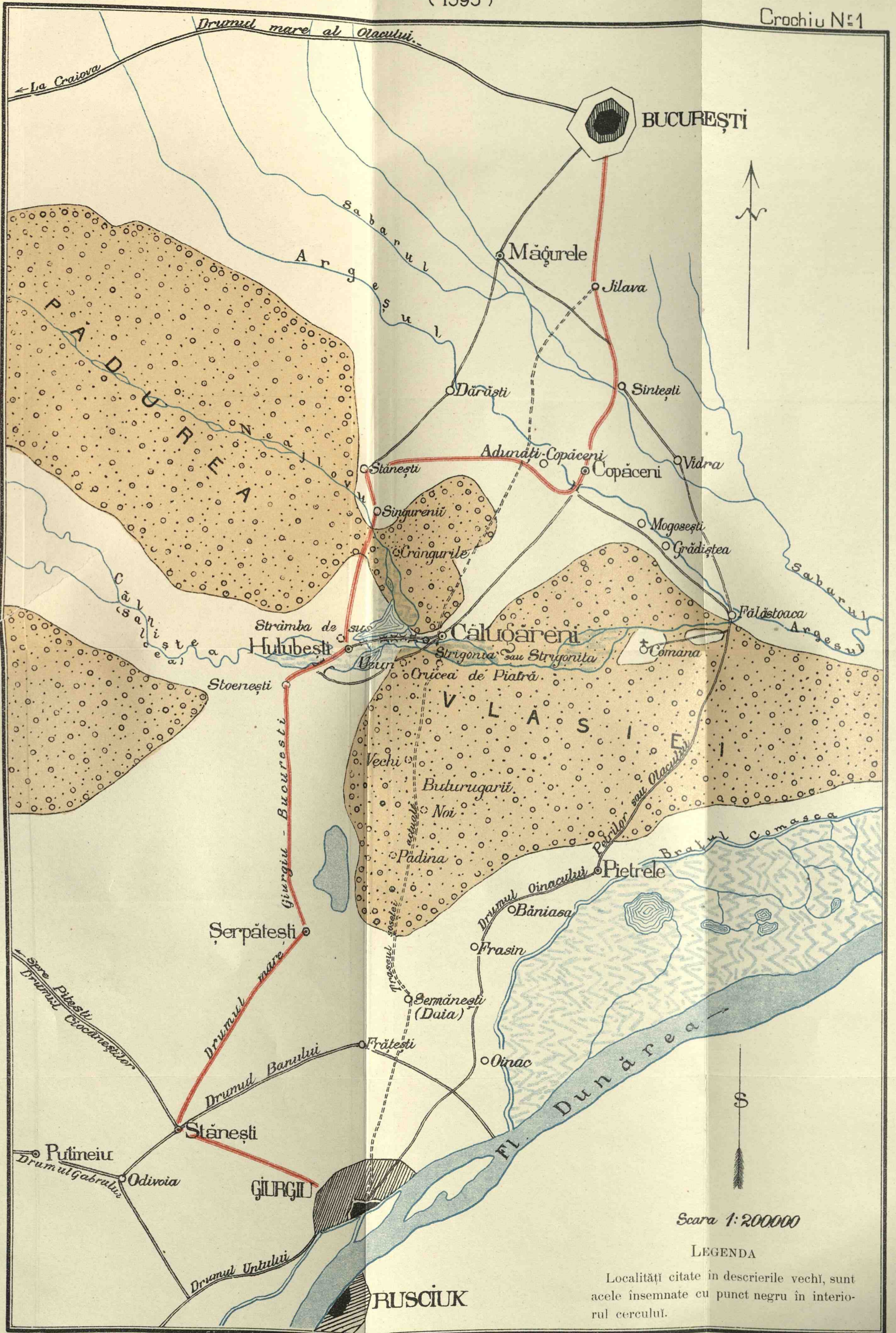
La Marele Stat major al armatei înființându-se Biouroul VI istoric, care de o cam dată dispune de revista «România Militară» ca organ de publicitate, mi s'a făcut măgulitoarea onoare de a se inaugura ciclul publicațiilor de istorie militară națională a acestui biou, cu lucrarea mea de față. Recunoscător pentru această favoare, exprim și aci căldurosele mele mulțumiri, satisfăcut fiind cu atât mai mult, cu cât nu s'a adus altă modificare textului meu original, de cât aceea de formă, adică publicând-o cu ortografia admisă pentru revista «România Militară».

AUTORUL.

TEATRUL DE OPERAȚIUNE CĂLUGĂRENI (1595)

Crochiu N°1

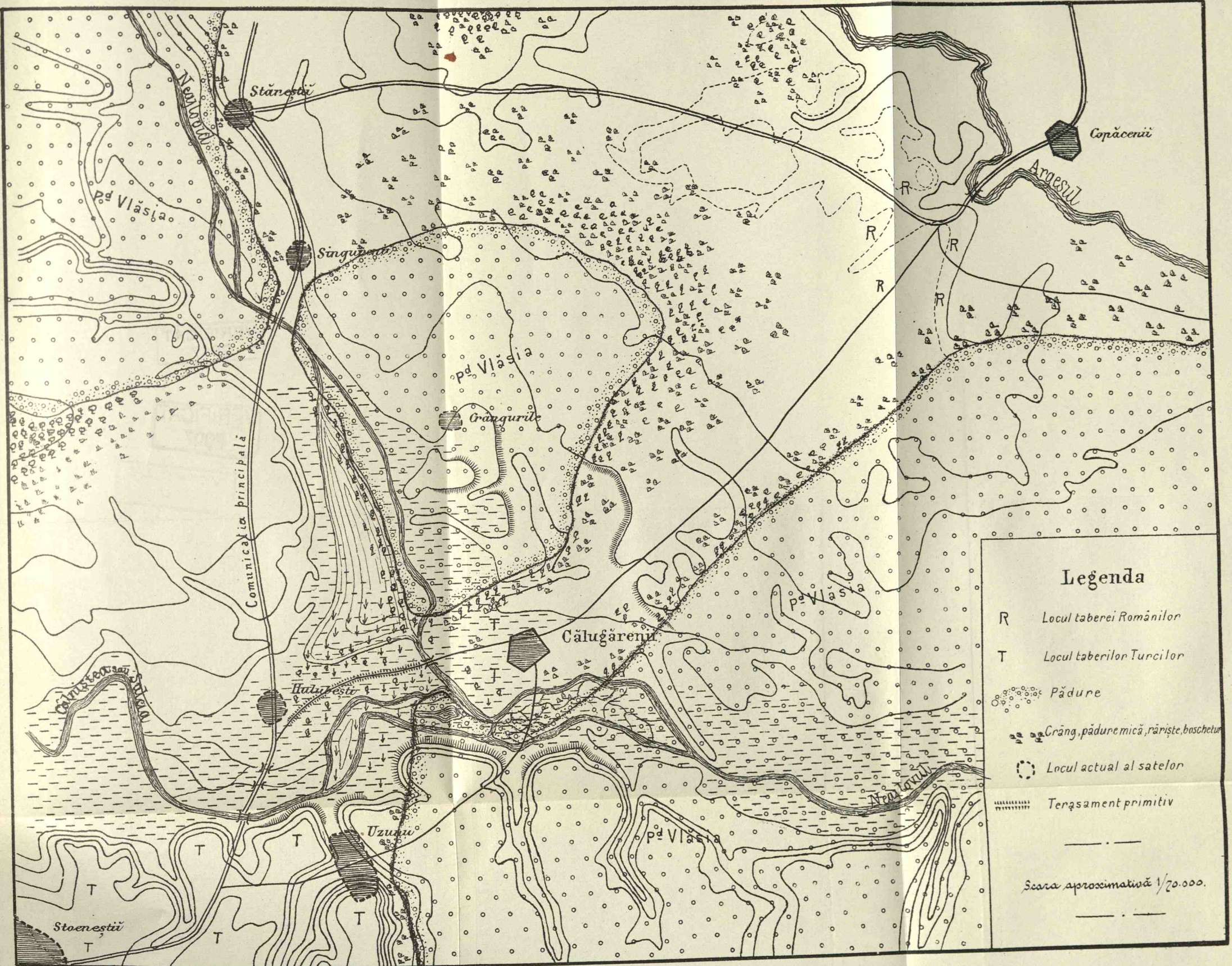
Scara 1:200000

LEGENDA

Localități citate în descrierile vechi, sunt acele însemnate cu punct negru în interiorul cercului.

CALUGARENII

Pl. II^a

Legenda

- R Locul taberei Românilor
- T Locul taberilor Tuncilor
- Pădure
- Grâng, pădure mică, răniște, boscheturi
- Locul actual al satelor
- ▬▬▬ Terșament primitiv

Scara aproximativă 1/70.000.